

навчальні
видання

Попова О.В.

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ

Навчальний посібник зі схемами

Перевидання

Київ
2025

Попова О.В.

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ

Навчальний посібник зі схемами

Перевидання

**Київ
2025**

УДК 340.11:316.7(072)

ББК 67

П 57

Рекомендовано до видання рішенням вченої ради Національного університету біоресурсів і природокористування України (Протокол № 4 від 22 жовтня 2025 року)

Рецензенти:

Д. Кобильнник - д.ю.н., професор, завідувач кафедри податкового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

С. Козін – д.ю.н., професор, провідний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт Науково дослідного інституту публічного права.

О. Яра – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України.

П 57 Правова культура особистості: навчальний посібник зі схемами.
Перевидання / О.В. Попова – Київ: НУБіП України, 2025. – 128 с.

ISBN

Зміст навчального посібника зі схемами відповідає навчальній програмі дисципліни «Правова культура особистості».

Посібник буде корисний здобувачам вищої освіти, слухачам не юридичних факультетів, аспірантам, викладачам закладів вищої освіти для всіх, хто цікавиться підвищенням правової обізнаності.

УДК 340.11:316.7(072)

© Попова О.В., 2025

© НУБіП України, 2025

ISBN

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Попова Олена Вікторівна

Кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Національного університету біоресурсів і природокористування України. Викладає дисципліни: «Правова культура особистості», «Нормотворчий процес та правозастосування», «Правове забезпечення галузі садівництва та овочівництва», «Основи бізнес-права», «Правознавство в галузі електроенергетики».

Наукові інтереси пов'язані з правовим статусом державного службовця в умовах становлення публічної служби в Україні; правовій культурі особи як важливої складової в формуванні засад правової культури суспільства; правовим аспектам та державному регулюванні правових відносин суспільного життя. Автор понад 30 наукових праць.

Електронна адреса: <https://nubip.edu.ua/node/49929>

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	6
РОЗДІЛ 1. ПРАВОВА КУЛЬТУРА ОСОБИ ТА ЇЇ МІСЦЕ І ЗНАЧЕННЯ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ СУСПІЛЬСТВА.....	9
Тема 1.1. Правова культура та правова свідомість	9
1.1.1. Правова культура: поняття, види, структура	9
1.1.2. Правосвідомість: поняття, структура, види	11
1.1.3. Правомірна поведінка, її ознаки і класифікація	13
1.1.4. Склад і зміст правовідносин	16
Тема 1.2. Цінність правового регулювання	20
1.2.1. Поняття та ознаки права	20
1.2.2. Поняття, структура та реалізація норм права	21
1.2.3. Поняття системи права та система законодавства	25
1.2.4. Способи та типи правового регулювання	26
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВА КУЛЬТУРА ОСОБИ В МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	30
Тема 2.1. Реалізація суб'єктивних юридичних прав та юридичних обов'язків	30
2.1.1. Поняття суб'єктивного права та об'єктивного юридичного обов'язку	30
2.1.2. Порядок звернення громадян до органів державної влади та місцевого самоврядування	32
2.1.3. Особливості реалізації права у сфері приватного та публічного права, його стадії.....	35
Тема 2.2. Застосування права	38
2.2.1. Правозастосовна діяльність органів державної влади та стадії правозастосування.....	38
2.2.2. Акти застосування права.....	40
Тема 2.3. Особливості застосування правових норм в різних галузях права	46
2.3.1. Структурні вимоги до змісту юридичного документа	46
2.3.2. Документи щодо особового складу: автобіографія, характеристика, накази щодо особового складу, заява, резюме.....	49
2.3.3. Загальна характеристика та порядок укладення цивільно–правових договорів	52
2.3.4. Поняття видів забезпечення виконання зобов'язань	57
Тема 2.4. Захист порушених суб'єктивних прав	64
2.4.1. Поняття права на захист цивільних прав та охоронюваних законом інтересів. Способи захисту цивільних прав та інтересів.....	64
2.4.2. Позовна давність	68
2.4.3. Захист сімейних прав та інтересів.	70
РОЗДІЛ 3. АНТИКОРУПЦІЯ І ДОБРОЧЕСНІСТЬ	79
Тема 3.1. Правовий механізм запобігання корупційним порушенням	79
3.1.1. Поняття корупції та правові основи запобігання корупції	79

3.1.2. Суб'єкти права, які здійснюють заходи щодо запобігання корупції.....	81
3.1.3. Юридична відповідальність за порушення антикорупційного законодавства	83
Тема 3.2. Юридична відповідальність	86
3.2.1. Правопорушення, його ознаки та види	86
3.2.2. Поняття та підстави кримінальної відповідальності	88
3.2.3. Поняття та підстави адміністративної відповідальності	97
3.2.4. Моральна шкода та порядок її відшкодування	103
Список використаної літератури.....	109
Список - перелік рекомендованої літератури.....	111
ДОДАТКИ	115

ПЕРЕДМОВА

На сьогоднішній день складно уявити освічену людину без знань з права. Закони, правові норми, право, супроводжують людину все її життя, тому щоб правильно та вміло користуватися своїми правами, але при цьому не порушувати права та законні інтереси інших, виконувати свої обов'язки тощо, потрібно бути обізнаним з питань права.

Саме правова культура, правова обізнаність особи, правова свідомість відіграють важливу роль у передумові формування громадянського суспільства, оскільки надає людині необхідні знання з права, поважати верховенство права, дотримуватись законів та норм права.

Враховуючи це, навчальний посібник спрямований на підвищення рівня правової обізнаності у здобувачів вищої освіти, на розуміння значення навчальної дисципліни «Правова культура особистості», допоможе сформувати у здобувачів вищої освіти знання про роль та значення правової культури особи, правової поведінки, цінності механізму правового регулювання суспільних відносин тощо.

Мета курсу полягає у формуванні у здобувачів вищої освіти загальнотеоретичних знань про значення правової культури осіб, правової поведінки, різних соціальних груп правового мислення та правомірної поведінки, як в спілкуванні, так і в різних суспільних відносинах, підвищити рівень правової обізнаності та утвердити правильне розуміння своїх прав, обов'язків та захисту інтересів.

Завдання курсу полягає у: вивченні та формуванні правової культури, правової свідомості особистості, ознайомлення з положеннями основних галузей права, норм права та їх застосуванням, захисту порушених суб'єктивних прав, ознайомити здобувачів вищої освіти з механізмом реалізації прав, механізмом правового регулювання та державного примусу, ознайомити з межами правового регулювання суспільних відносин, сформувати навички, щодо аналізу нормативно - правових актів та правильно застосовувати норми права.

В результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен **знати**:

- поняття правової культури, її види, структуру, функції, зміст поняття правосвідомість, її види; знати поняття, ознаки і класифікацію правомірної поведінки, склад і зміст правовідносин;

- поняття та ознаки права, структуру законодавства, основні форми реалізації правових норм, способи та типи правового регулювання;

- поняття суб'єктивного права та об'єктивного юридичного обов'язку; повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування, порядок звернення громадян до органів державної влади, знати види звернень та вимоги оформлення; знати особливості реалізації права у сфері приватного та публічного права;

- загальні положення Конституції України та чинних законів України;

- поняття корупція; види корупції; корупційне правопорушення; види юридичної відповідальності за порушення норм права чинного законодавства;

- структуру, вимоги до змісту юридичних документів, реквізити та види юридичних документів; знати порядок укладання та припинення договору купівлі-продажу, договору поставки, трудового договору, договору оренди тощо.; знати способи забезпечення цивільних зобов'язань;

- поняття права на захист цивільних прав та охоронюваних законом інтересів; знати способи захисту; знати способи захисту сімейних прав та інтересів, знати поняття позовна давність, як обчислюється позовна давність, підстави припинення позовної давності, знати вимоги до складання позовної заяви;

- поняття, ознаки, функції та види юридичної відповідальності; поняття, ознаки, склад правопорушення; види правопорушень; підстави для притягнення до юридичної відповідальності; поняття та види покарання; принципи та загальні засади призначення покарання; знати обставини, що пом'якшують покарання та обставини, що обтяжують покарання тощо.

вміти:

- розуміти зміст правової культури, роль правового виховання в формуванні громадянського суспільства; розрізняти поняття та ознаки правосвідомості; склад правовідносин; розуміти види поведінки;

- розрізняти та розуміти основні форми реалізації правових норм, способи та типи правового регулювання; вміти орієнтуватись в чинному законодавстві та працювати з нормативно-правовими актами;

- розуміти зміст поняття суб'єктивного права та об'єктивного юридичного обов'язку; повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування; порядок звернення громадян; види звернень; види юридичної відповідальності за порушення законодавства про звернення громадян;

- розуміти та аналізувати особливості реалізації права у сфері приватного та публічного права; розуміти правовий механізм укладання цивільно-правових правочинів та способи забезпечення цивільних зобов'язань;

- розуміти сутність антикорупційної державної політики та систему антикорупційного законодавства; розуміти поняття корупція, види корупції та корупційне порушення; розуміти юридичну відповідальність за порушення норм права законодавства;

- розуміти поняття права на захист цивільних прав та охоронюваних законом інтересів; розуміти та аналізувати способи захисту; розуміти зміст поняття позовна давність, строки обчислення позовної давності, припинення позовної давності, розуміти вимоги до складання позовної заяви;

- орієнтуватись в чинному законодавстві та працювати з нормативно-правовою базою;

- приймати виважені рішення у відповідності до норм права, які відносяться до різних галузей права в конкретних життєвих ситуаціях.

Таким чином, посібник спрямований поглибити розуміння значення правової свідомості, правової культури, правового виховання як важливих передумов формуванні засад суспільного життя. Усвідомлюючи і розуміючи

роль, цінність та значення права в житті людини, суспільства, в механізмі правового регулювання суспільних відносин, верховенство закону, поважачи право, соціальні цінності, все це сприяє врегулюванню різних суспільних відносин між учасниками права, а також, надаватиме найбільш прийнятний вплив на досягнення згоди між суб'єктами права.

Отже, підвищуючи рівень правової обізнаності особи, суспільства, правову свідомість особи та правову культуру сприятиме правильному розумінню своїх обов'язків, прав, захисту інтересів, юридичної відповідальності, важливості дотримання норм права, законів, вчинення правомірної поведінки в громадянському житті суспільства та правильно застосовувати норми права в різних життєвих ситуаціях.

РОЗДІЛ 1. ПРАВОВА КУЛЬТУРА ОСОБИ ТА ЇЇ МІСЦЕ І ЗНАЧЕННЯ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ СУСПІЛЬСТВА

Тема 1.1. Правова культура та правова свідомість

1.1.1. Правова культура: поняття, види, структура

Простір життя людини складається з багатьох різних видів середовищ, які відіграють свою важливу та особливу роль у житті людини. *Наприклад: природне середовище – позитивно впливає на забезпечення таких важливих і необхідних для життя людини як-то вода, повітря, сонячне світло тощо. Соціальне середовище, тому що люди живуть не тільки в своєму природному середовищі, але і в соціумі.*

Таким чином, люди існують та живуть не тільки в своєму природному середовищі, але і у створеному спільнотами світі, в світі культури, в якому існують норми права та нормативні зобов'язання.

Право, закони, норми права, супроводжують людину протягом усього життя, щоб вірно користуватися своїми правами, виконувати обов'язки, а також, щоб не порушувати законні інтереси інших учасників права, необхідно мати правову обізнаність.

На ступінь володіння особою правової обізнаності важливу роль відіграє її рівень правової вихованості.

Самовиховання особи є невід'ємною та важливою складовою правової культури особи, оскільки самовиховання передбачає самостійне опанування та вивчення чинного права людиною.

Оскільки культура поєднує людські знання, переконання та норми поведінки, які люди переймають, а потім передають майбутньому поколінню, виступає ключовим фактором в соціалізації, вона регулює різні сфери взаємодії людей, як в повсякденному спілкуванні, так і в функціонуванні глобальної економіки. Тому, від рівня освіти, досягнень в розвитку права й держави, культурних традицій, соціальної та професійної приналежності, цінностей у житті суспільства, соціальної активності людини і т.п. залежить рівень правової культури особи.

Правова культура особи та рівень правового виховання суспільства є невід'ємними складовими, які сприяють розвитку правової та демократичної держави. Також, рівень правової культури суспільства, правової свідомості, правове виховання особи певним чином діє на ефективність правового регулювання суспільних правовідносин, оскільки усвідомлення та розуміння особою важливості соціальних цінностей, поваги до права, законів, допомагає створювати належні умови для нормального існування правових відносин між різними учасниками права.

Людина є носієм права та зобов'язань, а в ступені володіння цими нормами, вагоме значення відіграє рівень правової обізнаності особи, правової культури, правової вихованості особи.

В.В. Копейчиков визначає, що правовою культурою називають систему правових цінностей, яка відповідає рівню правового прогресу суспільних

досягнень і відображає за допомогою правової форми стан свобод особи, інші найважливіші соціальні цінності [1, с. 140].

Правова культура – це особлива складова саме духовної культури людини, яка відображається ступенем досягнутого правового прогресу у суспільстві та являє собою систему цінностей, досягнуту людством.

Правовій культурі притаманні свої ознаки, показники, функції та види. Так, до основних ознак правової культури можна віднести те, що правова культура виступає як засіб правового регулювання в суспільних відносинах.

Правова культура відображається в мисленнях, в діях людини, а людина – виступає суб'єктом діяльності в різних галузях та сферах суспільного життя, що проявляється в різних формах правомірної поведінки. Але формування правової культури особи у громадянському житті суспільства залежить від багатьох чинників, в тому числі:

- від загальної культури народу;
- від рівня правового прогресу, яке досягнуло це суспільство;
- від рівня законодавства в країні;

Рис. 1.1. Правова культура

Рис. 1.2. Види правової культури

- від стану розвитку юридичної науки;
- від залучення вчених – юристів та висококваліфікованих фахівців з правознавства до розробки проєктів та удосконалення змісту нормативно–правових актів, тощо;

До основних показників правової культури можна віднести:

- рівень участі громадян в управлінні державою
- застосування методів правового регулювання суспільних відносин,
- правові знання, які охоплюють в тому числі і знання з конкретних норм права,
- рівень правосвідомості, як у громадян, так і у посадових осіб,
- правопорядок,
- стан законності,
- розвиток юридичної науки і т.п.

Саме правова культура, в громадянському житті суспільства, виконує важливі функції, серед яких є: виховна, пізнавальна, регулятивна, комунікативна та інші функції.

Але формування правової культури особи у громадянському житті суспільства залежить від багатьох чинників, в тому числі і від процесів, які тісно пов'язані між собою та створюють і відіграють важливу роль в суспільному житті особи, це – економічні, політичні, моральні та інші процеси.

Всі ці процеси між собою поєднують спільність завдань, а саме, створення в суспільстві такої належної «атмосфери», яка б забезпечувала різним суб'єктам громадянського життя суспільства їх права та повагу їх гідності.

Саме правова культура, як один із важливих чинників в правовій системі країни, як складовий елемент загальної культури громадянського життя суспільства, закріплюється нормами права, моралі, відображається в правомірній поведінці різних суб'єктів суспільства, але рівень правової культури залежить від рівня правової свідомості особи.

Тому правова культура та правосвідомість знаходяться між собою в дуже тісному зв'язку та із правом в цілому, із процесами його виникнення та подальшим розвитком і функціонування із правотворчістю, застосуванням права, а також іншими елементами правового суспільного життя.

1.1.2. Правосвідомість: поняття, структура, види

Правова культура і правова свідомість, на думку окремих вчених, виникають як результат процесу правової соціалізації особи, під яким розуміється входження особи в правове середовище, послідовне набуття нею правових знань, правових цінностей і культурних надбань суспільства, процеси їх втілення у правомірній поведінці суб'єкта, його правовій активності [27].

Правосвідомість – це форма суспільної свідомості, яка відображає ставлення різних соціальних суб'єктів до правових явищ та до чинних норм права.

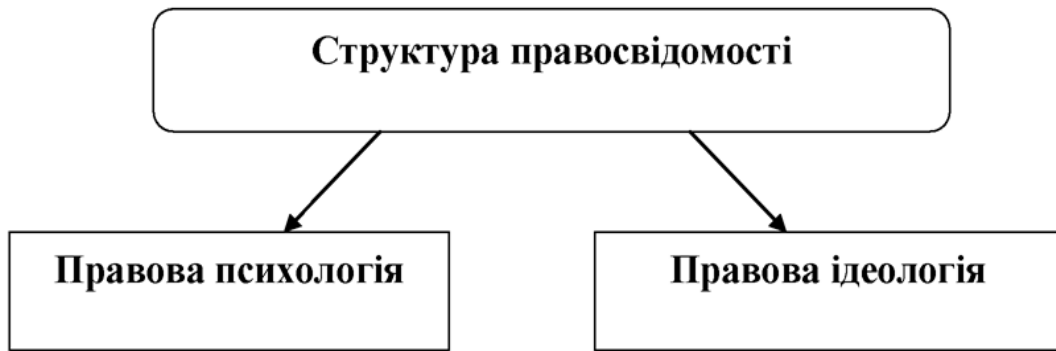

Рис. 1.3. Структура правосвідомості

Рис. 1.4. Види правосвідомості

Правова психологія – відображає сукупність емоцій та почуттів, які виражають різні суб'єкти соціальних груп своїм ставленням, як до права, так і до правових явищ.

Правова ідеологія – відображає сукупність поглядів, теорії, правових ідей, які вже мають систематизований вигляд, оцінюють і відображають правову реальність.

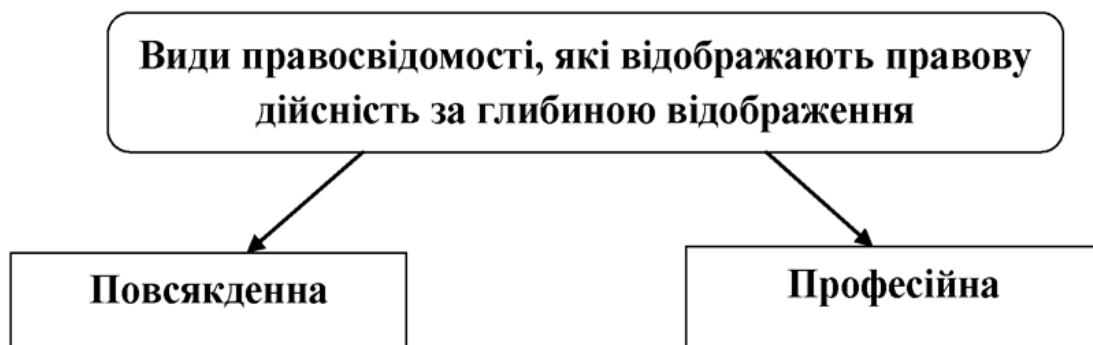

Рис. 1.5. Види правосвідомості, які відображають правову дійсність за глибиною відображення

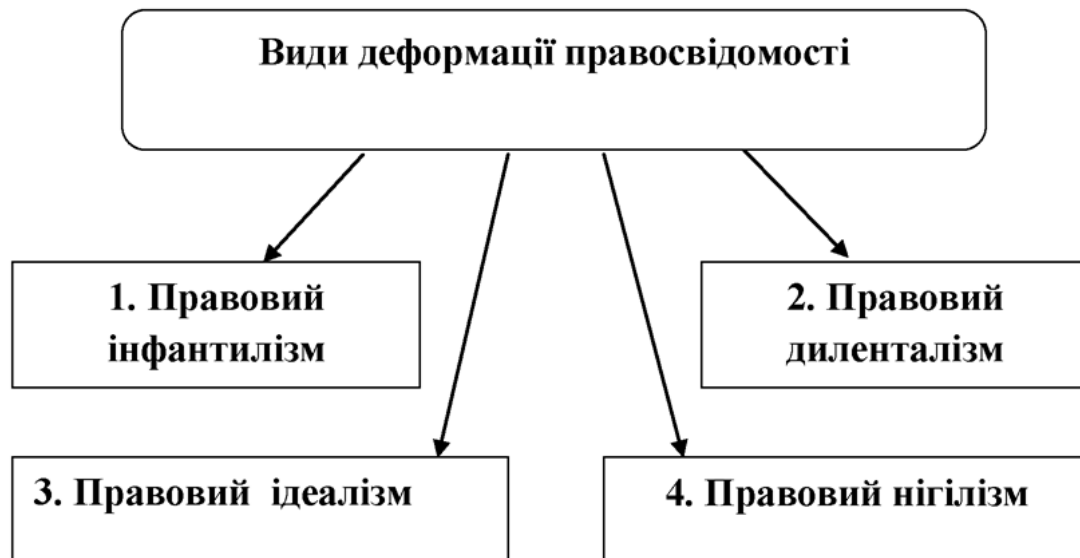

Рис. 1.6. Види деформації правосвідомості

Правовий інфантилізм – це недостатній рівень у суб’єкта володіння правовими знаннями, але із-за особистої впевненості суб’єкт вважає, що має високий рівень професійної юридичної підготовки.

Правовий диленталізм – це суміжне поняття з правовим інфантилізмом, але відокремлена риса існує в тому, що суб’єкт ознайомлений з правом, але легковажно відноситься до цього і це виражається у поверхневому ставленні як до юридичної ситуації, так і до закону.

Як вказує О.Ф. Скакун, **правовим ідеалізмом** визначається деформація правосвідомості особи, суспільства, груп, яка характеризується переоцінкою можливостей права, уявлень про право, як найвищу цінність, якій підпорядковуються усі решту цінності [24].

Правовий нігілізм – це коли особа, або суб’єкт громадянського життя суспільства, свідомо ігнорує вимоги закону, заперечує соціальну цінність права або критично відноситься до вимог права.

Призначення правосвідомості в правовій сфері суспільного життя конкретизується в її функціях, в головних напрямках її впливу на правові явища та на правову систему в цілому.

Отже, фактором поваги до права виступає правосвідомість.

1.1.3. Правомірна поведінка, її ознаки і класифікація

Правове виховання та правова освіта спрямовані на формування більш вищого рівня правової культури особистості, а правосвідомість виступає однією із складових правової культури особистості, оскільки включає отримання системних наукових знань про право, правопорядок тощо.

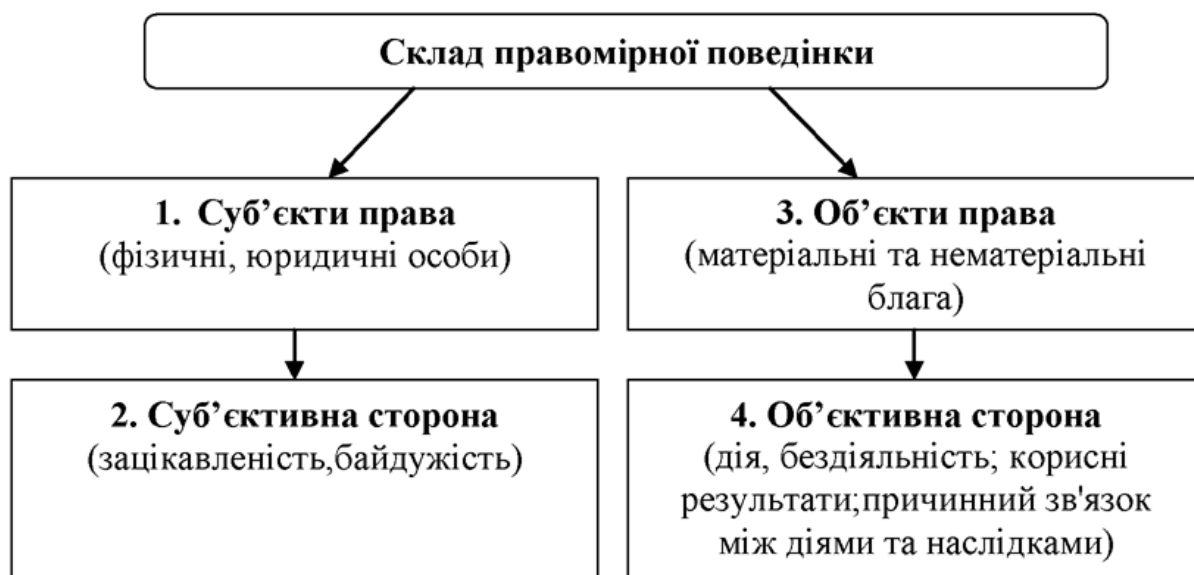

Рис. 1.7. Склад правомірної поведінки

Правосвідомість дозволяє людині орієнтуватися в світі, який наповнений цивілізаційною системою цінностей, надає можливість визнавати їх та керуватися ними у практичній діяльності і тому правова культура особи є невід'ємною від правомірної поведінки, адже правомірна поведінка є результатом реалізації позитивної правосвідомості.

Отже, правомірною поведінкою визначається така поведінка суб'єктів, яка відповідає правовим нормам і приписам, а також не суперечить ключовим правовим принципам та гарантується державою.

До основних ознак правомірної поведінки різні автори відносять: відповідність поведінки нормам права; має свідомо вольовий характер; соціально корисна; спричиняє юридичні наслідки; охороняється державою; зовні виражається у вигляді дії або бездіяльності.

Рис. 1.8. Види поведінки

В складову правомірної поведінки входять правомірні вчинки, які мають суспільно-корисний характер.

Тому, перш ніж відбудуться вчинки, у суб'єкта виникають мотиви і це є спонукальною причиною до вчинення людиною правомірних або

неправомірних дій. Потреби та інтереси посідають провідне місце в мотивах поведінки суб'єкта.

Знання і розуміння сутності та соціального призначення правових категорій та явищ – права, правосуддя, верховенства права, юридичної відповідальності, впевненість у необхідності точного і неухильного дотримання норм права – сприяють укріпленню у свідомості людини основних принципів та категорій моралі [2, с. 7-8].

В силу багаторазового повторення людиною правомірних дій такі дії перетворюються у звичку, тобто, «звична» поведінка, а особливістю такої поведінки є те, що людина в своїй свідомості не фіксує ні юридичного її значення, ні соціального, але разом з тим, це є звичайна свідомо поведінка.

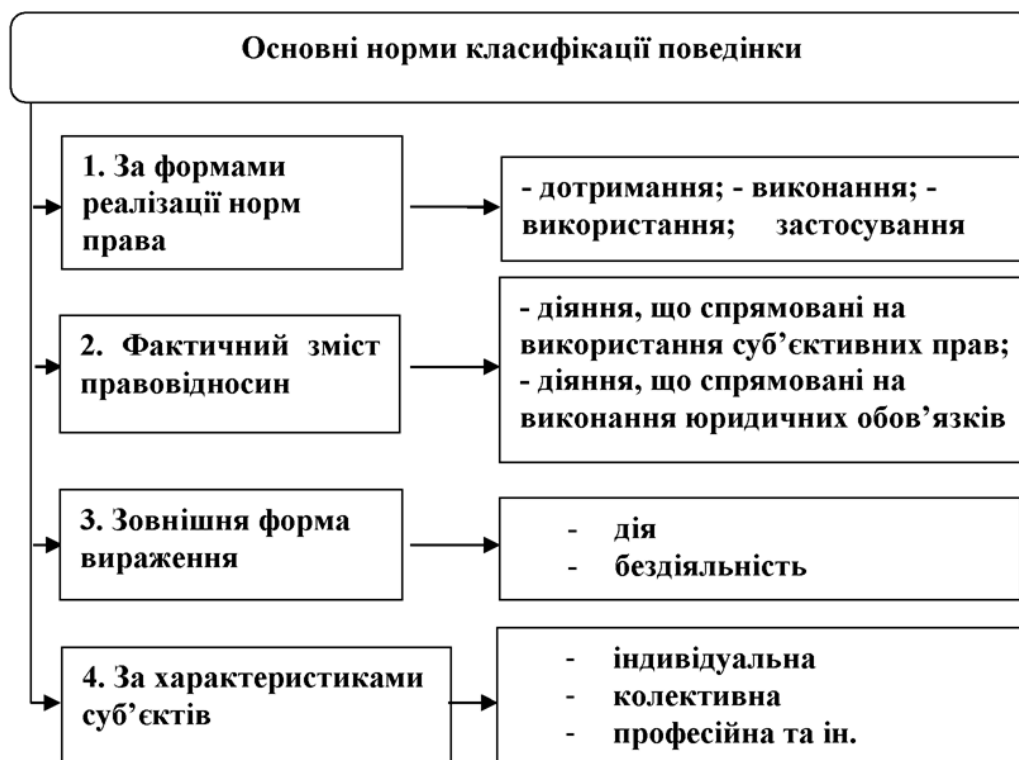

Рис. 1.9. Основні норми класифікації поведінки

Добросовісне виконання та неухильне дотримання діючих законів, норм права всіма суб'єктами забезпечує правомірний стан суспільних відносин і в цьому є сутність законності.

Законність — це стан відповідності відносин у суспільстві та чинним у державі законам і підзаконним нормативно-правовим актам, що формується шляхом усіма суб'єктами права прописаних вимог.

Законність — це багатоаспектне явище. Може виступати як метод, принцип або режим. Законність є принципом діяльності громадських організацій, посадових осіб, державних органів, громадян, комерційних корпорацій та ін.

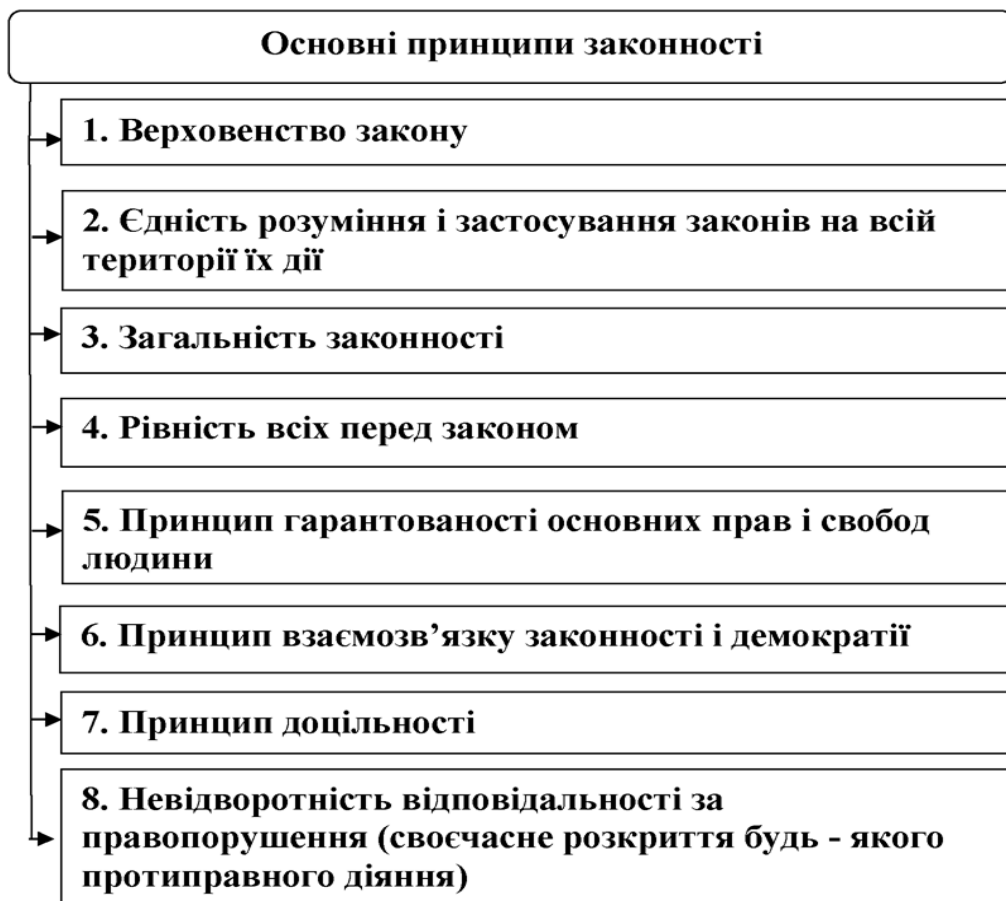

Рис. 1.10. Основні принципи законності

При режимі законності у громадянському житті суспільства панує ідея права, створена правова атмосфера, панує справедливість, особа захищена від свавілля та т.п.

В принцип законності покладено основні ідеї, які розкривають зміст законності, розкривають поведінку індивідів, розкривають стан правомірності суспільних відносин. В свою чергу, законність розглядається як загально правовий принцип і його суть полягає в обов'язковому дотриманні всіма суб'єктами суспільних відносин правомірної поведінки.

1.1.4. Склад і зміст правовідносин

Термін «суспільні відносини» (від лат. Sodalis – соціальний), як тлумачиться у науковій літературі, зокрема філософській, є «різноманітними зв'язками, що виникли між суб'єктами соціальної взаємодії та які характеризують суспільство або спільноту і до них є приналежними дані суб'єкти як цілісність» [25].

У суспільстві існують різні види відносин, серед яких є економічні, політичні, релігійні, моральні та ін., а регулятором цих суспільних відносин виступає право. Саме завдяки праву, відносини набувають правового характеру та правової форми, а в кінцевому своєму результаті вони стають правовими, але при цьому, суспільні відносини не втрачають своєї якості чи значення, вони лише видозмінюються та набувають нового змісту.

До складу правових відносин входять: суб'єкти правовідносин, об'єкти та зміст правовідносин (рис. 1.11)

Лише суб'єкти права мають можливість бути учасниками правових відносин, оскільки наділені однією із властивостей, як володіння правосуб'єктністю.

Правосуб'єктність складається з таких структурних елементів, як правоздатність особи, дієздатність та деліктоздатність особи (рис. 1.12).

За своїм значенням правові відносини врегульовані правовими нормами, охороняються державою і виникають у суспільстві тоді, коли суб'єкти реалізують свої суб'єктивні юридичні права та обов'язки, але завдяки конкретним життєвим обставинам, саме юридичним фактам (рис. 1.13), правові відносини можуть у суспільстві виникати, змінюватись та припинятись.

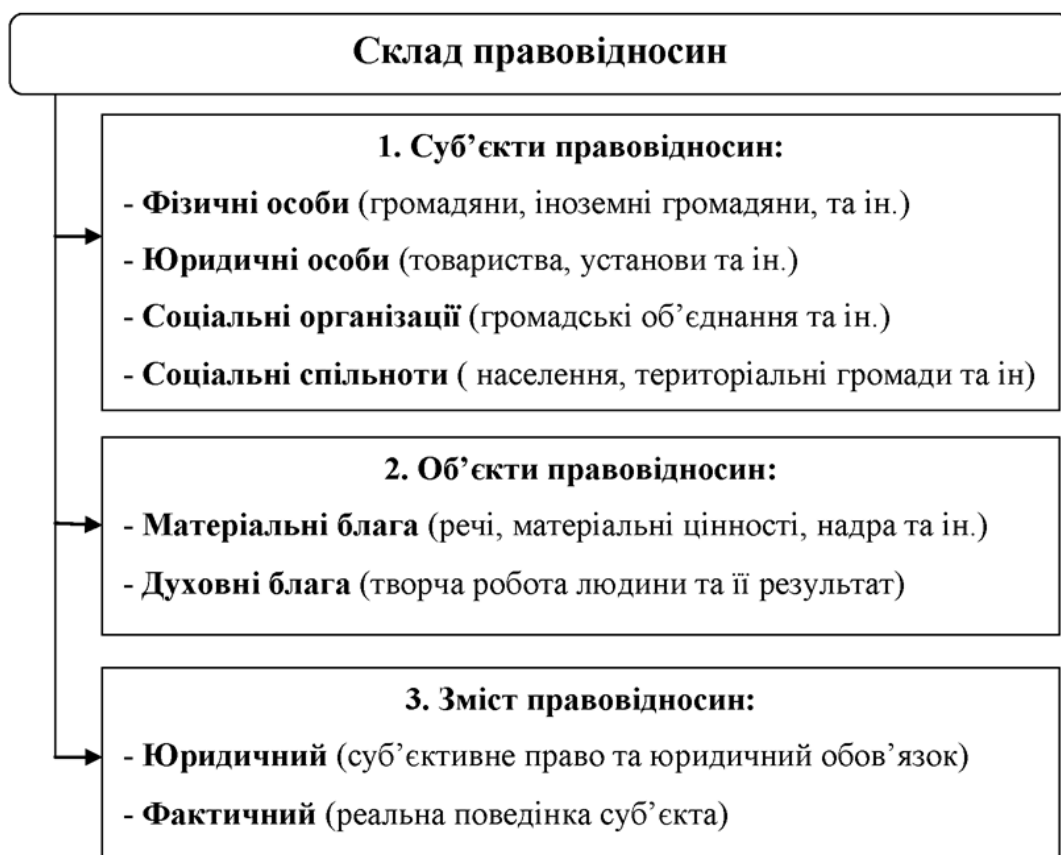

Рис. 1.11. Склад правовідносин

Юридичні факти – це життєві ситуації, які регулюють нормами права.

Юридичні дії – залежить від волі людини.

Юридичні події – не залежить від волі людини. **Неправомірна поведінка карається законом.**

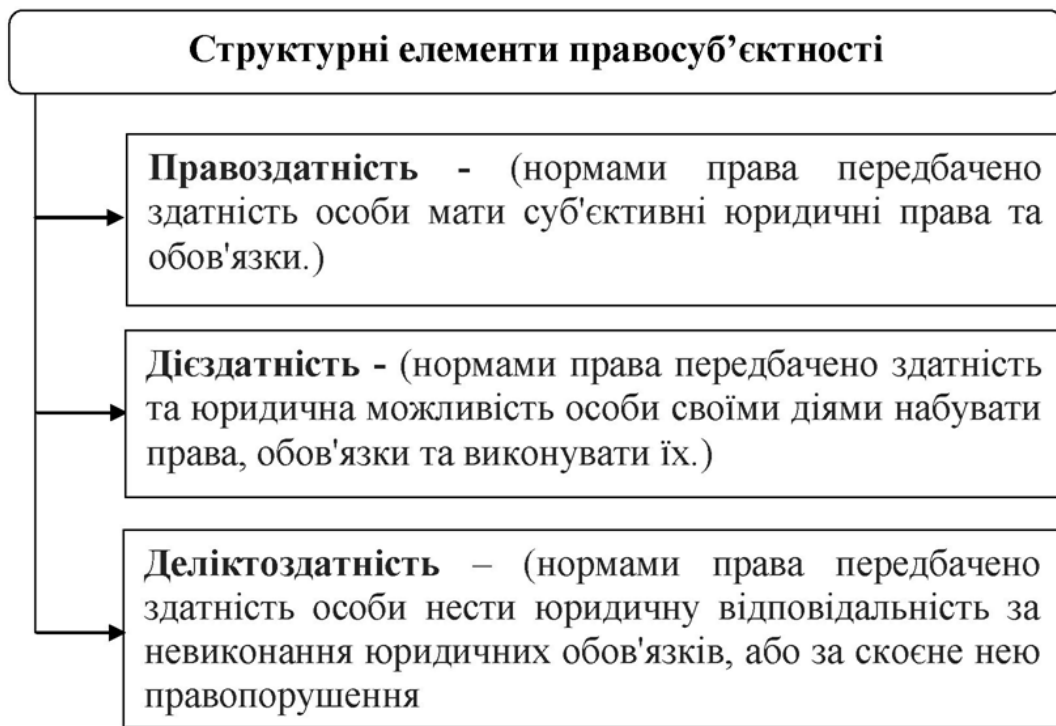

Рис. 1.12. Структурні елементи правосвідомості

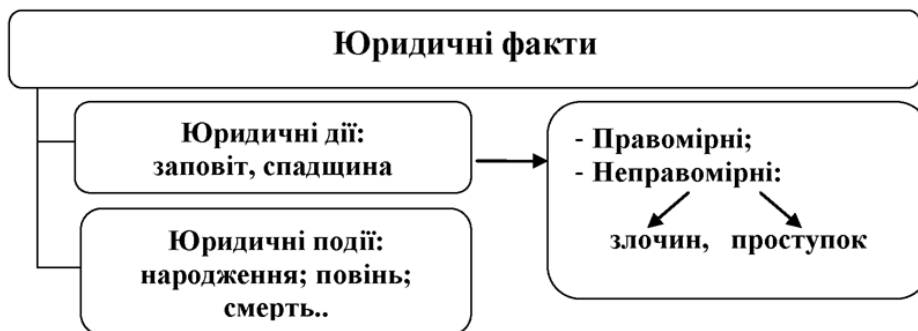

Рис. 1.13. Юридичні факти

Питання для обговорення та самоперевірки

Завдання 1. Розпочати роботу над складанням словника з основних понять та термінів з правової культури особистості. Розтлумачити зміст наступних понять та термінів:

Поняття	Зміст
Особа; Людина; Суспільство; Громадянство; Правова культура; Правова свідомість; Правова ідеологія; Правова психологія; Правові відносини; Правомірна поведінка; Законність.	

Завдання 2. Продовжити думку:

1. Метою дисципліни правова культура особистості є
2. Предметом дисципліни правова культура особистості є ...
3. Ознаками правомірної поведінки є
4. Змістом правовідносин є
5. Суб'єктами правовідносин є
6. Об'єктами правовідносин є
7. Зловживання правом - це
8. Принципами законності є

Завдання 3. Висловіть власну думку та позицію з наступних питань:

- На Вашу думку, яку роль відіграє правове виховання в житті людини?
- На Вашу думку, яку роль відіграє правова культура у формуванні засад суспільного життя?
- На Вашу думку, які умови або чинники сприятимуть підвищенню рівня правового виховання особистості?
- На Вашу думку, яку роль відіграє правосвідомість в житті людини?

Завдання 4. Наведіть шість прикладів життєвих ситуацій в яких суб'єкти права проявляють соціально належну правомірну поведінку.

Завдання 5. Наведіть три приклади правомірної поведінки людини за критерієм мотиву.

Завдання 6. Проаналізуйте та визначте, в яких з наведених ситуацій виникають правовідносини і які суб'єкти права беруть у них участь:

- Під час гри у хокей дванадцятирічний хлопець отримав травму. Після завершення гри, хлопець звернувся до лікаря за медичною допомогою.
- Громадянин А. надав громадянину Д. довіреність на право керувати автомобілем.
- Між приватним акціонерним товариством та громадянином В. в 2021 році був укладений трудовий договір строком на два роки.
- Громадянин Р. придбав у громадянина Ж. будинок на підставі договору купівлі-продажу.

Питання до теми для самоперевірки:

1. Розкрийте поняття та зміст правова культура особистості, правова культура суспільства, правова культура професійних груп.
2. Розкрийте поняття правова свідомість.
3. Назвіть, які функції правосвідомості Ви знаєте?
4. Назвіть та розкрийте види правової культури.
5. Що таке конформістська поведінка?
6. Що таке маргінальна поведінка?
7. Що таке правовий інфантилізм?
8. Що таке правовий нігілізм?

9. Розкрийте поняття та зміст правових відносин.
10. Що є ознакою правових відносин?
11. Назвіть складові елементи правових відносин.
12. Правоздатність – це ...?
13. Дієздатність – це ...?
14. Розкрийте поняття правомірної поведінки та її ознаки.
15. Розкрийте зміст поняття законності.
16. Принципами законності є?
17. Правопорушення – це ...?
18. Проступок – це ...?

Тема 1.2. Цінність правового регулювання

1.2.1. Поняття та ознаки права

Однією із важливих характеристик права є його соціальна цінність, в тому числі, і у сфері правового регулювання суспільних відносин.

Як і будь-яке інше явище, яке існує у створеному спільнотами світі, право також створене людиною.

Право є цінним, оскільки охороняє та закріплює багато різних цінностей, які є важливими для суб'єктів у суспільному житті.

До таких цінностей відносяться: здоров'я, життя, здорове довкілля, матеріальний добробут, справедливість, тощо. Всі ці цінності не тільки наповнюють зміст права, вони наповнюють і його сутність, служать метою, а також виступають цілями для окремих правових інститутів та правових норм.

Для того, щоб людина мала можливість здійснювати свій розвиток у суспільстві, мала змогу забезпечувати своє існування, а також стати особистістю, людині необхідно мати певні можливості, які їй необхідні для свідомих та власних дій стосовно: спільнот, інших людей та їх організацій, тобто, можливості як для самореалізації, так і для активної життєдіяльності людини.

Саме право виступає інструментом для упорядкування суспільних відносин, тому, що має систему загальнообов'язкових, формально визначених для суб'єктів громадянського життя, правил поведінки, а також встановлюється, охороняється та гарантується державою.

Також, цінність права розкривається в його функціях, оскільки функції права спрямовані на здійснення напряму впливу права на свідомість суб'єктів права та їх поведінку, з метою упорядкування суспільних відносин, а також, щодо розв'язання конкретних завдань.

Отже, функція формулює найбільш істотні та головні ознаки права, властивості права, а також, спрямована на виконання завдань та мети правового регулювання.

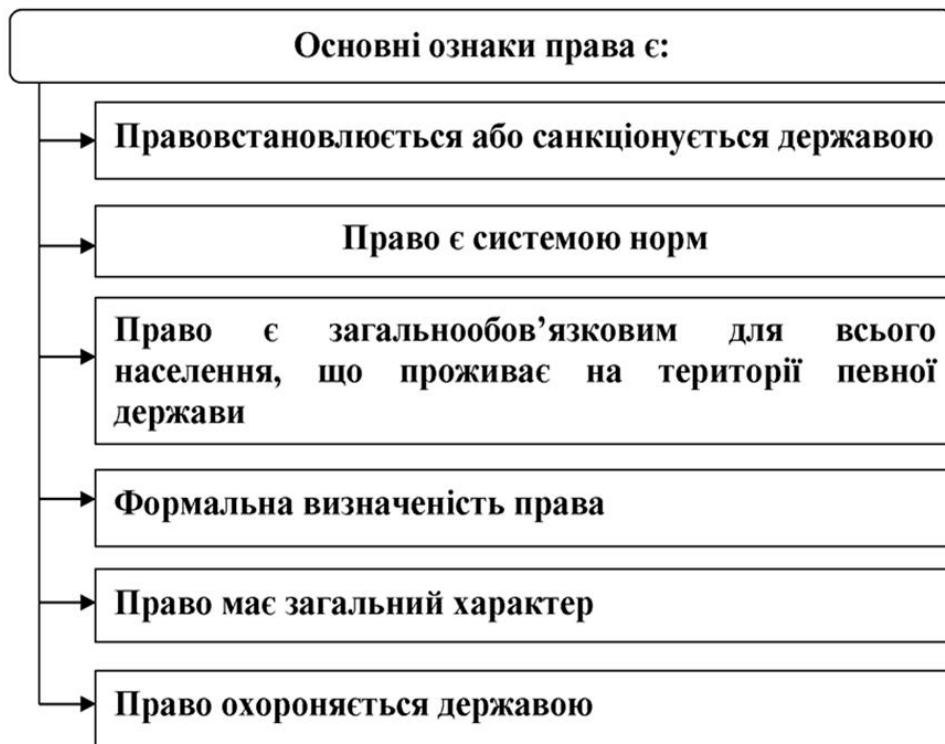

Рис. 1.14. Ознаки права

Функції права розподіляються на спеціально-юридичні та загально-соціальні, тому такий різновид видів функції залежить від того, які завдання вони вирішують.

Отже, для людини, як окремого індивіда у громадянському житті суспільства, цінність права полягає в тому, що це надає можливість задовольнити інтереси та потреби, а також встановлює певний порядок для їх використання.

1.2.2. Поняття, структура та реалізація норм права

Умовами для існування та гармонійного розвитку суспільства є встановлення та підтримування певного порядку суспільних відносинах серед усіх учасників права. Тому, правове регулювання спрямоване на те, щоб за допомогою норм права та юридичних засобів, упорядкувати суспільні відносини, гарантувати поведінку суб'єктів права, що відповідає правовим нормам і є необхідною та бажаною для суспільства, направити на розвиток конкретні життєві ситуації у відповідне правомірне русло.

Ефективність правового регулювання суспільних відносин здійснюється через взаємодію багатьох різних правових явищ, серед яких є: правова культура, правосвідомість, правотворчість, правовідносини, правові норми та ін.

Предметом правового регулювання виступають чітко визначені суспільні відносини, саме тому для їх врегулювання необхідно норми права. Правове регулювання охоплює громадянське суспільство, діяльність держави, яка пов'язане з розробкою та створенням відповідних правових норм, які регулюватимуть суспільні відносини з різних питань і сфер життєдіяльності

людини та суспільства, а також із чітко визначеними юридичними засобами, що забезпечуватимуть їхню дієвість.

Учасники права мають різні інтереси, завдання, мету, але завдяки праву та нормам права, надається можливість чітко визначити можливу, дозволу та обов'язкову поведінку учасників права, визначити їх права, обов'язки та відповідальність. Таким чином, створюються умови для регулювання суспільних відносин, з різних питань та сфер життєдіяльності людини та суспільства, в межах правових норм.

Саме норми визначають права учасників суспільних відносин, їхні обов'язки та відповідальність.

Характерними ознаками для норм права є те, що норми права встановлюються державою, санкціонуються нею, а також забезпечуються державним примусом. Норми є загальнообов'язковими і формально визначеними, вони регулюють, як певні суспільні правовідносини, які вже неодноразово повторювались у суспільстві, і є типовими та спрямовані на регулювання невизначеної кількості суспільних відносин.

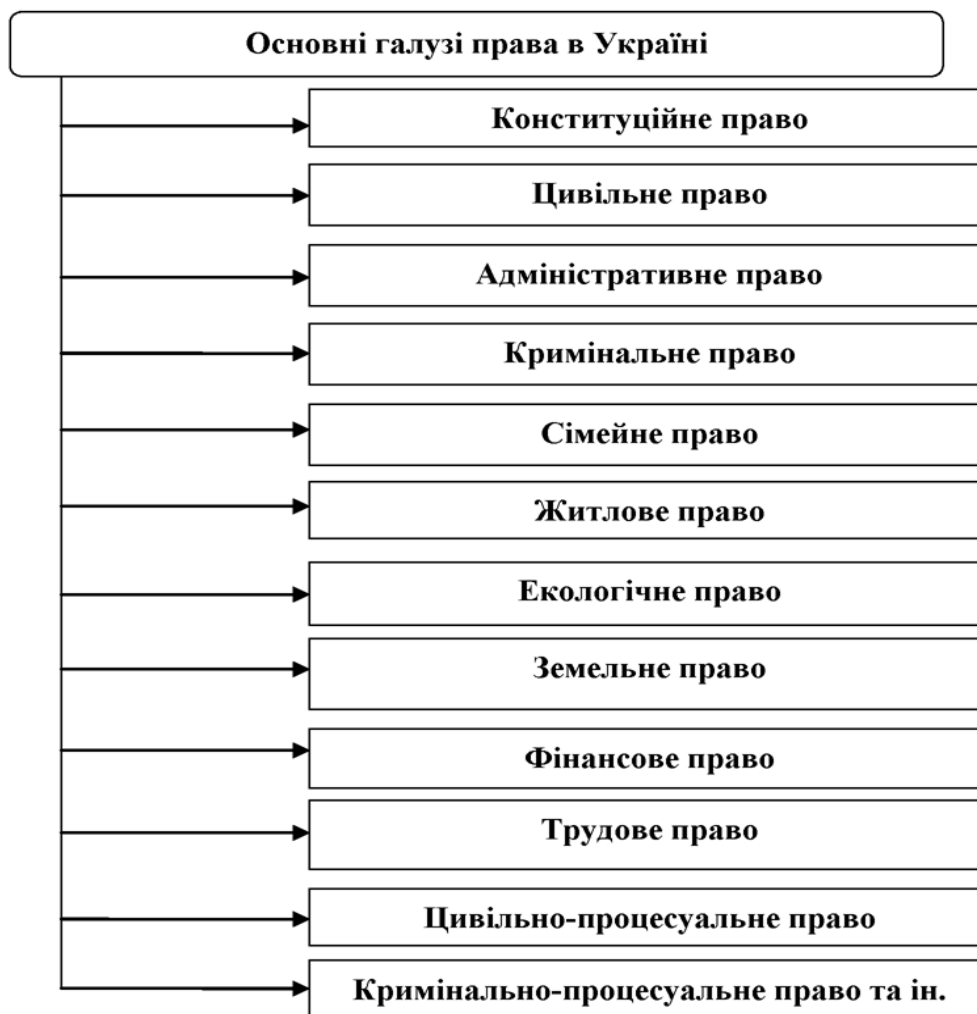

Рис. 1.15. Основні галузі права в Україні

Вагомою ознакою, серед вище зазначених ознак, є те, що норми права можуть діяти як у просторі, так і у часі, а також по певному колу суб'єктів. Саме норми права визначають юридичні обов'язки та суб'єктивні права суб'єктів правових відносин, а також, норми права мають свою внутрішню побудову, яка складається із нерозривно – пов'язаних складових елементів до складу яких входять: гіпотеза, диспозиція та санкція.

Гіпотеза забезпечує нормі права дію, тобто, надає їй руху, тому що гіпотеза вказує за яких конкретних життєвих обставин та за яких умов, суб'єкти права реалізовуватимуть свої права та обов'язки.

Гіпотеза буває:

А) проста, тобто така, що слугує підставою для реалізації норм права і достатньо лише наявної одної умови. *(Наприклад: в ст. 82 Конституції України зазначено, що «Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу»);*

Б) складна, тобто необхідними підставами для реалізації норми права визначаються дві або декілька умов у сукупності. *(Наприклад: ст. 76 Конституцією України передбачено, що народним депутатом України може бути обраний:*

- громадянин України;
- який на день виборів досяг двадцяти одного року;
- має право голосу;
- проживає в Україні протягом останніх п'яти років;

В) для альтернативної визначаються дві або декілька умов і при настанні хоча б одної із них відбувається реалізація правових норм. *(Наприклад: в ст. 81 Конституції України закріплено положення в яких випадках повноваження народного депутата України припиняються достроково).*

Диспозиція – є частиною норми права, якою вказується на те, якою повинна бути поведінка суб'єктів, а також конкретизує юридичні обов'язки та суб'єктивні права для учасників правовідносин.

Диспозиція може бути:

А) простою – в якій суб'єктам правових відносин вказує на дозвіл чи на заборону вчиняти певні дії.

Б) описовою – в якій конкретизуються юридичні обов'язки та суб'єктивні права учасників правових відносин, а також, вказується на основні ознаки правил поведінки для суб'єктів.

В) відсильною – в якій правило поведінки суб'єкта правових відносин визначено частково та відсилає до статей іншого нормативно-правового акту, оскільки дане правило більш конкретизовано.

Г) банкетною – тобто, правило поведінки суб'єкта правових відносин не міститься або може визначатись лише частково з одночасним відсиланням до іншого законодавства в якому це правило буде більш конкретизоване, або відсилати до певного державного органу, який уповноважений вирішувати це питання стосовно цього правила.

Санкція – це частина норми права, яка визначає для суб'єкта правових відносин міру юридичної відповідальності і може застосовуватися до осіб, які порушили забороняючий зміст, який відображений в диспозиції.

Реалізація норм права - це здійснення вчинками суб'єктів права тих вимог, які зазначені у нормі права. Тобто, у правомірній поведінці учасників права здійснюються дотримання норм права, використання та виконання норм права.

За допомогою реалізації правових норм відбувається результат, який на самому початку закладався та передбачався законодавцем при розробці, та виданні правової норми.

У зв'язку з існуванням різних суспільних відносин та норм права різняться форми реалізації правових норм серед яких є **виконання, використання, дотримання та застосування**. Розглянемо докладніше кожен форму реалізації правової норми.

Виконання. Така форма реалізації правової норми передбачає виконання суб'єктом права покладених обов'язків зазначених у змісті правової норми. *Наприклад: зобов'язання, що виникли у суб'єкта права на підставі укладеного договору; сплата податків.*

Використання. Дана форма реалізації правової норми передбачає, що суб'єкт права своєю активною поведінкою та за власним бажанням реалізує право, що зазначене у змісті правової норми. *Наприклад: згідно договору дарування громадянин А. подарував квартиру своєму синові; громадянин К. подав роботодавцю заяву про звільнення його з роботи за власним бажанням.*

Дотримання. Зміст такої форми реалізації правової норми передбачає утриматися суб'єктом права від порушення заборон зазначених у змісті правової норми. *Наприклад: громадянин В. дотримується правил дорожнього руху під час керування транспортним засобом.*

Застосування правової норми – це особлива форма втілення відповідних вимог зазначених у правовій нормі, державними компетентними органами на яких покладено зобов'язання здійснювати контроль за виконанням правових норм, їх дотримання та здійснення юридичних норм.

Інструментальною цінністю права виступають перш за все його особливі зовнішні формальні властивості: нормативність, системність, формальна визначеність, загальнообов'язковість та ін. Вони полягають в тому, що право:

1) є тим засобом, за допомогою якого здійснюється розподіл базових матеріальних та духовних соціальних благ за шляхом нормативного впорядкування основоположних суспільних відносин таких як власність, виробничі, сімейні, фінансові, політичні, духовні, тощо);

2) має ряд особливих правових засобів, які необхідні щоби користуватися соціальними благами;

3) регламентує засоби і процедури, якими охороняються та захищаються соціальні цінності;

4) виступає ефективним і гуманним засобом у розв'язанні соціальних конфліктів;

5) вносить норму поведінку різноманітних соціальних суб'єктів та гарантує порядок [9, с. 207-209].

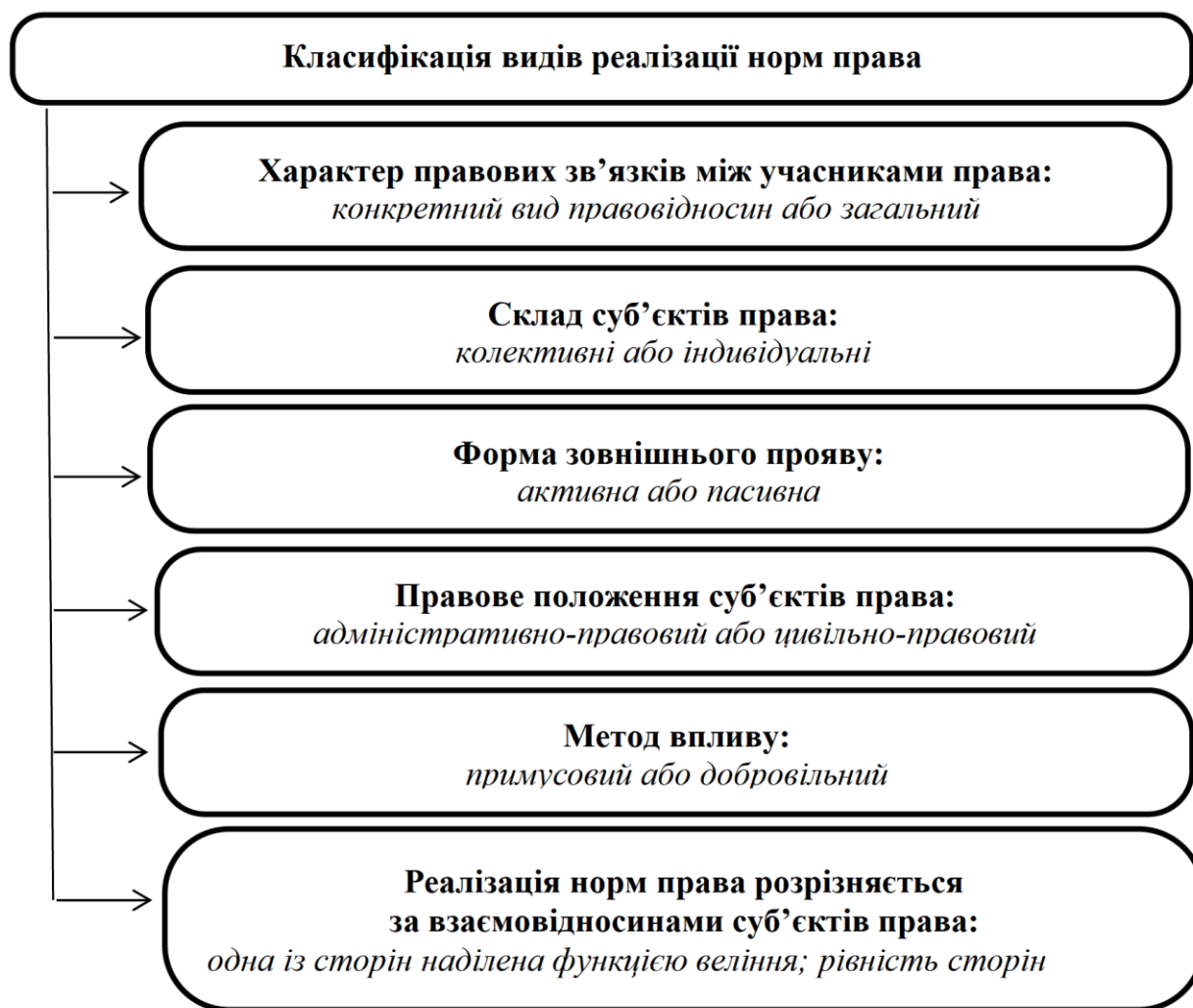

Рис. 1.16. Класифікація видів реалізації норм права

1.2.3. Поняття системи права та система законодавства

Структура системи права та структура законодавства знаходяться у тісному взаємозв'язку між собою. Так до системи законодавства належить сукупність законодавчих актів, тому система законодавства відноситься до зовнішніх ознак вираження права, оскільки характеризується станом тих джерел права, які існують та діють на території певної державі, та в її національному праві.

Система права – це загальна сукупність правових норм. Система права, відображає внутрішню побудову права, групування норм за інститутами та за галузями права.

Завдяки тому, що в кожній галузі права відображений свій предмет регулювання, це дозволяє суб'єктам суспільних відносин, кожному конкретну ситуацію врегулювати саме однією із галузей права, яка існує в певній країні.

В системі законодавства, нормативно–правові акти, розташовані в певному порядку. Саме за допомогою системи законодавства об'єднуються всі джерела права (закони, укази, постанови, кодекси, положення, статuti, інструкції та ін.).

Система законодавства складається з елементів серед яких, головне місце посідає Конституція України та закони. Саме конституційні закони мають найвищу юридичну силу та становлять першооснову для всього законодавства. (рис. 1.17).

Але цей перелік елементів системи законодавства не є вичерпним. В кожній державі, основним законом є Конституція.

Саме закон регулює найбільш важливі суспільно правові відносини і в системі законодавства країни має найвищу юридичну силу. Саме закон є нормативно-правовим актом, який приймається найвищим представницьким органом в державній владі, або референдумом.

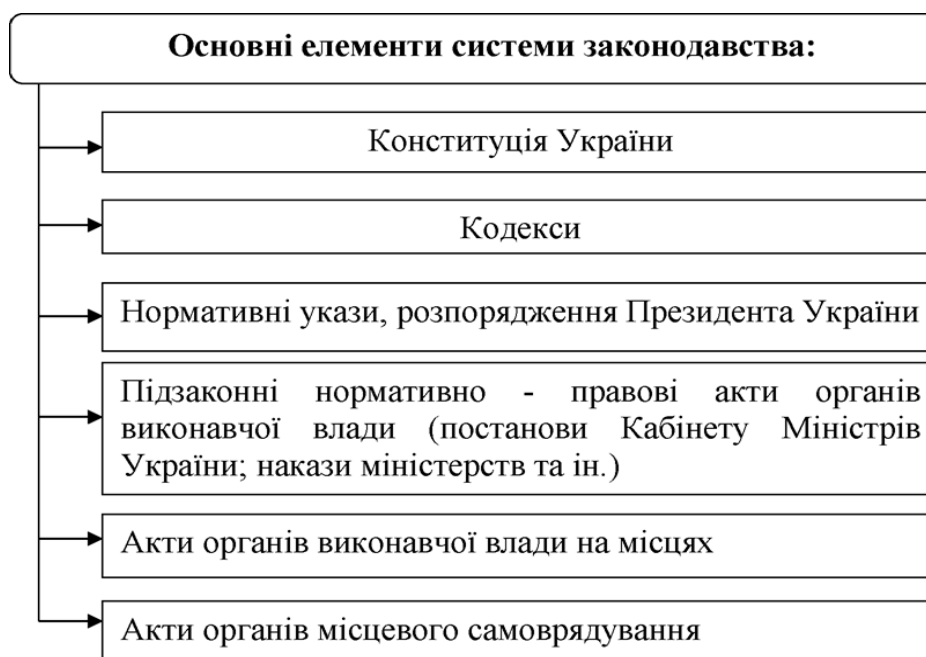

Рис. 1.17. Основні елементи системи законодавства

Компетентні органи держави відповідно до закону та на підставі закону, мають право видавати підзаконні нормативно-правові акти з метою їхнього виконання суб'єктами суспільних відносин. (рис. 1.18).

1.2.4. Способи та типи правового регулювання

Рабінович П.М. зазначає, що типом правового регулювання є спосіб, який поєднує загальні юридичні дозволи і загальні юридичні заборони щодо суб'єктів, відносини між якими врегульовуються правовими нормами [20, с. 192].

Тип правового регулювання розкриває характеристику загальної спрямованості впливу права на учасників суспільних відносин, оскільки саме від типу правового регулювання залежить, який із способів лежить в основі правового регулювання суспільних відносин: дозвіл чи заборона.

Загальнодозвільним типом правового регулювання суб'єктам суспільних відносин надається право обрати будь-яку поведінку, окрім такої, на яку нормою права встановлено заборону.

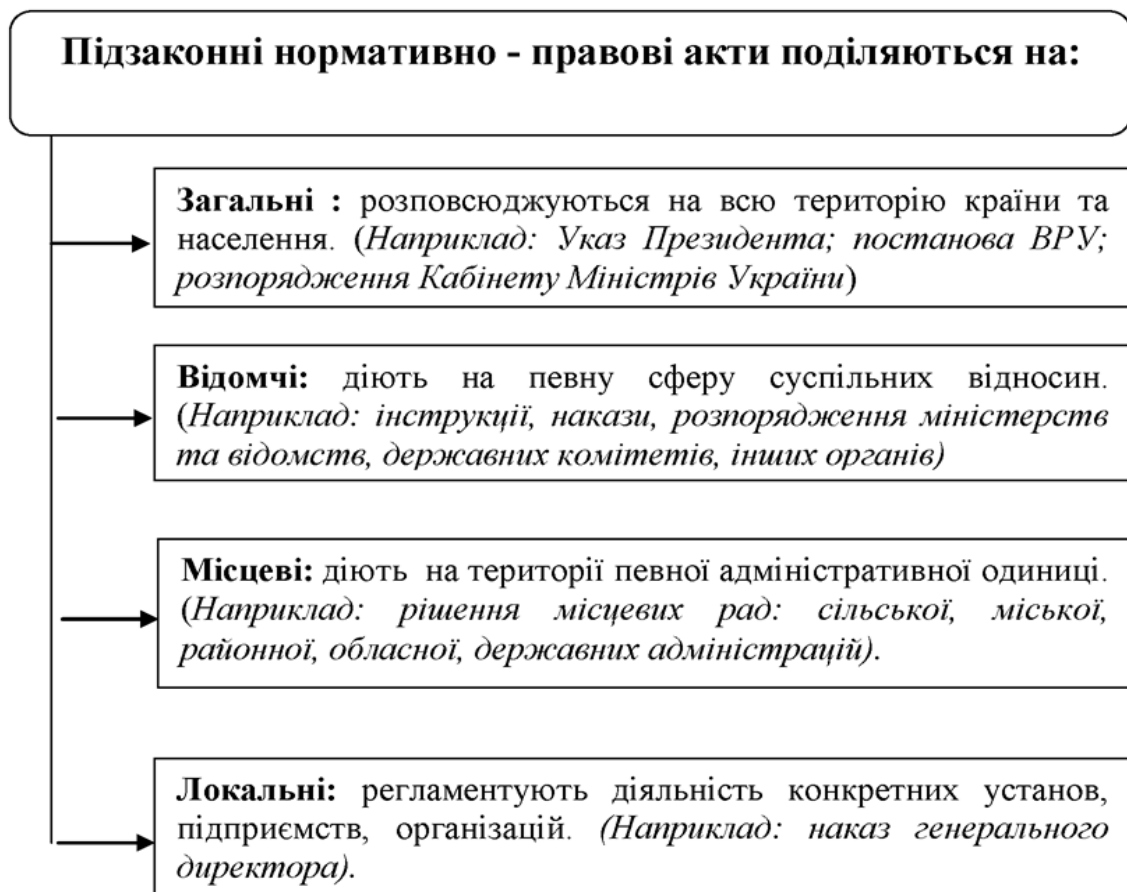

Рис. 1.18. Поділ підзаконних нормативно-правових актів

Спеціально – дозволенний тип правового регулювання встановлює використання заборон, в межах яких, норма права передбачає конкретні дозволи, які відображені у вигляді принципу: «Заборонено все, окрім прямо дозволеного законом».

Правове регулювання суспільних відносин здійснюється за допомогою основних способів це: дозволи, заборони, зобов'язання.

Дозволи є важливим елементом серед правового регулювання суспільних відносин, оскільки забезпечують активність людини та соціальну свободу.

З моменту закріплення в уповноважуваних нормах дозволи набувають юридичного характеру у вигляді суб'єктивних прав і реалізуються суб'єктом у формі використання.

Важливим засобом для забезпечення організованості серед учасників суспільних відносин є **заборони**, оскільки, саме заборони, створюють суб'єктам суспільних відносин перешкоду для небажаної та суспільно небезпечної поведінки.

Заборони – закріпленні в забороняючих нормах права та мають обов'язковий характер для учасників суспільних відносин.

Заборони – забезпечуються за допомогою засобів юридичної відповідальності та реалізуються суб'єктами у формі дотримання норм права. Тобто, заборони – спрямовані на охорону та захист права.

Зобов'язання — це нормативне закріплення юридичного обов'язку вчиняти певні дії в інтересах інших суб'єктів права.

За допомогою вищезазначених засобів, здійснюється правове регулювання суспільних відносин і завдяки таким видам забезпечується належне дотримання та використання наданих прав учасниками суспільних відносин і виконання обов'язків, які покладені на суб'єктів.

Отже, слід зазначити, що правова культура має велике значення у формуванні правових засад суспільного життя і є важливою складовою культурно–правового рівня, якого досягнуло суспільство. Підвищення рівня правової культури особистості, професійних груп та суспільства в цілому більш широко розкриває важливе значення правових цінностей у житті людини і відіграє важливу роль в піднесенні та розвитку високого культурно–правового рівня різних галузей суспільного життя.

Правова культура є одним із важливих надбань суспільства, вона тісно пов'язана із поняттями правової свідомості та правової поведінки, чітко висвітлює цінність правового регулювання, тощо.

Але разом з цим, вона потребує постійного вдосконалення та покращення, постійної уваги до підвищення її рівня, що гарантує гармонійний розвиток особи та суспільства в цілому.

Таким чином, правова культура особистості відіграє велике значення та займає важливе місце в культурно–правовій системі суспільства.

Питання для обговорення та самоперевірки

Завдання 1. Продовжити роботу над складанням словника з основних понять та термінів з правової культури особистості. Розтлумачити зміст наступних понять та термінів:

Поняття	Зміст
Право; Норма права; Система права; Закон; Система законодавства; Нормативно–правовий акт; Застосування права; Конституційне право; Адміністративне право; Цивільне право; Кримінальне право.	

Завдання 2. Продовжити думку:

1. Ознаками права є
2. Метод правового регулювання це
3. Предмет правового регулювання це
4. Гіпотеза правової норми це
5. Диспозиція правової норми це
6. Заборонні правові норми це
7. Структура правової норми це
8. Охоронні правові норми це
9. Галузь права це

Завдання 3. Проведіть на основі аналізу положень Конституції України класифікацію державних органів.

Завдання 4. Зазначте відомі Вам види (назви) нормативно-правових актів України.

Завдання 5. Назвіть, які галузі права в Україні Ви знаєте та які суспільні відносини регулюють дані галузі права?

Завдання 6. Визначте, норми яких галузей права застосовуються в таких випадках:

- Громадянин Ф. успадкував земельну ділянку під садівництво;
- Господарство придбало сільськогосподарську техніку;
- Громадянин Д. отримав посвідчення водія;
- Громадянка З. написала заяву на щорічну відпустку;
- Громадянин Л. придбав будинок;
- Громадянка Н. подала позовну заяву до суду;
- На день народження громадянину К. батьки подарували будинок;
- Громадянка О. вступила на навчання до університету.

Завдання 7. До якої галузі права належать юридичні норми, які регулюють відносини між суб'єктами права?

- Орендарем та суборендарем;
- Роботодавець та працівник;
- Постачальник та покупець;
- Продавець та покупець;
- Страховик та страхувальник;
- Дарувальник та обдарованийий.

Питання до теми для самоперевірки:

1. Розкрийте поняття та ознаки права.
2. Розкрийте поняття правової норми та нормативно-правового припису.
3. Розкрийте поняття система права.
4. Чи існують відмінні риси між системою права та системою законодавства?
5. Назвіть та розкрийте способи, методи та типи правового регулювання.
6. Назвіть та розкрийте основні критерії класифікації норм права.
7. Розкрийте зміст поняття «застосування права».
8. Галузь права – це ...?
9. Застосування права – це ...?
10. Заборонні правові норми – це ...?
11. Охоронні правові норми – це ...?
12. Назвіть та розкрийте основні форми реалізації правових норм.

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВА КУЛЬТУРА ОСОБИ В МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Тема 2.1. Реалізація суб'єктивних юридичних прав та юридичних обов'язків

2.1.1. Поняття суб'єктивного права та об'єктивного юридичного обов'язку

Суб'єктивне право передбачає міру та вид дозволеної поведінки суб'єкту права, яке встановлене нормами права для задоволення інтересів правомочної особи, а також забезпечуване державою. (Наприклад: громадянин України, який досяг вісімнадцятирічного віку, має право брати участь у виборах Президента України.)

Об'єктивне право – це система загальнообов'язкових та формально визначених норм, які забезпечені державою, та служать критерієм для правомірної і неправомірної поведінки особи.

Суб'єктивне право та юридичний обов'язок розрізняються за змістами.(рис. 2.1, 2.2).

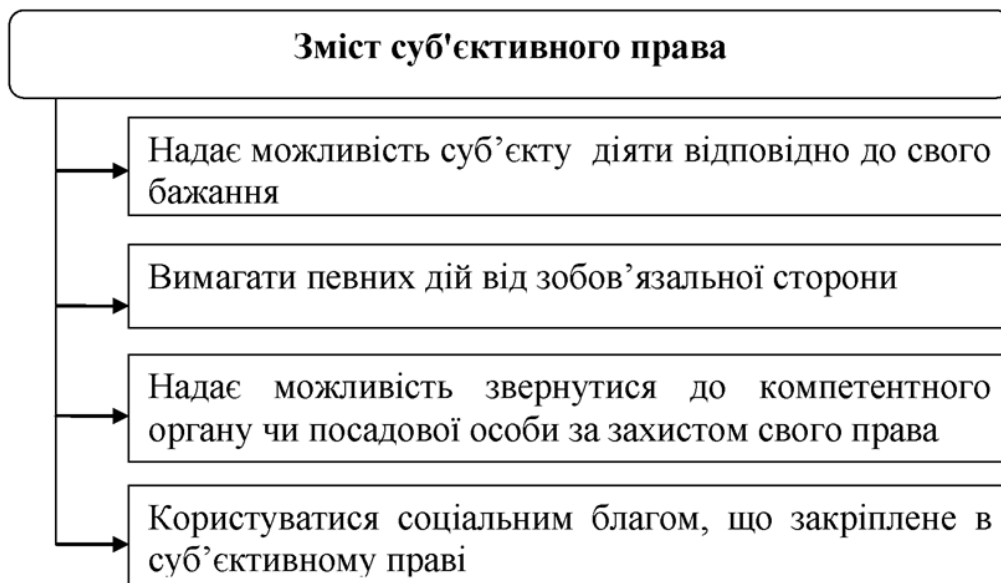

Рис. 2.1. Зміст суб'єктивного права

Зміст суб'єктивного права виражається через елементи правомочності, а саме:

1. Праводіяння, тобто, правомочність суб'єкта на власні позитивні дії. (Наприклад: подавати позов до суду; дарувати або продавати своє майно та ін.)

2. Правовимагання, тобто, суб'єкт суспільних відносин може вимагати від інших осіб певної позитивної поведінки. (Наприклад: згідно укладеного цивільного договору зацікавлена особа бажає, щоб зобов'язаний суб'єкт виконав покладені зобов'язання згідно умов договору та сплатив борг.)

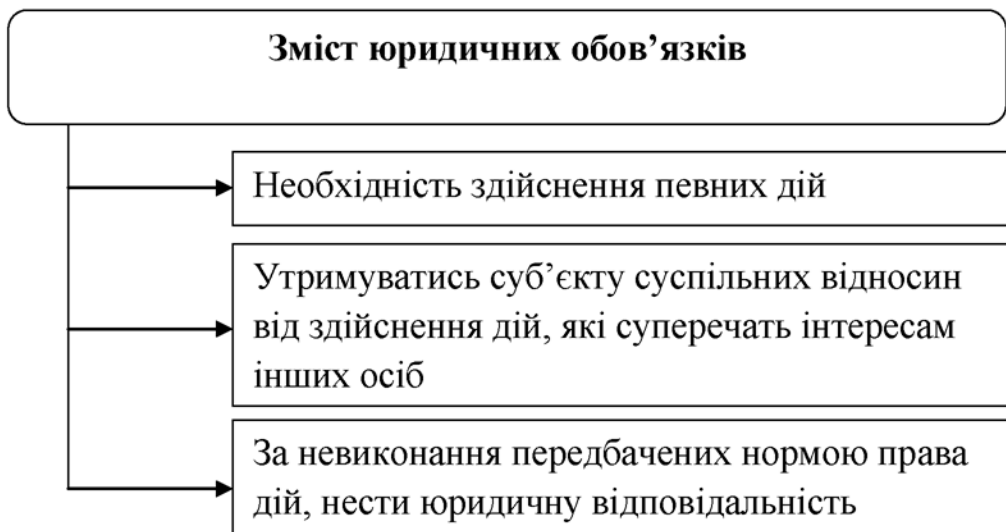

Рис. 2.2. Зміст юридичних обов'язків

3. Праводомагання. Тобто, суб'єкту суспільних відносин надається право звертатись за захистом та підтримкою до компетентних державних органів у випадку, якщо зі сторони зобов'язаної особи, здійснюється порушення суб'єктивних прав. Праводомагання виступає як продовженням права – вимоги, оскільки виступає гарантією у виконанні певних обов'язків. *(Наприклад: в примусовому порядку стягувати борг).*

4. Правокористування. Завдяки такому елементу правомочності суб'єкту суспільних відносин надається право на користування соціальними благами. *(Наприклад: право покупця користуватися придбаним товаром на власний розсуд).*

Юридичний обов'язок передбачає три основні структури:

1. Суб'єкт суспільних відносин здійснює певні конкретні дії або утримується від них – це зобов'язання діянням.

2. Суб'єкт суспільних відносин повинен реагувати на законні вимоги правомочної сторони, щодо їх виконання. *(Наприклад: обов'язок сторін виконувати умови договору).*

3. Суб'єкт суспільних відносин несе юридичну відповідальність, якщо несумлінно виконав або відмовився у виконанні покладених на нього юридичних обов'язків. *(Наприклад: боржник зобов'язаний сплатити неустойку за невиконання умов договору).*

Суб'єктивні права та юридичні обов'язки тісно взаємопов'язані між собою і є взаємозалежними. Їх поєднує те, що вони забезпечуються державою, виходять з юридичних норм, завжди є «мірою» поведінки для суб'єкта права, оскільки існують в певних та суворих межах. Саме завдяки цьому, між учасниками суспільних відносин виникає зв'язок, який має назву правові відносини.

2.1.2. Порядок звернення громадян до органів державної влади та місцевого самоврядування

Серед актуальних питань на протязі всього існування та розвитку людства залишаються питання з прав людини, можливість їх реалізації, а також захист цих прав.

Відповідно до ст. 3 Конституції України – права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [10].

Згідно до ст. 40. Конституції України – усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [10].

Отже, саме право громадян на звернення щодо реалізації та захисту прав є важливим конституційно–правовим засобом.

За реалізацією та за захистом своїх прав громадяни мають право звернутись до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, установ, та ін., які наділенні владними та компетентними повноваження у вирішенні питань, які виникають у громадян.

В розділі XI Конституції України закріплені основоположні принципи місцевого самоврядування в Україні.

Система органів місцевого самоврядування включає: територіальну громаду; міську, селищну, сільську, раду; міського, селищного, сільського, голову; виконавчі органи міської, селищної, сільської ради; обласні та районні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад міст, селищ, сіл.

На нинішньому етапі згідно реформ, що про місцевого самоврядування відбуваються заміни, які тісно пов'язані із замінами в адміністративному устрої держави, земельному законодавстві, тощо.

Класифікувати основні функціональні напрямки органів місцевого самоврядування можна здійснювати за деякими критеріями. Вагоме значення має функціональний поділ, як за формами, так і за сферами діяльностями органів місцевого самоврядування.

Так, за формами діяльності виділяються: установча; нормотворча; контрольна та правоохоронна функція.

За сферами діяльності виділяються наступні функції: це управління комунальною власністю; забезпечення економічного, культурного та соціально розвитку відповідної території; надання населенню соціальних послуг; сприяння оборонній діяльності держави; забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод, законних інтересів громадян; регулювання земельних відносин та ін.

Однією з найбільш доступних і швидких форм захисту прав громадян є саме адміністративно-правова форма. Так, її сутність зводиться до застосування заходів адміністративного примусу, спрямованих на відновлення, визнання прав та припинення порушень прав громадян, здійснюваних органами публічної влади за заявами громадян або з ініціативи компетентних

органів [6]. Під зверненням громадян слід розуміти викладені в усній або письмовій формі заяви, пропозиції або скарги.(рис. 2.3).

Рис. 2.3. Види звернень

Згідно Закону України «Про звернення громадян» передбачені основні вимоги щодо звернень.

1. Пропозиція (зауваження) – звернення громадян, у якому висловлено поради, рекомендації, що стосуються діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, або висловлено думки з приводу урегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правових основ державного і громадського життя, соціально-культурної та іншої сфери діяльності держави і суспільства.

2. Заява (клопотання) – звернення громадян в якому висловлено прохання з приводу сприяння реалізації конституційно закріплених або регламентованих чинним законодавством їхніх прав та інтересів або повідомлення щодо порушень діючого законодавства чи недоліків у роботі підприємств, установ, організацій незалежно від їхньої форми власності, народних депутатів України, посадових осіб, тощо, а також висловлено думку щодо покращення їхньої діяльності.

3. Скарга – звернення у якому висловлюється вимога поновити права і захистити законні інтереси громадян, які порушені діями чи бездіяльністю, рішенням державного органу, органів місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, об'єднанням громадян, посадовими особами [28].

При оформленні звернення має бути чітко зазначено:

- прізвище та ім'я, по батькові особи, яка подає дане звернення;
- місце, де проживає громадянин;
- описано суть порушеного питання заяви, пропозиції, скарги, прохання або вимоги.

Обов'язково, в письмовому зверненні зазначається дата та підпис заявника, або особа, яка уповноважена на підставі оформлених згідно чинного законодавства документів представляти інтереси заявника.

До свого звернення, заявник може додавати:

- копії рішень, які вже приймалися раніше за його зверненням;
- копії документів, які необхідні для розгляду питання.

У випадку, якщо письмове звернення було подане без зазначення дати, не підписане автором, не вказане місце проживання, а також, таке, з якого авторство неможливо встановити, не підлягає розгляду та визнається анонімним. Виняток складають такі звернення громадян, в заявах яких відображена інформація щодо вчинення злочину або його підготовки. Оскільки, такі види звернень громадян можуть використовуватись правоохоронними органами при оперативно-розшуковій діяльності.

Звернення, які були подані громадянином до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, установ, організацій чи підприємств незалежно від їхньої форми власності розглядаються, громадянину надається відповідь про розгляд його звернення, а у разі прийняття рішення про його відмову в задоволенні вимог, які були викладені у зверненні, таке рішення доводиться громадянину до відома в письмовій формі і з посиланням на Закон «Про звернення громадян», з викладенням мотивів про відмову та роз'яснюються підстави щодо оскарження прийнятого рішення.

Згідно ст. 20 Закону України «Про звернення громадян» передбачені строки розглядів звернень.

Звернення повинні бути розглянуті і вирішені строком не більше одного місяця з дня їхнього надходження, а ті, що не потребують додаткового вивчення, - негайно, проте, не пізніше 15 днів з моменту їхнього отримання. Якщо упродовж місячного терміну вирішити порушене у зверненні питання виявиться неможливим, то керівником відповідних органів, підприємств, установ, організації або його заступником встановлюється необхідний термін для розгляду і про це повинно бути повідомлено особу, яка подавала звернення. Однак, законодавством прописується, що загальний термін необхідний для вирішення питання, що порушується у зверненні, не може перевищувати 45 днів.

Звернення громадян, яким законодавством встановлено пільги повинні розглядатися першочергово [19].

Керівники, посадові особи органів місцевого самоврядування, органів державної влади, установ, підприємств та інші організації, незалежно від форми власності, здійснюють особистий прийом громадян згідно годин, які встановлені у графіку прийому.

Звернення громадян, які були здійснені під час особистого прийому – реєструються.

У випадку, якщо вирішити питання, яке було заявлено громадянином під час усного звернення на особистому прийомі неможливо, тоді це питання розглядається в такому ж порядку, як і письмове звернення, а відповідь може надаватись усна або письмова, за бажанням громадянина.

Громадяни мають можливість подавати електронні звернення, але в таких випадках необхідно зазначити електронну поштову адресу, або вказати інші

відомості про засоби зв'язку, це надасть можливість заявникові, своєчасно отримати відповідь про розгляд його звернення.

Про результати розгляду звернень, в обов'язковому порядку, заявникові надається відповідь, підписана керівником, або уповноваженою особою, яка виконує його обов'язки.

В судовому порядку, розглядаються скарги, які передбачені згідно вимог чинного законодавства України.

2.1.3. Особливості реалізації права у сфері приватного та публічного права, його стадії

Особливості реалізації права в сфері приватного права полягають в тому, що суб'єкти права самотійно, за власним своїм бажанням та за власним розсудом вступають у конкретні суспільні правові відносини.

Стадії формування такої волі у суб'єктів права, відбуваються за допомогою наступних процесів, а саме:

- а) усвідомлення суб'єктом в потребі отримати матеріальні чи духовні блага, які суб'єкт бажає отримати в разі вступу в конкретні правові відносини;
- б) визначення об'єкта правових відносин;

Суб'єктивне юридичне право, яке закріплене в нормативно-правових приписах, дозволяє суб'єктам права задовольнити свої потреби, як власними діями, так і за допомогою вступу у конкретні правові відносини.

До приватного права відносяться такі галузі права: цивільне право, сімейне право, господарське право, трудове право; житлове та земельне право.

Характерними ознаками для приватного права є те, що:

- ні одна із сторін правових відносин не виступає від імені органів державної влади;
- суб'єкти права мають юридичну рівність, як учасники цивільних відносин;
- при встановленні цивільних відносин відбувається ініціативність сторони;
- сторони правових відносин мають право обрати на свій вільний розсуд такі правила поведінки, які прямо не заборонені законом;
- мають право звернутись до позовного порядку, щодо захисту інтересів суб'єктів у суді.

Що стосується особливостей реалізації прав в сфері публічного права, то слід враховувати те, що публічні відносини – складаються між особами, які перебувають у відносинах між собою владного-підпорядкування. Тобто, одна із сторін є представником органу державної влади.

До публічного права відносяться такі галузі права це – конституційне право, кримінальне право, фінансове право, екологічне право, адміністративне право, бюджетне право, митне право, податкове право.

Характерними ознаками для публічного права є те, що:

- учасникам правових відносин прямо приписується діяти відповідно до норм права. Тобто, застосовується «зобов'язувальний» засіб;
- окреслені межі можливої поведінки для суб'єктів правових відносин;

- з метою формування поведінки у організацій або фізичних осіб застосовуються заборони на певні їх дії;

- для забезпечення належної поведінки до суб'єктів правових відносин може застосовуватись державний примус.

Щодо публічного права, то разом з приватним правом у сукупності, вони створюють загальну та єдину систему права, що є складовою цивілізації культури.

Наприклад: публічно–правові засади застосовуються при визначенні наслідків між суб'єктами права з приводу недобросовісної конкуренції, або застосовуються у випадках щодо оподаткування підприємницької діяльності суб'єкта права.

Норми приватного права застосовуються для регулювання суспільних відносин, які виникають у суб'єктів права з договорів між приватними особами, навіть, якщо ці процеси здійснюються суб'єктом права, як господарська, підприємницька діяльність.

Отже, категорії «публічне право» і «приватне право» є узагальнюючими поняттями, оскільки застосовуються для визначення певного типу нормативно правового регулювання суспільних відносин, які регулюють відносини між суб'єктами права за допомогою різних методів і засобів.

Питання для обговорення та самоперевірки

Завдання 1. Продовжити роботу над складанням словника з основних понять та термінів з правової культури особистості. Розтлумачити зміст наступних понять та термінів:

Поняття	Зміст
Суб'єктивне право; Об'єктивне право; Юридичний обов'язок; Реалізація права; Виконання права; Використання права; Дотримання права	

Завдання 2. Продовжити думку:

1. Заява - це
2. Пропозиція - це
3. Скарга - це
4. Клопотання - це
5. Посадова особа - це
6. Державний службовець - це
7. Органи державної влади - це
8. Характерними ознаками публічного права є
9. Характерними ознаками приватного права є

Завдання 3. Назвіть, які види суб'єктивних прав Ви знаєте?

Завдання 4. До кожної вказаної життєвої ситуації доберіть відповідну форму реалізації норм права:

- Фермерське господарство здійснює господарську діяльність. Основним видом діяльності є вирощування зернових культур;
- Приватне підприємство своєчасно сплачувало податки;
- Громадянка Д. звернулась до суду з позовом про стягнення аліментів з громадянина Н;
- Громадянка А. придбала автомобіль в кредит;
- Громадянка В. придбала квартиру у громадянина А. на підставі договору купівлі-продажу.

Завдання 5. З наведених нижче прикладів оберіть, через які елементи правомочності виражається зміст суб'єктивного права:

- Громадянин Л. надіслав лист громадянину Ж. з проханням повернути борг, який виник на підставі укладеного договору позики;
- Громадянин Ф. подав позовну заяву до суду;
- Громадянка В. проживає в квартирі, що належить на праві власності її чоловіку.

Завдання 6. Наведіть приклади життєвих ситуацій в яких суб'єкти права виконують норми права, дотримуються правових норм та використовують норми права.

Завдання 7. На основі Закону України «Про звернення громадян» складіть по одному із виду звернень громадян до органу місцевого самоврядування.

Завдання 8. Дайте розгорнуту відповідь.

- В які терміни розглядаються звернення громадян?

Завдання 9. Розв'яжіть ситуаційну задачу з використанням чинного законодавства.

А) Громадянин К. успадкував земельну ділянку для ведення особистого селянського господарства на якій, з часом, вирішив побудувати ферму з розведення та вирощування кроликів. *Проаналізуйте ситуацію та дайте обґрунтовану відповідь.*

Б) Громадянин М. приватизував земельну ділянку площею 0,1 га. для особистого селянського господарства. Через 4 роки, громадянин М. вирішив передати земельну ділянку в оренду приватному підприємству уклавши відповідну угоду. Після отримання земельної ділянки в оренду, орендар вирішив на орендованій земельній ділянці створити штучну водойму (ставок) для вирощування риби. *Проаналізуйте ситуацію та дайте обґрунтовану відповідь.*

Питання до теми для самоперевірки:

1. Розкрийте поняття суб'єктивне право та юридичний обов'язок.
2. Назвіть та розкрийте систему органів місцевого самоврядування в Україні, класифікацію та основні функціональні напрямки їх діяльності.
3. Розкрийте порядок звернення громадян до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.
4. Згідно Закону України «Про звернення громадян», які є види звернень?
5. Назвіть права громадян при розгляді поданого ними звернення?
6. Як можна реалізувати своє право на працю?
7. Як можна реалізувати своє право на житло?
8. Хто вважається «посадовими особами підприємства»?
9. Види юридичної відповідальності за порушення законодавства про звернення громадян.
10. Назвіть, які галузі права відносяться до публічного права?
11. Назвіть, які галузі права відносяться до приватного права?
12. Характерними ознаками публічного права є?
13. Характерними ознаками приватного права є?

Тема 2.2. Застосування права

2.2.1. Правозастосовна діяльність органів державної влади та стадії правозастосування.

Особливою формою у втілення вимог норм права в громадянське життя суспільства є **застосування норм права** компетентними органами державної влади, на яких покладено: зобов'язання контролювати виконання, дотримання, а також здійснення юридичних норм.

Застосування права є одним із видів державної діяльності, яка спрямована на втілення правових вимог та розпоряджень у громадянське життя суспільства.

Застосування права здійснюється суб'єктами права, які наділені повноваженнями діяти від імені держави, і є обов'язковими для всіх адресатів.

Завдяки тому, що застосування права здійснюється у визначених процесуальних формах, це сприяє зміцненню правопорядку та законності в суспільстві, а також, забезпечує захист прав і свобод особистості.

Правозастосовна діяльність — належить до правової форми діяльності держави, яка забезпечує безперервний процес у здійсненні нормативно – правових розпоряджень, на підставі наділення одних учасників правовідносин суб'єктивними юридичними правами, а інших учасників наділяє суб'єктивними юридичними обов'язками.

Юридичний зміст у правозастосовній діяльності створюють суб'єкти правовідносин, а саме, завдяки відповідності їхніх прав та обов'язків по відношенню один до одного.

Фактичний зміст у правозастосовній діяльності полягає в діяльності посадових осіб і уповноважених органів у вивченні та встановленні юридичних

обставин справи, встановленні юридичної основи справи, винесенні акту застосування права та ухваленні рішень у зв'язку з розглядом справи. Основні принципи правозастосовної діяльності наведені на рис. 2.4.

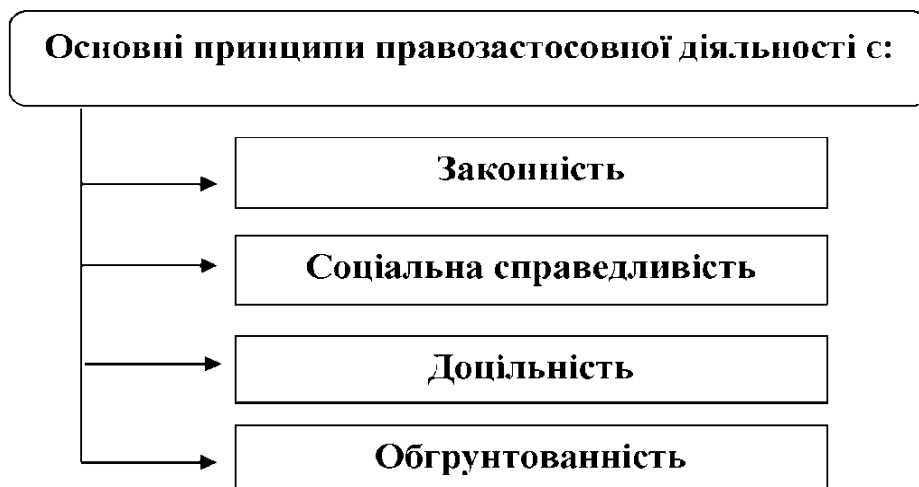

Рис. 2.4. Основні принципи правозастосовної діяльності

На підставі вищезазначених принципів, здійснюється формулювання вимог до правильного застосування норм права.

Правозастосовна діяльність – це складний процес, який складається з логічне пов'язаних між собою декількох стадій (рис. 2.5).

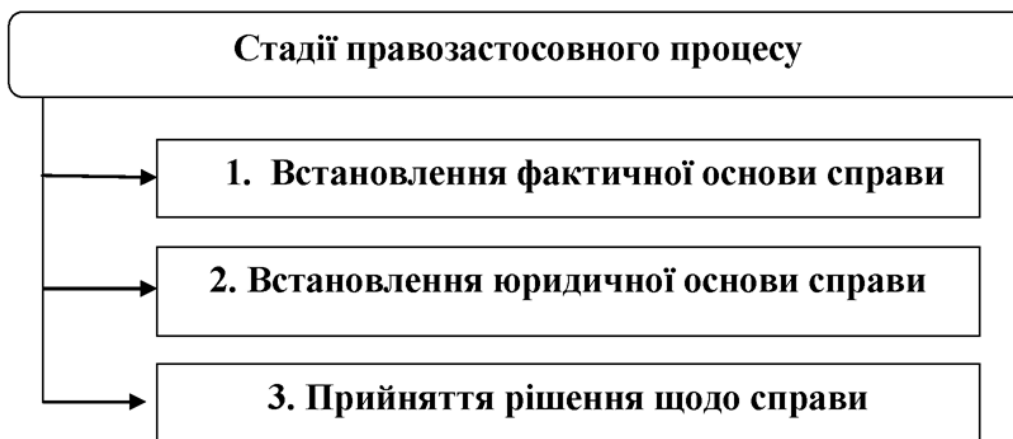

Рис. 2.5. Стадії правозастосовного процесу

На кожній з цих стадій встановлюються та вирішуються конкретні завдання правозастосовного процесу, а саме: встановлюються фактичні обставини юридичної справи; здійснюється правова кваліфікація; усунення можливих прогалин у праві; здійснюється тлумачення норм права, а також виконання прийнятого рішення.

Правозастосовний процес завжди починається з **встановлення фактичних основ у справі**. Оскільки, на цій стадії досліджуються фактичні обставини справи, за якою застосовуються юридичні норми, на підставі юридичних

доказів збираються відомості, які стосуються цих обставин, а всебічне та глибоке дослідження цих юридичних фактів, дозволяє встановити об'єктивну істину у справі.

Тобто, на цій стадії досліджуються фактичні обставини, що призвели до вчинення правопорушення, а саме: де і коли було вчинене правопорушення; хто вчинив правопорушення; які мотиви спонукали суб'єкта до скоєння цього правопорушення і т.п.

На цій стадії правозастосовного процесу необхідно встановити правильність і повноту всіх фактичних обставин, які мають відношення до цієї справи, тому що неповне або неправильне визначення юридично значимих обставин справи є вагомою підставою щодо скасування або зміни рішення чи вироку суду.

Отже, саме від правильного встановлення фактичних обставин по справі залежить обґрунтованість в прийнятті рішення посадовою особою і компетентним органом державної влади.

Друга стадія – встановлення юридичної основи справи

На цій стадії здійснюється правова кваліфікація вже встановлених юридичних обставин, а також визначається, яка норма права буде поширюватись на певний випадок.

Обов'язково, на цій стадії здійснюється перевірка вже обраної норми права на предмет її дії у часі, просторі та за колом осіб. Встановлюється:

- чи діє ця норма права на момент вирішення цієї справи;
- чи поширюється дія норми права на певну територію;
- чи поширюється дія норми на суб'єктів, які виступають учасниками

правовідносин.

На такій стадії правозастосовного процесу може здійснюватися тлумачення норм права, а також вирішуватись порядок діяльності у випадку виникнення колізій норм права.

Третя стадія – прийняття рішення щодо справи

Це заключна та основна стадія правозастосовного процесу, тому що на цій стадії правова норма поширює свою дію на конкретний та визначений життєвий факт. Ця норма набуває вже індивідуально-владного характеру, оскільки зв'язок з конкретними життєвими обставинами вже встановлюється повністю, а прийняття рішення здійснюється прийняттям індивідуально-правового акту і є підставою для виникнення правових відносин.

Заключною частиною цієї стадії є те, що зацікавленій особі доводиться до відома про зміст прийнятого рішення.

2.2.2. Акти застосування права

Прийняття акту – є підсумовуючим процесом у правозастосовній діяльності.

Акти правозастосування мають державно-владний характер, забезпечуються та охороняються державою, як і правові норми, на основі яких вони виникають.

Акти застосування норм права – найпоширеніші види правових актів.

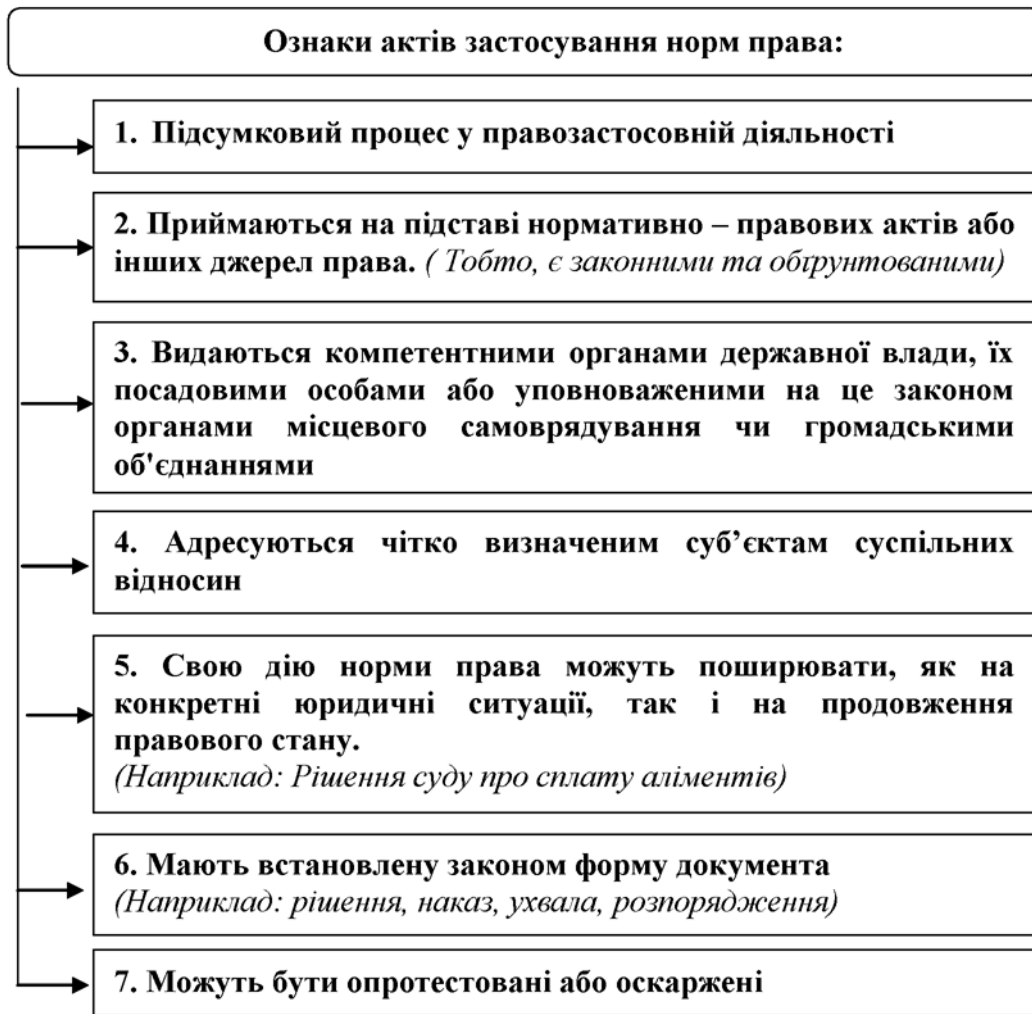

Рис. 2.6. Ознаки актів застосування норм права

Оскільки, правозастосовні акти видаються на основі юридичних норм посадовими особами та компетентними державними органами, вони можуть змінювати або припиняти права, обов'язки суб'єктів права, які є учасниками конкретних правових відносин, а також, можуть змінити міру відповідальності особі, яка вчинила правопорушення.

Завдяки тому, що правозастосовні акти входять до системи правових форм в управлінні суспільних відносин, це сприяє в організації діяльності різних сфер суспільних відносин, а також, служить засобом захисту та охорони прав і свобод громадян. *(Наприклад: Вирок суду по кримінальній справі).*

Акти застосування норм права розрізняються за видами, формами, функціями правового регулювання, за способом прийняття та ін. За допомогою схематичних зображень розглянемо кожне їхнє вираження (рис. 2.7-2.16).

Рис. 2.7. Застосування норм права за формою зовнішнього вираження

Рис. 2.8. Застосування норм права за юридичними наслідками

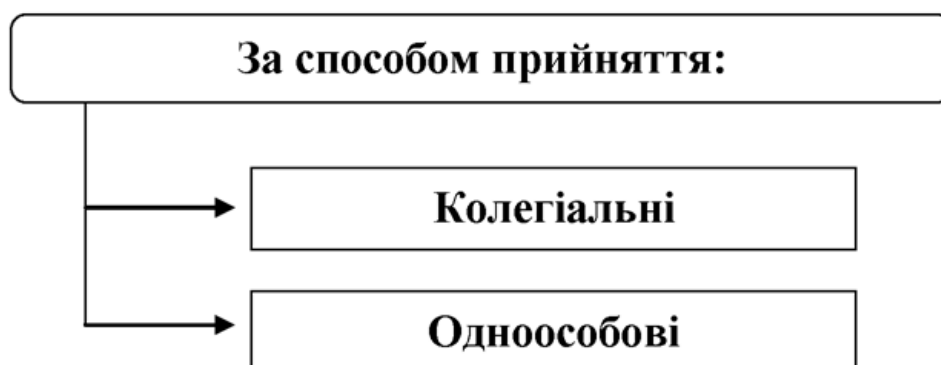

Рис. 2.9. За способом прийняття

Рис. 2.10. За сферою дії

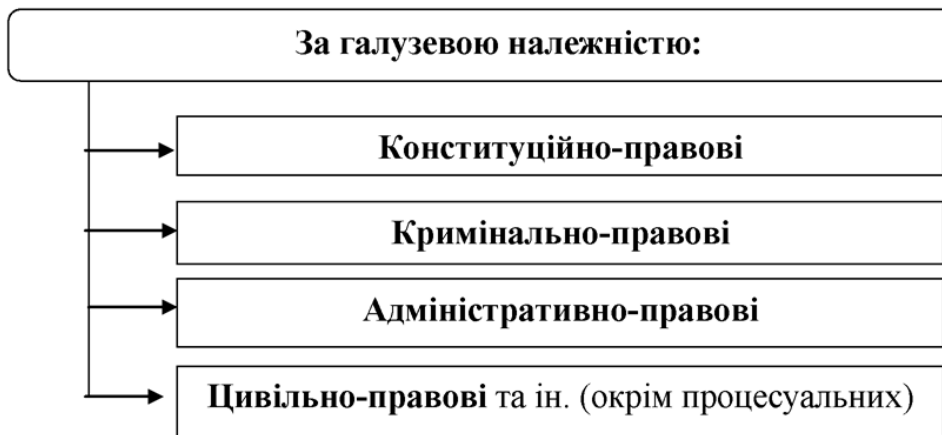

Рис. 2.11. За галузевою належністю

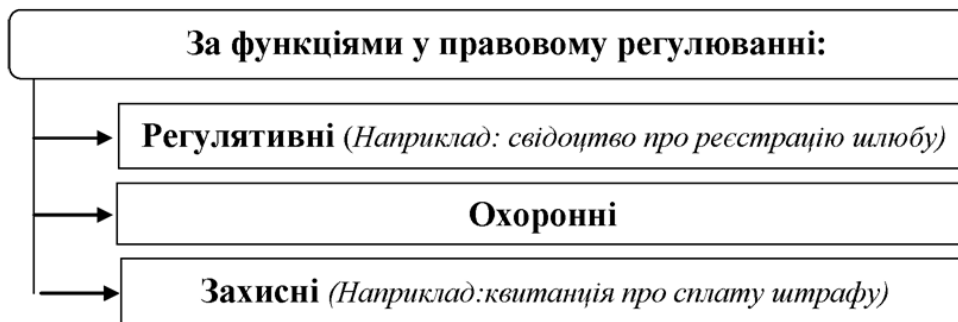

Рис. 2.12. За функціями у правовому регулюванні

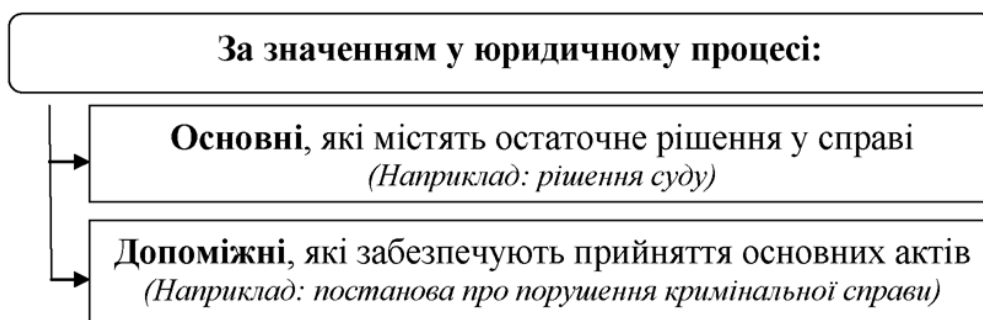

Рис. 2.13. За значенням у юридичному процесі

Рис. 2.14. За суб'єктами прийняття

Рис. 2.15. За юридичною формою

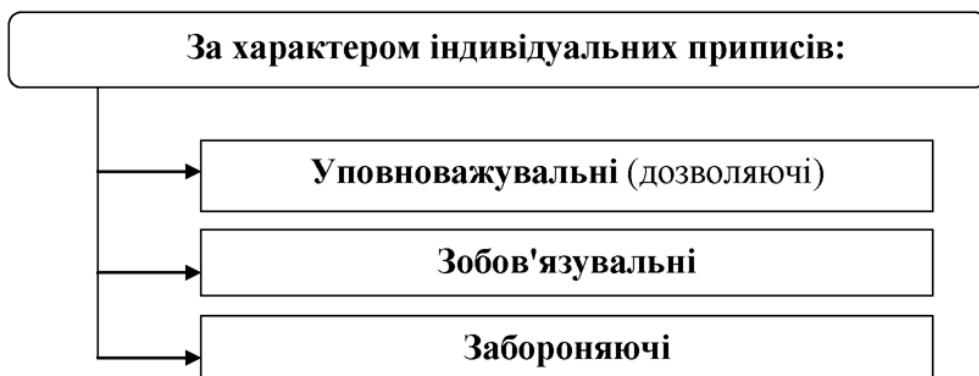

Рис. 2.16. За характером індивідуальних приписів

Питання для обговорення та самоперевірки

Завдання 1. Продовжити роботу над складанням словника з основних понять та термінів з правової культури особистості. Розтлумачити зміст наступних понять та термінів:

Поняття	Зміст
Застосування права; Акти застосування права; Форми застосування норм права; Юридичний зміст у правозастосовній діяльності; Фактичний зміст у правозастосовній діяльності.	

Завдання 2. Продовжити думку:

1. Правозастосовна діяльність це
2. Прийняття акту це
3. Встановлення юридичної основи справи це
4. Принципами правозастосовної діяльності є
5. Стадіями застосування права є
6. Зобов'язувальні приписи це
7. Функції правового регулювання це
8. Ознаками актів застосування норм права є
9. Забороняючі приписи це

Завдання 3. З поданого переліку оберіть, що є нормативно-правовими актами, а що є актами застосування норм права:

- Закон України «Про нотаріат»;
- Рішення суду по справі за позовом особи 1 до особи 2 про стягнення аліментів;
- Наказ генерального директора підприємства про надання щорічної відпустки громадянину А.;
- Жести регулювальника дорожнього руху.

Завдання 4. Вкажіть спільне та відмінне між нормативно-правовим актом та актом застосування норм права.

Завдання 5. З поданого переліку прикладів визначте акти застосування права за формою зовнішнього вираження:

- Рішення суду;
- Знак світлофора на переході вулиці;
- Виклик свідків.

Завдання 6. Наведіть приклади актів застосування права за юридичними наслідками.

Завдання 7. Наведіть приклади актів застосування права за функціями у правовому регулюванні.

Питання до теми для самоконтролю:

1. Назвіть конституційні права та обов'язки громадян України
2. Назвіть, який юридичний акт має найвищу юридичну силу в Україні?
3. Назвіть, які нормативні документи має право видавати Президент України?
4. Назвіть, які нормативні акти видаються Кабінетом Міністрів?
5. Правозастосовна діяльність органів державної влади.
6. Розкрийте методи, способи та типи правового регулювання.
7. Назвіть та розкрийте стадії правозастосовного процесу.
8. Назвіть та розкрийте форми застосування норм права.
9. Назвіть основні вимоги правильного застосування норм права.
10. Назвіть, які ознаки є обов'язкові для норми права?

Тема 2.3. Особливості застосування правових норм в різних галузях права

2.3.1. Структурні вимоги до змісту юридичного документа

Документи супроводжують людину протягом усього її життя закріплюючи важливі події, що відбулися у житті людини. *Наприклад: свідоцтво про народження дитини, водійське посвідчення, диплом про вищу освіту тощо.*

Документ є джерелом та носієм необхідної, важливої, потрібної інформації. У документі може бути зафіксована інформація про факти, події, явища тощо, тому завдяки документу інформація може зберігатися, накопичуватися, багаторазово використовуватися, передаватися іншим особам.

Документ має свої характерні ознаки, структуру, будову, виконує різні завдання та функції. **Функції документа** розрізняються на **спеціальні** та **загальні**. До загальних функцій належить: *соціальна; інформаційна; культурна; комунікативна.* До спеціальних функцій належить: *історична; правова; управлінська.*

Документи також класифікуються за різними ознаками, а саме:

- за походженням: *особисті та службові;*
- за напрямком: *вихідні або вхідні документи;*
- за джерелом виникнення: *первинні або вторинні документи;*
- за найменуванням: *звіт, довідка, заява тощо;*
- за технікою відтворення;
- за юридичною силою;
- за складністю: *складні або прості;*
- за способом фіксації: *фотодокументи, графічні, письмові тощо;*
- за носієм інформації: *оформлені на flash-карті, на диску, на папері тощо;*
- за стадіями створення: *виписка, дублікат, оригінал, копія;*

- за призначенням: *господарсько-договірні, організаційно-розпорядчі тощо*
- за терміном виконання;
- за ступенем обов'язковості: *інформаційні документи або директивні;*
- за спеціалізацією: *спеціалізовані документи або загальні;*
- за формою: *типові, індивідуальні тощо;*
- за терміном зберігання: *тимчасового зберігання, тривалого або постійного зберігання;*
- за ступенем гласності: *загальнодоступні, для службового користування, секретні.*

Оскільки документу притаманні різні властивості, бути як-то джерело інформації, засвідчувати що-небудь, бути як засіб зберігання інформації тощо, тому до кожного виду документа висуваються чіткі вимоги. Серед різних вимог, що висуваються до документу, можуть бути:

- щоб документ відповідав своєму призначенню;
- щоб документ мав юридичну силу;
- щоб документ мав чітку структуру тощо.

Для того, щоб будь-який вид документа відповідав своїм цілям, завданням та призначенню, необхідно під час складання документа дотримуватись форм і вимог, які прийняті для певної категорії та виду документа, оскільки від цього залежить юридична сила документа.

При оформленні та складанні документа необхідно дотримуватися встановлених вимог щодо обов'язкових реквізитів документа. Набір реквізитів, залежить від виду документа та його призначення, але є обов'язкові реквізити, що вказуються в документі та не залежать від його виду серед яких є: адресат, адресант, назва документа, текст, дата, підпис, печатка.

Роль і значення документа в житті суспільства та людини є важливим, оскільки документи не тільки закріплюють важливі події, що відбулися в житті людини, але встановлюють та регулюють ділові відносини між різними учасниками права, такі документи як контракт або договір визначають права, обов'язки, зобов'язання та повноваження сторін, які уклали даний цивільно-правовий правочин, у текстах юридичного документа встановлюється вид дозволеної та обов'язкової поведінки для учасників права, порядок їх взаємодії, визначає їх обов'язки, права та відповідальність, юридичні документи описують та визначають повноваження суб'єктів права в реальному світі, створені та чинні юридичні документи є підставою для виникнення або припинення правовідносин між учасниками права та інше.

Тексти, які зазначені у юридичних документах, мають різну сферу впливу на регулювання суспільних відносин, наприклад: документи у яких зафіксовано юридичний факт, нормативні документи, але чинні юридичні документи мають різну сферу застосування, наприклад: нормативно-правовий документ застосовується на всій території держави. Завдяки чинним юридичним документам регулюються відносини між учасниками права з різних питань.

Наприклад: у трудовому праві юридичний документ регулює правові відносини між учасниками трудового права, відображає підстави виникнення та припинення трудових відносин між учасниками права, є підставою для

переведення працівника на інше місце роботи, є підставою для надання працівникові відпустки, відображає тривалість робочого часу, умови та підстави матеріальної відповідальності працівника, підстави для застосування дисциплінарних стягнень тощо.

У земельному праві юридичний документ регулює правові відносини між учасниками земельного права, відображає підстави виникнення та припинення права власності на земельну ділянку землевласниками, підстави виникнення та припинення права користування земельної ділянки землекористувачем, регулює та встановлює права, обов'язки та відповідальність учасників земельного права, є підставою для охорони та раціонального використання земель, охорони прав землекористувачів і землевласників тощо.

У цивільному праві документи регулюють правовідносини, що виникають між різними учасниками права щодо майнових відносин та особистих немайнових відносин. Завдяки складання різноманітних видів договорів, угод, заповітів, зобов'язань суб'єкти права мають змогу регулювати правовідносини з різних життєвих питань.

В адміністративному праві документи описують та зазначають форми різних адміністративних органів, закріплюють їхні права, функції, повноваження, компетенції тощо.

У сімейному праві юридичні документи регулюють права та обов'язки батьків, членів сім'ї, опікунів, піклувальників, регулюють відносини, що виникають між члена сім'ї, встановлює умови та порядок для одруження, підстави для припинення шлюбу або визнання його недійсним, захищають права непрацездатних членів сім'ї тощо.

При складанні юридичного документу, необхідно дотримуватися певних правил і головними правилами виступають поділ документу на частини. Це необхідно для того, щоб: **по-перше**, забезпечувати повний виклад необхідної інформації в юридичному документі. Оскільки, якщо інформація в даному юридичному документі, буде викладена не систематизовано, це може привести до того, що буде недостатньо охоплений предмет правового регулювання, або один з важливих юридичних фактів взагалі залишиться без уваги, а **по-друге**: щоб забезпечити засвоєння інформації тими суб'єктами правових відносин, кому адресований цей юридичний документ.

Отже, основними структурними вимогами до змісту юридичного документа є те, що текст юридичного документу повинен мати єдність та внутрішню логіку, правовий матеріал, повинен послідовно бути розміщеним в тексті, а також, забезпечити зручність під час користування юридичним документом.

Завдяки структуризації тексту документа, зміст документа набуває чіткості, ясності, логічної послідовності та доступності для його сприйняття, а також набуває завершеності.

Різні види правових документів мають і різну свою структуру але, будь – який юридичний документ складається з трьох структурних частин, це – вступна частина, основна частина та заключна.

В структурі закону також наявні **обов'язкові елементи**, це назва закону; преамбула; статті, частини статей та прикінцеві положення.

Окрім обов'язкових елементів, **закон може містити також**: книги (кодекси, які складаються із загальної та особливої частин), глави, розділи, можуть містити підрозділи та абзаци, перехідні положення, додатки, а також, тексти міжнародних договорів.

Обов'язкові структурні елементи, які складають підзаконні нормативно-правові акти, це – назва, преамбула та абзаци.

Серед додаткових елементів у підзаконних нормативно-правових актах можуть бути: розділи, пункти та підпункти, перехідні положення, можуть бути додатки, а також тексти міжнародних договорів.

Правові документи, які стосуються судових справ, також мають обов'язкові структурні елементи. У відповідних процесуальних кодексах України передбачені вимоги, щодо складання та оформлення таких видів юридичних документів.

Наприклад: згідно Цивільно–процесуального кодексу України структурними елементами рішення суду є: вступна частина, описова частина, мотивувальна та резолютивна.

2.3.2. Документи щодо особового складу: автобіографія, характеристика, накази щодо особового складу, заява, резюме

Характерною ознакою для усіх документів є те, що вони виступають джерелами чи носіями інформації. Документи мають відповідати деяким вимогам, серед яких це – придатність до тривалого зберігання та максимальна наочність.

Ведення управлінської діяльності також знаходить своє відображення в документах, на підставі яких здійснюються різноманітні функції, це – організаційно-розпорядчі документи, облікові, документи матеріально–технічного забезпечення та інші.

Незалежно від форми власності, в якій перебуває підприємство, установа чи організація, в їхній діяльності важливе місце займають документи, які відображають зміст різної інформації, здійснюється фіксування облікових документів, ведуться документи особового складу та ін. *Наприклад, до основних документів з обліку кадрів належать*: накази про прийняття на роботу, накази про переведення та звільнення працівників, особові справи працівників, особові картки згідно форми № П-2, книга руху кадрів, штатно-посадова книга, тощо.

Обов'язковим документом для особової справи є автобіографія.

За допомоги **автобіографії**, особа здійснює опис свого життя.

Основними вимогами для складання **автобіографії** є – лаконізм у викладенні інформації та вичерпність потрібних відомостей.

Структурними елементами при написанні **автобіографії** є: назва документа, прізвище та ім'я, по–батькові особи, яка складає текст документа, дата та місце народження, відомості про всі навчальні заклади, в яких доводилось вчитися, стисло та в хронологічній послідовності зазначаються

місця роботи та посади, які обіймала особа, зазначаються відомості про склад сім'ї, а вкінці, відображається дата та підпис.

Для написання автобіографії, можна використовувати декілька стилів, а саме: офіційно – діловий стиль, або художній стиль. *Наприклад: офіційно-діловий стиль* обирається у випадку, якщо автобіографія необхідна особі, як документ під час влаштування на роботу, а *художній стиль* – застосовується у випадках, коли особа ділиться своїми спогадами, або життєвим досвідом чи досягненнями.

Так, під час написання автобіографії в офіційно–діловому стилі, особі необхідно чітко додержуватися хронологічної послідовності всіх подій, які відбувались у її житті це: дата та місце народження, дата та місце вступу до всіх навчальних закладах, в яких навчалась особа, зазначити дату їх закінчення, і т.п. В автобіографії художнього стилю відсутня хронологічна та довідкова послідовність життєвих подій автора. Як правило, художній стиль не використовується в діловодстві, а прийнято застосовувати в художній літературі.

Характеристика – це вид документа, в якому дається оцінка моральних та ділових якостей працівника, відображається інформація про ставлення особи до виконання покладених на неї службових обов'язків, зазначається рівень професійної майстерності та інше.

Обов'язково, текст характеристики викладається від третьої особи, складається у двох однакових примірниках, з яких один примірник підшивається до особової справи особи, а інший видається заявникові, видається за підписом керівника адміністрації або уповноваженої особою на прохання працівника.

Наказ — видається керівником установи та відноситься до розпорядчих документів.

Накази, які відносяться до особового складу, відображають дійсність управлінської діяльності установи з питань прийняття працівників на роботу, переміщення працівників, звільнення, відпустки, відрядження тощо.

Обов'язковими структурними елементами для оформлення наказу особового складу є:

- Повна назва підприємства, установи, або посади керівника, що видає наказ;

- Назва документа;

- Вказати назву місця про видання наказу;

- Зазначити номер та дату підписання наказу;

- Заголовок наказу;

- Зазначити текст наказу;

- Відобразити підстави про складання наказу;

- Підпис керівника установи, або особи, яка уповноважена вчиняти такі дії.

Також, в наказі відображається інформація про безпосереднього виконавця (посада, прізвище та ініціали, номер телефону), а також зазначаються візи тих посадових осіб, з якими даний проект наказу погоджено.

Заява — це вид документу, у якому суб'єкт права (особа, громадянин, приватна чи посадова особа) звертається з пропозицією, або з проханням на адресу установи чи посадової особи, щодо сприяння в реалізації прав та інтересів, які закріплені згідно Конституції України та чинного законодавства. Також, текст заяви може відображати повідомлення, щодо порушення норм права суб'єктами суспільних відносин. Розрізняються різні види заяв (рис. 2.17).

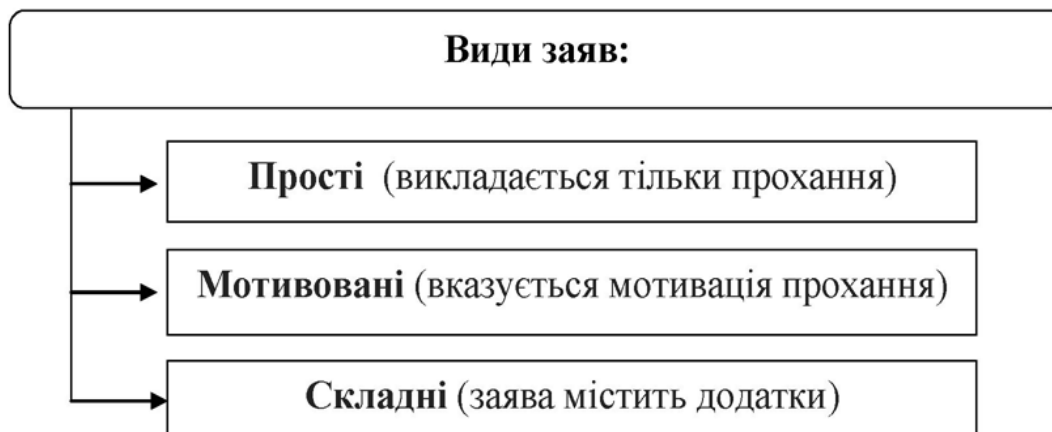

Рис. 2.17. Види заяв

Заяви можуть відрізнитися за своїм походженням це – зовнішні, які поділяються на особисті та службові, та внутрішні заяви.

Обов'язково, під час складання заяви необхідно дотримуватись структурних вимог, щодо оформлення заяви, це:

- в правому, верхньому куті вказується назва адресанта, якому подається заява.

- далі у стовпчик вказується інформація про заявника, його прізвище та ім'я, по – батькові, адреса тощо.

- ще нижче, вже посередині аркуша, пишеться з великої літери слово «Заява», але крапка в кінці слова не ставиться.

- з абзацу та з великої літери починається викладення основного тексту заяви. В даному тексті заяви необхідно, чітко викласти своє прохання з коротким його обґрунтуванням.

- після завершення викладення основного тексту заяви, ліворуч відображається дата складання заяви, а праворуч зазначається підпис заявника.

До складних заяв можуть подаватися відомості про документи, які додаються до заяви, з підтвердженням у правомірності, щодо виставлених прохань у заяві. Такі документи вказуються після викладеного основного тексту заяви, але перед підписом заявника.

Резюме – це вид документу, в якому особа відображає короткі відомості про навчання, про свою трудову діяльність, про професійні досягнення та успіхи, які досягла особа. (рис. 2.18)

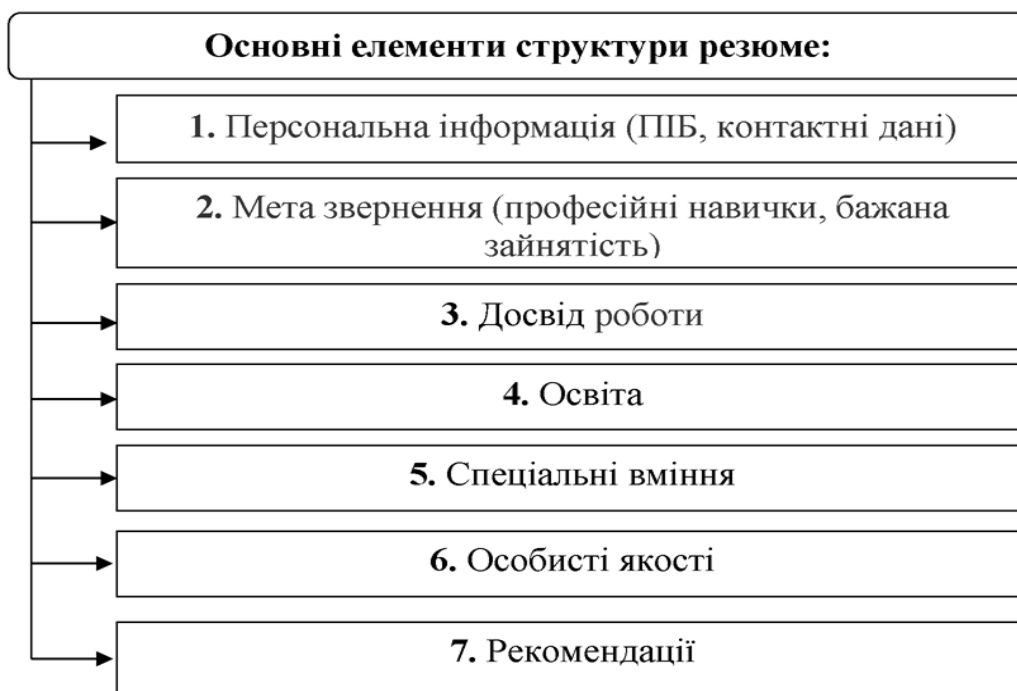

Рис. 2.18. Основні елементи структури резюме

Резюме – є одним з ефективних інструментів в пошуку роботи. Компетентно складене резюме, додатково надає позитивних переваг у пошуковця роботи. Оскільки резюме, відображає найбільш вагомі для роботодавця факти з біографії пошуковця роботи, відображає інформацію про досвід роботи, про отримані знання та здобуті навички.

Як правило, резюме складається до двох сторінок, оскільки для його ознайомлення роботодавець витрачає, приблизно, до двох хвилин.

Отже, при написанні резюме необхідно пам'ятати про те, що створене резюме є візитівкою для пошуковця роботи.

2.3.3. Загальна характеристика та порядок укладення цивільно–правових договорів

З розвитком суспільства відбувається і розвиток договірної права, з'являються нові види договорів, які регулюють відносини учасників суспільних відносин. (*Наприклад:* договори з лізингу, договір з довірчого управління майном, договір консигнації, договір концесії, договір факторингу та інші).

Договір – є одним із форм виникнення між суб'єктами права суспільно правових відносин, завдяки якому реалізуються товарно-грошові відносини у суспільстві.

Будь–які ділові взаємовідносини, які виникають між учасниками підприємницької діяльності, регулюються на підставі діючого законодавства, а також, завдяки умов договору, які передбачили сторони.

На теперішній час, без укладання угод, договорів, контрактів, складно співпрацювати з партнерами по бізнесу, здійснювати підприємницьку

діяльність, щось купувати продавати, надавати послуги тощо. *Наприклад: для того щоб продати товар або купити продукт, необхідно оформити документ відповідно до вимог діючого законодавств, згідно якого буде засвідчено перехід права власності від одного власника до іншого.*

Завдяки тому, що договори, угоди, контракти можуть укладатися між різними суб'єктам права, з різних питань та сфер життєдіяльності людини - це дає можливість суб'єктам права узгоджувати інтереси, позиції та регулювати взаємовідносини.

Укладені договори надають можливість суб'єктам права реалізовувати свої права, сприяють зменшити можливі непорозуміння та ризики між сторонами договору завдяки тому, що суб'єкти права мають змогу в договорі встановити чіткі умови для кожної із сторін договору, які необхідно буде виконати у майбутньому, а у разі виникнення правових спорів між сторонами, сторони мають змогу використовувати договір для захисту своїх прав.

Таким чином, договір надає можливість суб'єктам права забезпечити правильну та коректну взаємодію між сторонами щодо предмету договору.

Існують різні види договорів серед яких є: ***установчий договір та підприємницький договір.***

Установчий договір – це письмовий договір (угода), яка укладається між юридичними або фізичними особами або кількома засновниками, з метою заснування нової фірми або підприємства.

Підприємницький договір – не передбачає заснування нової фірми або підприємства. Такий вид договору передбачає безпосереднє здійснення підприємницької діяльності суб'єктом права.

Договір має структурні складові серед яких є:

- назва договору;
- дата та місце укладання сторонами договору;
- преамбула;
- предмет договору;
- умови оплати;
- права та обов'язки сторін;
- терміни дії договору;
- відповідальність сторін;
- вирішення спорів та багато іншого.

Оскільки, зміст елементів договору залежить від його призначення та виду тому, підприємницький договір завжди має певну визначену та конкретну форму.

З метою організації та регулювання людських взаємин, суб'єкти права мають змогу укласти різні підприємницькі договори за сферою діяльності (рис. 2.19).

Від самої назви договору, вже стає зрозуміло сутність та зміст договору.

Залежно від кількості сторін у договорі та розподілу між ними прав, та обов'язків, договір може бути: *односторонній; двосторонній та багатосторонній.*

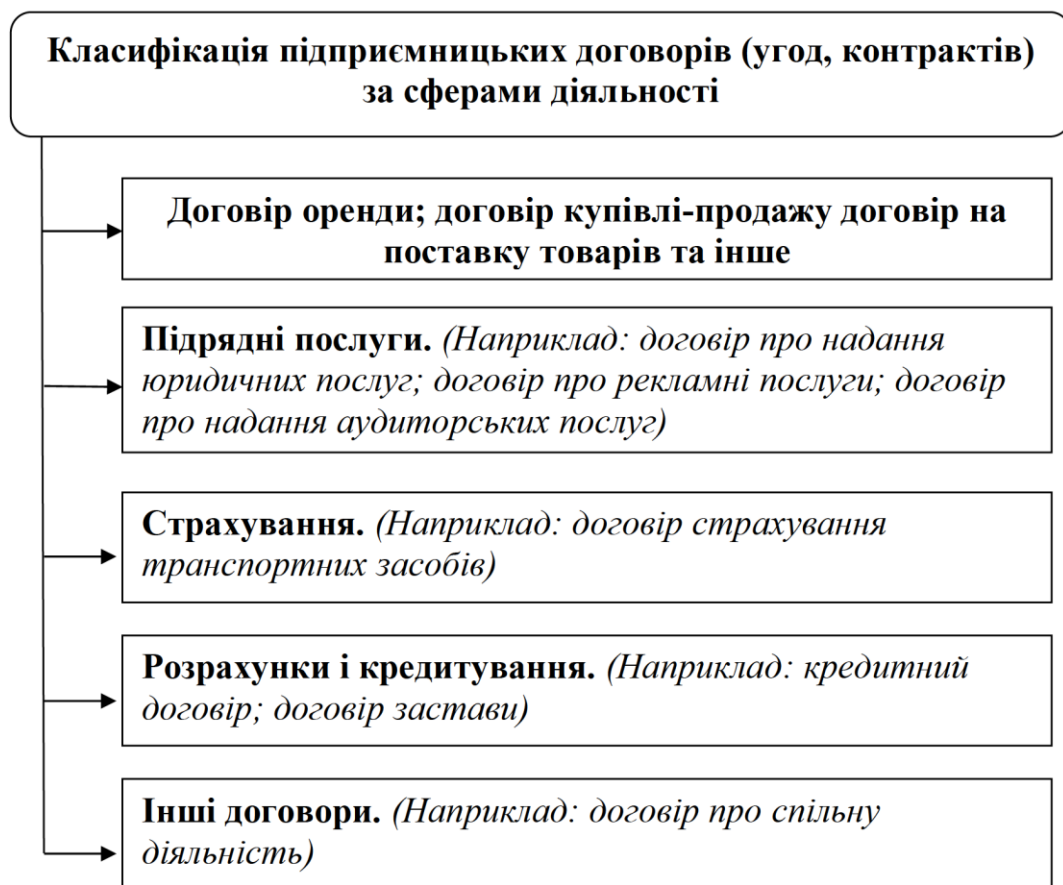

Рис. 2.19. Класифікація підприємницьких договорів (угод, контрактів) за сферами діяльності

Залежно від способу узгодження змісту договору, в нормах права визначено механізм укладання договору як-то: *загальний; спеціальний; судовий.*

Також, в нормах права визначено спосіб укладання договору, який залежить від характеру формування волевиявлення: *конкурентний та неконкурентний.*

В залежності від плати, договір може бути: *оплачуваний, безкоштовний.*

Залежно від характеру виникнення договором юридичних наслідків, розрізняються договори на: *змішані; остаточні та попередні.*

Важливо зазначити, що договір є важливим юридичним документом, тому що:

- сторони мають чіткі та зрозумілі умови співпраці;
- регулюється поведінка учасників правовідносин, оскільки в умовах договору встановлено права та обов'язки, які необхідно буде виконати сторонам у майбутньому;
- встановлена відповідальність для сторін у разі недотримання, порушення або невиконання договору;
- в різних випадках, застосовуючи відповідну правову норму, договір є підставою для виникнення правовідносин між суб'єктам права, вносити зміни у договір, навіть припиняти правовідносини, що виникли між сторонами на підставі укладеного договору.

Таким чином, договір забезпечує суб'єктам права зрозумілість та стабільність у правових відносинах.

Порядок укладання договору здійснюється на підставі Цивільного кодексу України, в якому передбачено, що договір може бути укладений в усній або в письмовій формі, якщо законом не встановлені інші вимоги, щодо форми його укладання, а також передбачено, в яких випадках договір набуває юридичної сили це:

- при підписанні сторонами та скріпленням печаткою сторін;
- якщо договір обов'язково підлягає державній реєстрації або нотаріальному посвідченню, тоді договір набуває юридичної сили лише з моменту його державної реєстрації.

Договори, які набули юридичної сили, виконуються сторонами на тих умовах, на яких вони були погоджені сторонами, але за згодою сторін, або за рішенням суду до умов договору можуть вноситись зміни.

Завдяки праву, діючим нормам права, законам, учасники права мають змогу реалізовувати свої права, відновлювати порушене право, припиняти правовідносини, що виникли на підставі укладеного договору тощо. *Наприклад: договір може бути розірваним за згодою сторін; відповідно до законодавства за вимогою третіх осіб; за рішенням суду та ін.*

Договір оренди є поширеним видом договору. Такий договір застосовується як у побутовій сфері так і у підприємницької діяльності. Такий договір, суб'єкти права укладають з метою передачі майна у користування.

Таким чином, даний договір укладається на засадах добровільності сторін, рівноправності та в письмовій формі. Договір оренди передбачає, що власник майна (орендодавець) передає майно у користування орендарю на певний строк та за плату.

Для того, щоб відбувся процес укладання договору необхідно, щоб юридична або фізична особа, тобто, одна із сторін договору, звернулася з пропозицією до іншої сторони договору укласти договір оренди. У разі надання згоди, укладається договір.

Завдяки праву та діючим нормам права, сторони мають змогу в змісті договору визначити:

- дату та місце укладання договору;
- повну інформацію про сторін, які виявили бажання укласти даний договір;
- відомості про об'єкт оренди;
- розмір орендної плати та порядок розрахунку;
- строк дії договору;
- права та обов'язки сторін;
- відповідальність сторін;
- правовий механізм припинення договору та його дострокового розірвання;
- вирішення спорів, тощо;
- підписи сторін та їх реквізити.

Також, сторони можуть до договору оренди додати документи, які будуть вважатись як невід'ємною частиною договору, або оформити документи. *Наприклад: акт прийому- передачі майна.*

Згідно вимог чинного законодавства, договір оренди набирає чинності з моменту коли сторони досягнули згоди щодо змісту договору та належної форми. Але, не всі договори оренди набирають чинності таким шляхом. Де які види договорів оренди набирають чинності лише після нотаріального посвідчення (державної реєстрації). *Наприклад: право оренди земельної ділянки. Такий договір підлягає державній реєстрації.*

Трудовий договір - допомагає регулювати відносини, які виникають між роботодавцем і працівником. Такий документ визначає правовий статус роботодавця та працівника, допомагає сторонам краще розуміти свої обов'язки, права, умови праці, термін дії договору, заробітну плату та форму оплати праці, відповідальність сторін, порядок розірвання договору тощо.

Такий вид договору може бути оформлений завдяки виданню роботодавцем наказу про прийняття на роботу працівника або договір укладається у письмовій формі та підписується обома сторонами.

Найбільш поширеним видом договору, який укладається суб'єктами права є договір купівлі–продажу.

До видів договорів купівлі-продажу відносяться: *договори продажу нерухомості, договори енергопостачання, договори продажу підприємства, договори поставки товарів, та ін.*

Договір купівлі-продажу зобов'язує оду сторону (продавця) передати товар у власність іншій стороні (покупцеві), покупець зобов'язаний сплатити вартість за товар в розмірі, що передбачено умовами договору, а також, прийняти цей товар.

Форма укладення договору залежить від:

- а) ціни договору;
- б) предмета договору;
- в) суб'єктного складу;
- г) спеціальних вказівок закону.

Правильно оформлені та викладені необхідні умови договору є запорукою для сторін в майбутньому уникнути ризиків, які можуть негативно обернутися для них, це – понесення значних втрат, збитків, неможливість щодо стягнення із зобов'язаної сторони неустойки, або визнання угоди недійсною, тощо. Тому, при укладанні договору поставки необхідно спрямувати заходи, щодо перевірки даних про контрагента, а саме: чи зареєстрований контрагент, як суб'єкт підприємницької діяльності, чи точно в договорі внесені відомості, які зазначені у свідоцтві про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності, у випадку, якщо контрагентом згідно умов договору є фізична особа-підприємця, то окрім інформації, яка зазначена у свідоцтві про державну реєстрацію необхідно витребувати у контрагента копію паспорту та ППН.

Але для того, щоб почався процес укладання договору купівлі-продажу, необхідно, щоб одна із сторін договору запропонувала іншій стороні укласти цей договір, (такий вид пропозиції у практиці прийнято називати офертою), а

іншій стороні, необхідно надати згоду для укладання цього договору на таких умовах, які були запропоновані першою стороною. *Такий вид згоди у практиці прийнято називати акцептом.*

Оферта має перелік певних питань, які є істотними умовами для укладання договору. А саме: ціна товару, порядок здійснення платежу, кількість та якість товару, строки та терміни поставки, відповідальність сторін, виконання сторонами зобов'язань згідно договору, вирішення спорів.

Виконання умов договору купівлі–продажу настає тоді, коли сторони в повному обсязі виконали покладені свої обов'язки, які передбачені умовами договору, а саме з моменту, коли **продавець** передав покупцеві майно у власність та передав документи на товар, які передбачені умовами договору або законом, а **покупець** сплатив за товар ціну, яка передбачена в умовах договору та прийняв придбання товар.

Але якщо виконання зобов'язань настали ще до моменту внесених змін, чи розірвання умов договору, то сторони не мають права вимагати щодо повернення цих зобов'язань, оскільки ці зобов'язання вже вчинені.

Для виконання та сумлінного додержання суб'єктами права покладених на них зобов'язань, які виникли між сторонами на підставі договору, учасникам правових відносин надається право застосовувати способи щодо забезпечення виконання зобов'язань.

Підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що договір відіграє важливе значення в житті людини, оскільки завдяки існуванню такого документа як договір, суб'єкти права мають можливість обрати той вид договору, який найбільш чітко та краще регулює відносини між сторонами на предмет договору, узгодити інтереси, регулювати взаємовідносини між сторонами договору, використовувати договір для захисту своїх прав та інше.

2.3.4. Поняття видів забезпечення виконання зобов'язань

В регулюванні суспільних правовідносин, важливу роль і значення відіграють цивільно - правові правочини. Укладаючи різні види договорів, контрактів або угод, суб'єкти права мають змогу реалізовувати своє суб'єктивне право наприклад: набути право власності на майно, розпорядитись майном, реалізувати право на працю тощо. Завдяки угодам, контрактам та договорам учасники права мають змогу встановити чіткі умови для сторін, які необхідні для виконання сторін відповідно до укладеного цивільно - правового правочину.

Договір є доступним засобом правового регулювання суспільних відносин. Суб'єкти права за власною волею вступають у різні правовідносини, які зазначені в умовах договору. Укласти договір має право будь-яка юридична особа або дієздатний громадянин.

Укладаючи договір, суб'єкти права мають можливість в умовах договору встановити для сторін різні види та способи забезпечення виконання зобов'язань. За допомоги встановлених в умовах договору виду та способу забезпечення виконання зобов'язань, сторони укладеного цивільно-правового

правочину мають змогу, додатково впливати один на одного з метою виконання в повному обсязі стороною своїх зобов'язань та обов'язків.

Таким чином, зобов'язання забезпечують динаміку цивільного обігу. Характерними елементами для такого виду правовідносин як зобов'язання є: суб'єкт права, об'єкт та зміст, тому підставами для виникнення у суб'єктів права зобов'язань є укладена цивільно-правовий правочин.

В багатьох випадках суб'єкти зобов'язання водночас виступають як боржник та як кредитор. Наприклад: договір оренди, договір поставки тощо. Але є такі зобов'язання, у яких суб'єкт права виступає лише кредитором, а інший учасник права лише боржником.

Кредитор має право ставити вимоги боржнику до виконання ним свого обов'язку, що виникли на підставі укладеного договору. Таким чином, боржник є пасивним учасником таких правовідносин, оскільки на користь кредитора зобов'язаний вчинити певні дії, а кредитор – є активним учасником зобов'язального правовідношення.

Договір, який набрав юридичної сили, регулює правові відносини між суб'єкта права, що його уклали але в деяких випадках, умови укладеного договору між учасниками права є підставою для виникнення правовідносин з третіми сторонами.

В цивільному законодавстві встановлено норми права, згідно з якими у зобов'язальних правовідносинах, на стороні кредитора або на стороні боржника, одночасно можуть бути декілька осіб або одна особа. Таким чином, третя сторона, яка бере участь у зобов'язальних правовідносинах, пов'язана правовими відносинами з однією із сторін укладеного договору або з боржником, або з кредитором. Але є субсидіарні зобов'язання. Для таких видів зобов'язальних правовідносин характерною ознакою буде те, що третя сторона виступає вже не як самостійна сторона по договору, а виступає в ролі як боржник, оскільки пов'язана правовими відносинами не тільки з основним боржником але і з його кредитором.

За юридичними та економічними ознаками зобов'язання можуть розрізнятися на:

- зобов'язання з відплатною та безоплатною передачею майна у користування (*наприклад: оренда, дарування*);

- зобов'язання, що виникають з відплатної реалізації майна (*наприклад: купівля-продаж*);

- зобов'язання, що виникають з кредитних розрахунків (*наприклад: банківське кредитування*);

- зобов'язання, що виникають з підстав надання послуг (*наприклад: зберігання, доручення*);

- зобов'язання, що виникають з підстав виконання певних робіт (*наприклад: підрядні роботи з реконструкції споруди*) та інші зобов'язання.

Таким чином, юридичні факти слугують підставами для виникнення зобов'язань, для їх зміни, а також для їх припинення. Наприклад: рішення суду; укладений суб'єктами права правочин; патент на винахід тощо).

Реалізація зобов'язань передбачає у вчиненні стороною певних дій у вигляді активної або пасивної дії.

Предметом виконання зобов'язання може бути послуга, робота, майно, тобто те, що боржник повинен виконати або передати кредитору згідно до виду зобов'язання, що виникло. Сторони визначають способи виконання зобов'язань. Строки виконання можуть встановлюватись не тільки договором але і законом. Місце виконання зобов'язання може бути визначене законом, договором, звичаями ділового обігу, але якщо місце виконання не вказано у вищевказаних випадках, виконання може здійснюватися за зобов'язаннями наприклад: передача нерухомого майна здійснюється за місцем знаходження даного майна; передача товару здійснюється за місцем де зберігається товар тощо).

Підстави для припинення зобов'язання можуть бути різні наприклад: виконання зобов'язання або прощення боргу. Але є й такі підстави, які незалежно від бажання учасників, слугують для припинення зобов'язання наприклад: ліквідація юридичної особи або смерть громадянина. Тому, незалежно, які підстави стали передумовою для припинення зобов'язання, необхідно належними та відповідним чином оформити дане припинення зобов'язання наприклад: кредитор надає боржнику письмовий документ, у якому вказує, що боржник повернув боргові зобов'язання, які були у боржника на підставі укладеної розписки.

Завдяки способам забезпечення виконання зобов'язань сторони цивільно-правових відносин можуть впливати один на одного з метою щодо виконання сторонами в повному об'ємі обов'язків, які передбачені умовами договору.

Цивільним кодексом України передбачаються види забезпечення виконань **зобов'язань, а саме:**

- **неустойка** (грошова сума або майно, яке повинен сплатити боржник кредитору у випадку невиконання чи неналежного виконання покладених зобов'язань);

- **порука** (умовами договору передбачається обов'язкова участь третьої сторони, яка бере на себе відповідальність у разі невиконання боржником покладених зобов'язань перед кредитором);

- **застава** (безпосередня передача виділеного певного власного майна, яке передається кредитору та виступає гарантом щодо взятих зобов'язань, а також, виступає можливістю щодо задоволення кредитором своїх вимог перед іншими кредиторами за рахунок цього майна);

- **завдаток** (рухоме майно або грошова сума, що видається однією стороною договору у рахунок належних за нею платежів за договором, як доказ того, щодо забезпечення та виконання умов договору);

- **притримання** (даний вид забезпечення виконань зобов'язань передбачає, що у кредитора знаходиться річ, яку необхідно передати боржникові, але боржник не виконує покладені зобов'язання щодо сплати за цю річ, або боржник не здійснює кредитору компенсацію щодо витрат, які виникають з приводу зберігання даної речі та ін., тому кредитор має право притримати дану

річ, до тих пір, поки боржник не виконає перед кредитором покладених зобов'язань в повному обсязі);

- **гарантія** (це вже односторонній договір, за яким одна сторона гарантує та зобов'язується нести майнову відповідальність перед кредитором у випадку неналежного виконання боржником зобов'язань).

Тому, у разі невиконання будь-яких з умов договору до порушеної сторони можуть застосовуватися додаткові види зобов'язань у вигляді сплати неустойки чи відшкодування збитків.

Обраний вид способу зобов'язань, який буде застосовуватися до сторони у разі невиконання нею умов договору, в багатьох випадках залежить від основного виду зобов'язання. (Наприклад, для застосування зобов'язань, які виникають з кредитного договору, або договору позики забезпечується спосіб як – гарантія, застава чи порука. Зобов'язання, які виникають між суб'єктами права з договору щодо відчуження майна забезпечується завдатком, а зобов'язання, які виникають між сторонами з приводу роботи чи надання послуг – забезпечуються неустойкою).

Завдання, які покладаються на способи забезпечення виконання зобов'язань, це – попередити сторону, яка порушує умови договору щодо не негативних наслідків, які можуть виникнути у разі невиконання чи неналежного виконання нею договірних зобов'язань, попередити виникнення негативних наслідків, які можуть настати для кредитора у випадку невиконання зобов'язань, а також створити для кредитора можливість щодо задоволення його інтересів у разі невиконання покладених зобов'язань стороною, яка порушила умови договору.

Розрізняються різні види способів забезпечення виконання зобов'язань (рис. 2.20).

Питання для обговорення та самоперевірки

Завдання 1. Продовжити роботу над складанням словника з основних понять та термінів з правової культури особистості. Розтлумачити зміст наступних понять та термінів:

Поняття	Зміст
Цивільно-правовий договір; Документ; Реквізити документа; Шлюб; Аліменти; Застава; Гарантія; Пеня.	

Завдання 2. Складіть письмово зразок:

- Заява про прийняття на роботу та проект наказу про прийняття працівника на роботу;
- Заява на щорічну відпустку та проект наказу;
- Заява на звільнення за власним бажанням та проект наказу про звільнення працівника.

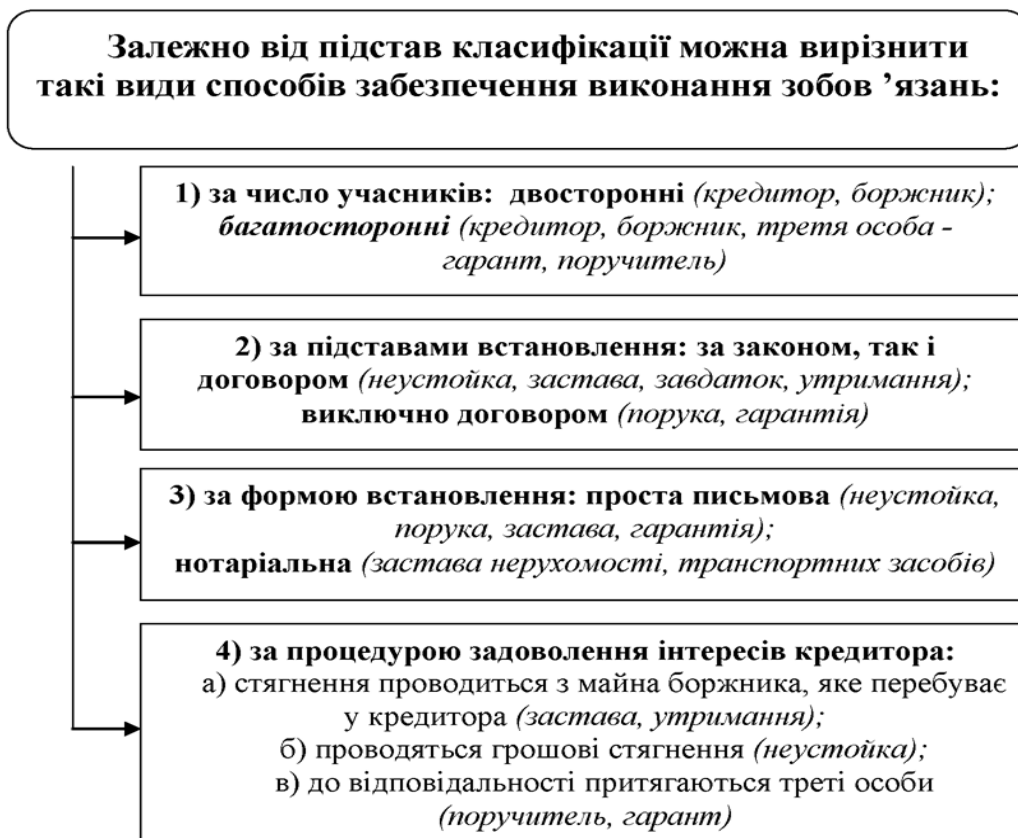

Рис. 2.20. Види способів забезпечення виконання зобов'язань

Завдання 3. Продовжити думку:

1. Договір позики має таку структуру:
2. Трудовий договір має таку структуру
3. Кредитний договір має таку структуру
4. Договір суборенди земельної ділянки має таку структуру:
5. Договір купівлі-продаж нерухомого майна має таку структуру:
6. Договір про спільну діяльність має таку структуру:
7. Договір про поставку продукції має таку структуру:
8. Договір оренди нежитлового приміщення має таку структуру:
9. Договір оренди земельної ділянки має таку структуру:
10. Договір оренди (найму) житла, квартири має таку структуру:

Завдання 4. На Вашу думку, яку роль та значення відіграє договір в громадянському житті суспільства?

Завдання 5. Розв'яжіть ситуаційні задачі

А). В 2020 році громадянин М. (власник земельної ділянки) уклав з приватним підприємством договір оренди земельної ділянки строком на п'ять років. В 2021 році приватне підприємство згідно договору суборенди передало земельну ділянку громадянина М. в суборенду публічному акціонерному товариству. *Проаналізуйте ситуацію та дайте обґрунтовану відповідь.*

Б). Між приватним підприємством та громадянином І. в 2019 році був укладений трудовий договір строком на два роки. В 2021 році громадянин І. звертається до роботодавця з заявою продовжити з ним трудовий договір на той же строк і на тих же умовах, що і попередні роки, але договір був продовжений тільки на чотири місяця, по спливу якого громадянина І. була звільнено. **Проаналізуйте ситуацію та дайте обґрунтовану відповідь.**

В). Заступник директора товариства з обмеженою відповідальності оголосив догану громадянину Р., який працював начальником цеху з переробки продукції в товаристві за те, що громадянин Р. протягом тижня запізнився на роботу на 45 хвилин. **Проаналізуйте ситуацію та дайте обґрунтовану відповідь.**

Г). Громадянин Д. позичив 5000 грн. громадянину Н. на один рік. Строк повернення боргу закінчився, а гроші повернуті не були. Громадянин Д. нагадав про це громадянину Н., але позитивної відповіді не отримав. Тому, громадянин Д. звернувся із позовною заявою до суду та як доказ було надано розписку, яка була укладена між сторонами. **Проаналізуйте ситуацію та дайте правову оцінку діям учасників правових відносин.**

Д). Громадянка І., впродовж семи років працювала у приватному підприємстві на посаді бухгалтера. Після спливу терміну трудового договору громадянка І. подала директору приватного підприємства заяву звільнити її з роботи за власним бажанням. Роботодавець розглянув заяву, але відмовив задовольнити заяву, посилаючи на те, що на підприємстві відсутній кваліфікований бухгалтер і необхідно зробити та подати своєчасно річний звіт по підприємству. **Проаналізуйте ситуацію та дайте обґрунтовану відповідь.**

Питання до теми для самоперевірки:

1. Назвіть та розкрийте вимоги до змісту юридичного документу.
2. Структура закону та структура нормативно-правового акту.
3. Розкрийте структуру та реквізити юридичного документу, як то вступна частина, описова, мотивувальна та резолютивна частини.
4. Назвіть основні права та обов'язки орендодавця земельної ділянки.
5. Назвіть основні права та обов'язки орендаря земельної ділянки.
6. Назвіть основні права та обов'язки суборендаря земельної ділянки.
7. Назвіть, які джерела права регулюють земельні правовідносини.
8. Назвіть, які джерела права регулюють трудові відносини.
9. Розкрийте правовий статус роботодавця та працівника.
10. Назвіть основні права та обов'язки роботодавця.
11. Назвіть основні права та обов'язки працівника.
12. Підстави настання юридичної відповідальності за порушення норм земельного права.
13. Назвіть, які документи необхідно подати при укладенні трудового договору?
14. Розкрийте структуру та вимоги набрання чинності наказу, рішення та розпорядження.

15. Назвіть підстави розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця та підстави розірвання трудового договору з ініціативи працівника.

16. Що таке трудові спори?

17. Підстави настання юридичної відповідальності за порушення норм трудового права.

18. Розкрийте загальний порядок укладання цивільно-правих договорів та загальний порядок припинення договору.

19. Який договір є одностороннім?

20. Який договір є багатостороннім?

21. Як називається вид угоди, в якій беруть участь більше ніж дві сторони?

22. Хто має право оскаржити договір?

23. Який договір підлягає нотаріальному посвідченню?

24. Розкрийте порядок укладання договору купівлі-продажу, договору оренди (найму) житла, квартири та кредитного договору.

25. Назвіть, які документи необхідно подати при укладенні договору оренди земельної ділянки?

26. Розкрийте порядок укладання договору суборенди земельної ділянки.

27. Які правові наслідки настають за порушення договірних зобов'язань?

28. Розкрийте зміст способів забезпечення цивільних зобов'язань: неустойка, застава та інші способи забезпечення.

Тема 2.4. Захист порушених суб'єктивних прав

2.4.1. Поняття права на захист цивільних прав та охоронюваних законом інтересів. Способи захисту цивільних прав та інтересів

Закріплені на законодавчому рівні за суб'єктом права цивільні права, надають особі можливість використовувати різні способи та засоби, які необхідні особі для захисту своїх прав.

Право на захист надає можливість суб'єкту права застосовувати міри правоохоронного характеру, які спрямовані на попередження, виникнення порушення або відновлення прав, які закріплені законодавством за суб'єктом права.

Можливість використовувати суб'єктом права законні засоби захисту є одним із обов'язкових складових частин самого суб'єктивного права.

Право на обрання способу та засобу для захисту, відновлення цивільних прав суб'єкт права здійснює на свій розсуд, але невикористання особою наданих законодавством правом щодо захисту або відновлення цивільних прав не є підставою для припинення цивільних прав, які вже порушені, окрім випадків, які встановлені законом.

Тому, на обрання суб'єктом способу, засобу захисту своїх цивільних прав та інтересів впливають два важливих фактори, це – характер правових відносин та вид правопорушення.

Розрізняються різні форми захисту прав особи (рис. 2.21.).

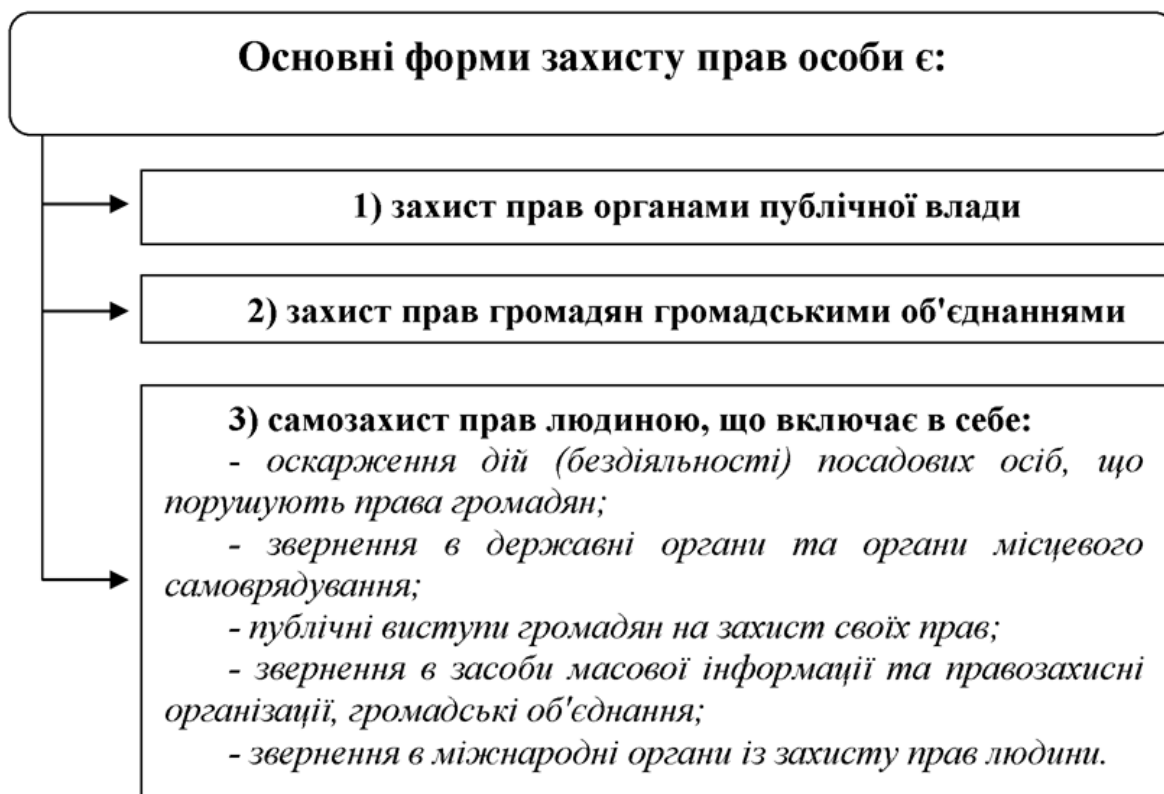

Рис. 2.21. Основні форми захисту прав особи

В головному законі України чітко визначається система органів та посадових осіб різних рівнів, які наділені компетентними повноваженнями і правом для захисту права, свобод громадян і людей це – Президент України; Кабінет Міністрів України; Верховна Рада України; Уповноважений Верховною Радою України з прав людини; місцеві державні адміністрації; підсистема судів загальної юрисдикції, спеціалізованих судів; Конституційний Суд України, адвокатура, правоохоронні органи України та інші.

Отже, у випадку порушення прав, законних інтересів кожний громадянин має право на захист з боку держави.

Ефективною формою щодо захисту та відновлення прав, свобод є звернення особи до судового захисту. Саме з виникненням та зростанням різних протиріч соціального, економічного характеру, які утворюються між учасниками суспільних правових відносин, виникає потреба для їхнього правового врегулювання шляхом звернення з позовною заявою до суду.

Законодавством України передбачено, що звернутися до суду за захистом або оскарженням порушеного права, має будь – яка зацікавлена особа.

Розрізняються різні способи захисту цивільних прав особою (рис. 2.22.).

Отже, перелік вищезазначених способів захисту особою цивільних прав не є вичерпним, тому суд може здійснити захист цивільних прав або інтересів іншим способом, які встановлені згідно договору або законом (*Наприклад: зобов'язати захистити порушене право шляхом звернення стягнення на майно боржника, яке є предметом застави та ін.*).

Але, реалізація способів захисту суб'єктами правових відносин своїх цивільних прав здійснюються за допомогою спеціальних засобів, серед яких є позовні, тобто, подання особою відповідної позовної заяви до суду.

Для більшої ефективності в забезпеченні захисту прав громадян або відновлення порушеного права, відіграє специфічний та демократичний інститут – адвокатури. Адже, адвокат здійснює представництво осіб в усіх установах, органах, організаціях, сприяє захисту законних інтересів, прав громадян. Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, конфіденційності, незалежності, демократизму та гуманізму.

Розглядаючи різноманітні наукові підходи, захист цивільних прав тлумачиться як діяльність, а також і як результат відповідної діяльності; інші науковці ним йменують систему заходів або правовий інститут, а ще можуть вважати особливим правом, функцією держави або права. Проте, слід пам'ятати, що кожне визначення доцільно вживати лише у певному науковому контексті, отож не буде універсальним [29, с. 148].

Правовий захист – це державно – примусова діяльність із забезпечення виконання юридичного обов'язку та відновлення порушеного права. Правовий захист, окрім самозахисту (самооборони), неможливий поза діяльністю суду чи іншого органу. Правовий захист – завжди акт, що уже відбувся, оскільки він є безпосередньо реалізацією міри державного примусу, що визначена у рішенні суду чи іншого органу, уповноваженого на здійснення правового захисту. І саме це є головним у суті правового захисту [21].

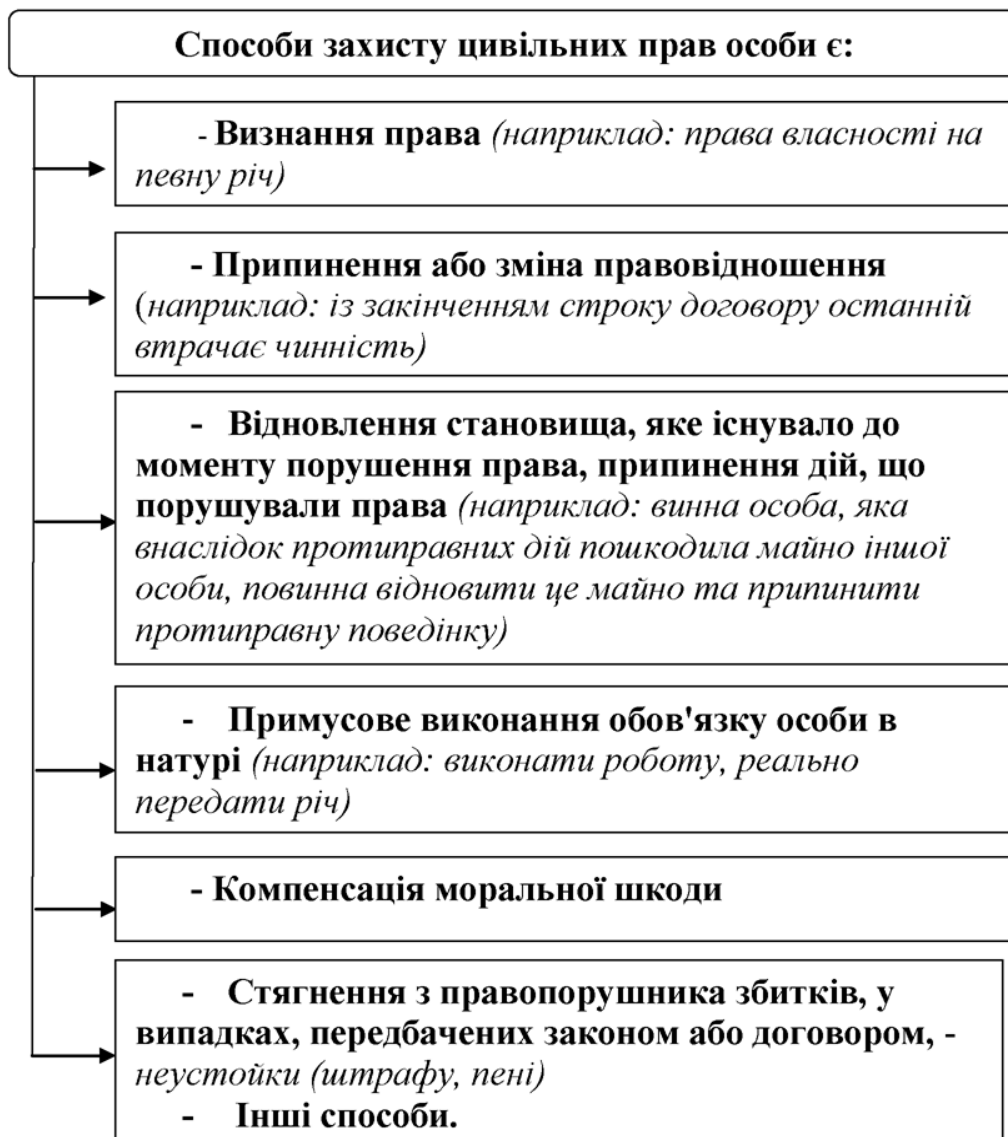

Рис. 2.22. Способи захисту цивільних прав особи

Але в окремих випадках згідно вимог законодавства, для реалізації міри державного примусу необхідно лише постановлення рішення та набрання його чинності, (Наприклад: рішення суду про розірвання договору, яке набрало чинності), не зобов'язує відповідача до певної активної дії, в такому випадку, акт правосуддя та правовий захист збігаються у часі, але якщо відповідачу присуджується вчинити певні дії, до яких відноситься сплата неустойки або повернення майна, тоді в таких випадках, реалізація здійснення державного примусу пов'язана вже з виконанням даного рішення, тому що, без вчинення цих дій, правовий захист не можна вважати таким, що відбувся.

Захист, відновлення цивільних прав чи інтересі відносяться до процесуального правовідношення і являють собою сукупність дій, які вчиняються сторонами правового конфлікту або уповноваженою особою, а результатом є гарантоване державою здійснення права. Від так, початком правового процесу захисту є подання позовної заяви заявником до суду, а завершенням процесу захисту є виконання рішення.

Вагомого значення при подачі позовної заяви до суду має те, що позивачу необхідно чітко розуміти, до компетенції та підсудності якого суду підлягає розгляд питання, яке викладене в позовній заяві позивачем.(рис. 2.23).

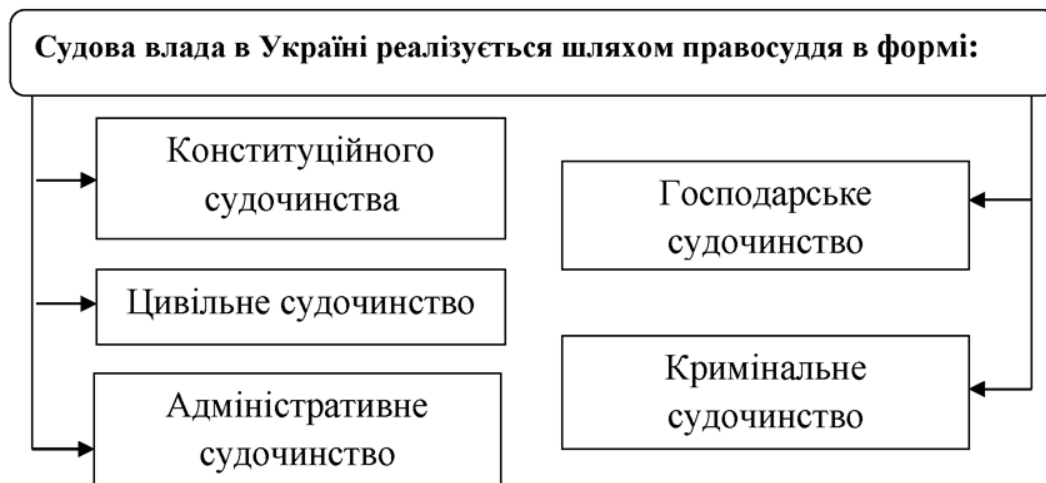

Рис. 2.23. Форми правосуддя

В Україні судочинство здійснюється Конституційним Судом України, судами загальної юрисдикції.(рис. 2.24).

Рис. 2.24. Система судів загальної юрисдикції

До компетенції місцевих судів відносяться розгляд справ з цивільних, адміністративних, кримінальних справ. *Наприклад:* згідно норм цивільного кодексу України передбачено, що на звернення до суду суб'єкта права за захистом, відновлення майнового або немайнового права, має право звернутись кожна особа з дотриманням вимог чинного законодавства та з поданням відповідної позовної заяви.

Так, до розгляду цивільних справ районними судами, відносяться спірні питання, які виникають між суб'єктами права, в яких одна із сторін є громадянин. Розгляд таких справ, суд здійснює на підставі та з дотриманням норм чинного законодавства, в судовому засіданні, на підставі позовної заяви, з якою зверталась особа до суду за захистом своїх прав.

Після завершення розгляду судового провадження по даній справі, суд іде до дорадчої кімнати для прийняття рішення. В прийнятому рішенні має бути відображений висновок суду, а саме: або задоволення позовних вимог позивача в повному обсязі, чи відмова позивачу у позовних вимогах повністю або частково. *Наприклад:* згідно норм господарсько–процесуального кодексу України передбачено, що право на звернення до господарського суду за захистом порушених, оскаржених, невизнаних прав або законних інтересів, а також щодо вжиття заходів, які спрямовані на запобігання правопорушення, мають право звернутись юридичні особи, фізичні особи – підприємці, органи місцевого самоврядування, державні органи, а також особи, яким згідно діючого законодавства надано право звертатись до господарського суду за захистом прав осіб, в інтересах яких вони діють.

Так, до розгляду господарськими судами відносяться справи, які виникають при здійсненні господарської діяльності, зокрема, це укладання, розірвання, зміни, виконання господарських договорів, спірні питання, які виникають з корпоративних відносин, справи про банкрутство та інші спірні питання, які виникають між суб'єктами права та підлягають до компетенції господарського суду згідно чинного законодавства України.

Отже, вагомого значення при зверненні до суду з позовною заявою щодо захисту прав та відстоювання законних інтересів, позивачу необхідно чітко розуміти, до підсудності та компетенції якого суду підлягає розгляд питання, яке викладене в позовній заяві позивача.

2.4.2. Позовна давність

Стаття 55 Конституції України регламентує, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантовано право оскаржити в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб [10]. Складання, оформлення та подання скарги чи позовної заяви до суду є одним із важливих етапів у підготовці справи до її розгляду у судовому процесі.

Слід мати на увазі, що складання позовної заяви чи скарги являє собою викладення позивачем у письмовій формі змісту повідомлення або волевиявлення, що стосується предмету позову та суб'єктивного складу сторін правових відносин.

Дотримання позивачем процесуальної форми змісту складання скарги або позовної заяви є однією з основних вимог в законодавстві, все це забезпечує прийняття суддею даної заяви та відкрити провадження по справі.

Оформлення та подання позивачем тексту письмового документу повинно бути викладено вірно, повно та зрозуміло виражати інформацію, волю суб'єкта, який є учасником даної процесуальної дії, тому що, виходячи із того, як

викладені аргументи та зміст документу, які застосовані норми матеріального права, надають можливість оцінити рівень фахової підготовки особи, яка склала даний документ.

До обов'язкових складових елементів позовної заяви відносяться:

- повне найменування та юридична адреса судової інстанції, до якої позивач подає позовну заяву;

- повне найменування та юридична адреса сторін по справі (позивача, відповідача, третьої сторони), їхніх представників, якщо заява подається представником сторони, їх місцезнаходження, поштові індекси, якщо відомі то вказуються їхні засоби зв'язку;

- зміст позовних вимог;

- зазначити ціну позовних вимог майнового характеру;

- виклад основних обставин та фактів, якими позивач обґрунтовує позовні вимоги;

- кожна викладену обставину в тексті позовної заяви, позивач підтверджує доказами, або вказує підстави, які звільняють позивача від доказування;

- обов'язково зазначається перелік документів, які додаються до позовної заяви, а також документ, який підтверджує сплату позивачем судового збору

- обов'язкова дата та підпис позивача, або його представника;

Крім того, скарга чи позовна заява, повинна бути оформлена з дотриманням всіх вимог, які встановлені законом.

Отже, кожний суб'єкт права має право звернутися до судового процесу за захистом або відновлення свої прав та законних інтересів, подавши письмове звернення до суду у формі позовної заяви чи скарги, яка оформлена згідно вимог чинного законодавства та з дотриманням встановлених строків позовної давності. Існують різні види позовної давності (рис. 2.25.).

Рис. 2.25. Види позовної давності

Загальна позовна давність – встановлюється в **три роки**, протягом якого, особа має право звернутися до суду з позовною заявою за захистом прав і інтересів.

Спеціальна позовна давність – передбачається законом для окремих видів позовних вимог. (Наприклад: строк позовної давності в один рік передбачається для позовних вимог про стягнення позивачем неустойки з відповідача).

Тому, бути обізнаним та мати знання з правильного обчислення строків позовної давності необхідно для того, щоб суб'єкт права, міг своєчасно подати до суду позовну заяву щодо захисту або відновлення порушених прав та законних інтересів.

Цивільним кодексом України передбачені чіткі вимоги, які мають значення для початку обчислення строків позовної давності.

Так, строк позовної давності обчислюється:

- роками (*Наприклад:* якщо трьохрічний строк позовної давності почався 10.01.2022 року, то строк сплине 10.01.2025 року);

- місяцями – тобто, строк подачі спливає у відповідне число останнього місяця строку.

Так за загальними правилами, початок строку позовної давності для подачі особою заяви до суду за захистом своїх прав та інтересів починається з дня коли суб'єкт права дізнався або повинен був дізнатися про порушення права чи інтересів, або про особу, яка порушила ці права.

Оскільки, процес перебігу строку позовної давності є безперервним, тому протягом цього часу можуть виникнути різні обставини, які можуть бути перешкодою для пред'явлення позовної заяви. Такі обставини слугують підставою для припинення, для перерви строку позовної давності, або зупинення позовної давності.

Закінчення спливу строків позовної давності є вагомою підставою суду у відмові та розгляді позовної заяви чи скарги.

Але, якщо суд визнає викладені в тексті документа причини пропуску позовної давності поважними, тоді в таких випадках, розгляд порушеного права, яке викладене в позовній заяві, підлягає розгляду та захисту в судовому процесі.

Наприклад: якщо позивач подає позовну заяву про стягнення неустойки, тоді, в таких випадках, строк позовної давності на головні та додаткові вимоги обчислюються окремо, тобто, якщо строк позовної давності пропущений на головну вимогу, тоді пропущеним строком вважається і на додаткову вимогу.

2.4.3. Захист сімейних прав та інтересів.

Сімейне право – це галузь права, що регулює особисті майнові та немайнові відносини, що виникають між членами сім'ї, а також у встановлених законом випадках між іншими особами, або іншими родичами. Сімейне право встановлює умови та порядок для одруження, для припинення шлюбу або визнання його недійсним, визначає порядок і форми щодо влаштування дітей, які позбавлені батьківського піклування.

Оскільки, відносини між учасниками сімейного права можуть виникати з різних питань та благ, серед яких можуть бути: цінні папери, гроші, окреме майно або речі, що особисто належать членам сім'ї, тому предметом правового регулювання сімейного права є особисті майнові та немайнові відносини, які виникають на підставі укладеного шлюбу між чоловіком та жінкою, членами

сім'ї, піклування, усиновлення, а також з інших випадків, які не порушують норм права та не заборонені законом.

Розглянемо докладніше, що належить до майнових відносин членів сім'ї у сімейному праві, а які стосуються немайнових відносин.

Майнові відносини. Такі відносини виникають щодо реально існуючого майна. Завдяки нормам права визначається належність права власності на майно тим чи іншим учасникам правовідносин, у порядку користування цим майном, правом розпорядження майном тощо. Таким чином, майно кожного учасника сімейних відносин завжди визначено та не змішується з майном другого учасника сімейних відносин.

Немайнові відносини норми права визначають порядок щодо зміни прізвища одного з подружжя під час укладання та реєстрації шлюбу, зміни прізвища дитини, право на виховання, захист, спілкування тощо.

У сімейному праві, переважно більшість правовідносин, які виникають між суб'єктами права, утворюються виключно за згодою самих учасників (*наприклад: укладення шлюбу*), але у сімейному праві є і види правовідносин, які виникають не за бажанням учасників правовідносин (*наприклад: позбавлення батьківських прав, сплата аліментів*).

Регулювання сімейних відносин здійснюється згідно норм права Конституції України, Сімейного кодексу України, Цивільного кодексу України та інших нормативно-правових актів.

Розглянемо докладніше джерела сімейного права, що регулюють правовідносини, які виникають між учасниками сімейного права.

Найвищу юридичну силу має Конституція України. Тому нормативно-правові акти та закони приймаються відповідно до Конституції України та на її основі.

В **Конституції України** визначаються підвалини шлюбу, права та обов'язки подружжя у шлюбі, сім'ї, охороні батьківства, материнства та дитинства.

Сімейний кодекс України встановлює підстави та порядок для укладання шлюбу, для визнання його недійсним, умови та порядок для його припинення, встановлює та розкриває зміст особистих майнових і немайнових прав, обов'язків батьків, дітей та інших родичів, членів сім'ї, регулює відносини, що виникають між учасниками сімейного права в зв'язку з піклуванням, опікою, усиновленням, визначає порядок і форми щодо влаштування дітей, які позбавлені батьківського піклування та інше.

Цивільний кодекс України застосовується в таких ситуаціях, коли особисті майнові та немайнові правовідносини, які виникають між учасниками сімейного права, сімейним законодавством не врегульовано, а використання норм права не буде суперечити суті сімейних правовідносин.

Також, сімейні правовідносини регулюються різними підзаконними нормативно-правовими документами, які прийняті відповідно із Законами України.

Таким чином, завдяки праву, законам, нормам права здійснюються правове регулювання суспільних відносин, які виникають між різними

учасниками з сімейного права, а учасники сімейних відносин мають право на захист сімейних права, інтересів, на судовий захист.

В юридичній літературі захист права зазвичай ототожнюють із захистом інтересу [4].

В основу захисту сімейних прав та інтересів покладено діяльність, яка спрямована на визнання, припинення або відновлення порушених сімейних прав, шляхом застосування передбаченими нормами права мірою примусового характеру до особи, яка є порушником.

Тобто, до предмету захисту можуть підлягати сімейні права та їх інтереси. *Наприклад: користування чи набуття сімейних прав на немайнові або майнові блага.*

Тому, питання захисту сімейних прав та інтересів можуть виникати в багатьох учасників сімейних відносин, але найчастіше в нормах права акцентується увага на інтересах дітей. *(Наприклад: Суд постановив рішення про розірвання шлюбу, коли встановиться, що подальше спільне життя подружжя та збереження шлюбу суперечить інтересам одного із них, інтересам їхніх дітей, що має істотне значення (частина 2 ст. 112 СК України) [23].*

Захист сімейних прав та інтересів залежить від характеру та виду правопорушення, від особи, яка вчинила дане порушення, також вагомого значення відіграє, який обсяг дієздатності у потерпілої особи, та ще від багатьох інших обставин, від яких залежить вчинення законних та правомірних дії потерпілою особою або уповноваженою особою, які спрямовані на захист, відновлення, припинення порушеного права чи інтересу.

Також, захист права може здійснюватися, коли потерпіла особа або уповноважена особа, звертаються до відповідних компетентних органів за допомогою, щодо застосування заходів примусового впливу до правопорушника.

В сімейному кодексі України зазначений перелік способів захисту сімейних прав та інтересів, які можуть застосовуватися учасниками сімейних відносин.(рис. 2.26).

Але, вищезазначений перелік способів не є вичерпним, тому, під час здійснення захисту прав та інтересів учасників сімейних відносин суд може застосовувати способи, які встановлені законом, або передбачені умовами договору, який укладений між сторонами.

Існують різні форми захисту сімейних прав і інтересів (рис. 2.27).

Розглянемо одну із **юрисдикційних форм захисту сімейних прав та інтересів** на прикладі органів опіки та піклування.

Органи опіки та піклування виступають ваговою ланкою у розв'язанні та вирішенні спірних питань, які виникають між батьками.(рис. 2.28, 2.29).

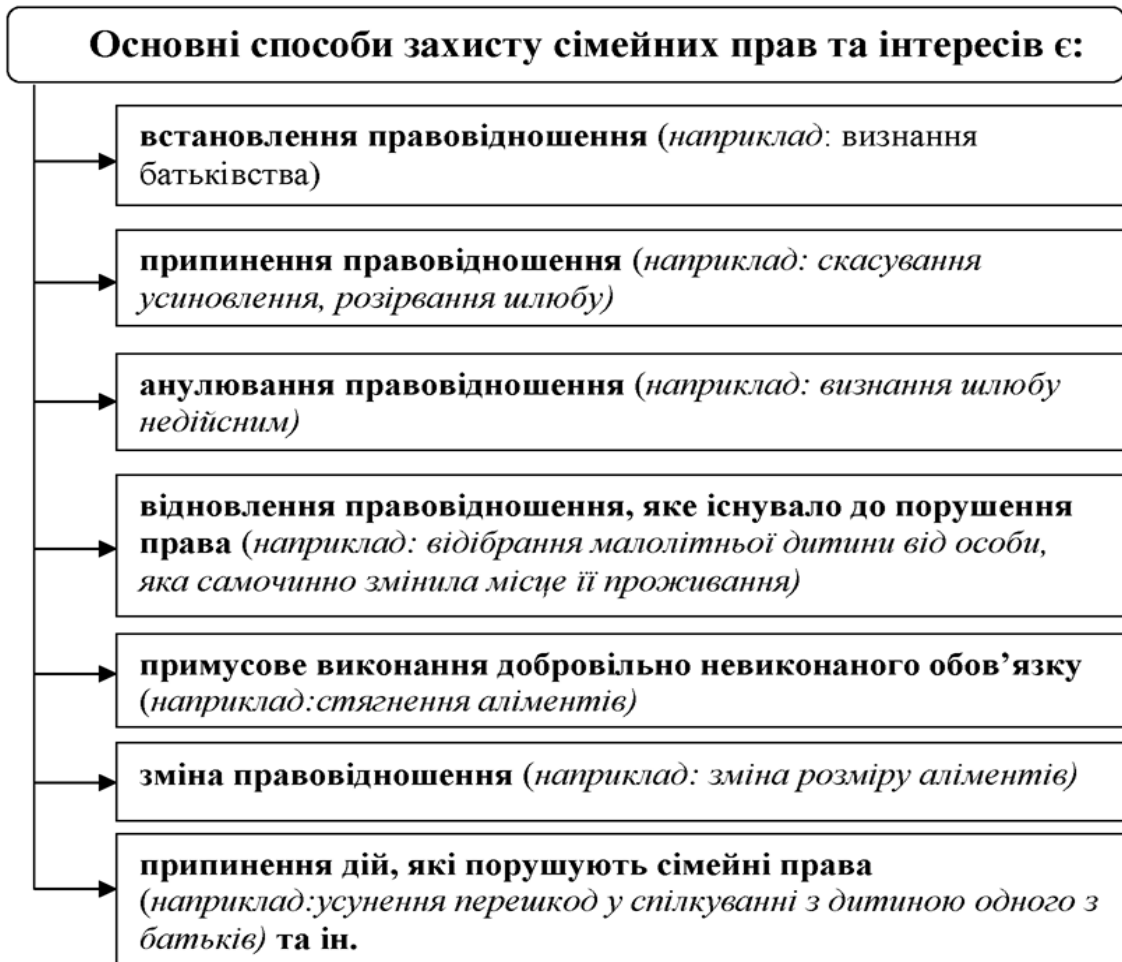

Рис. 2.26. Основні способи захисту сімейних прав та інтересів

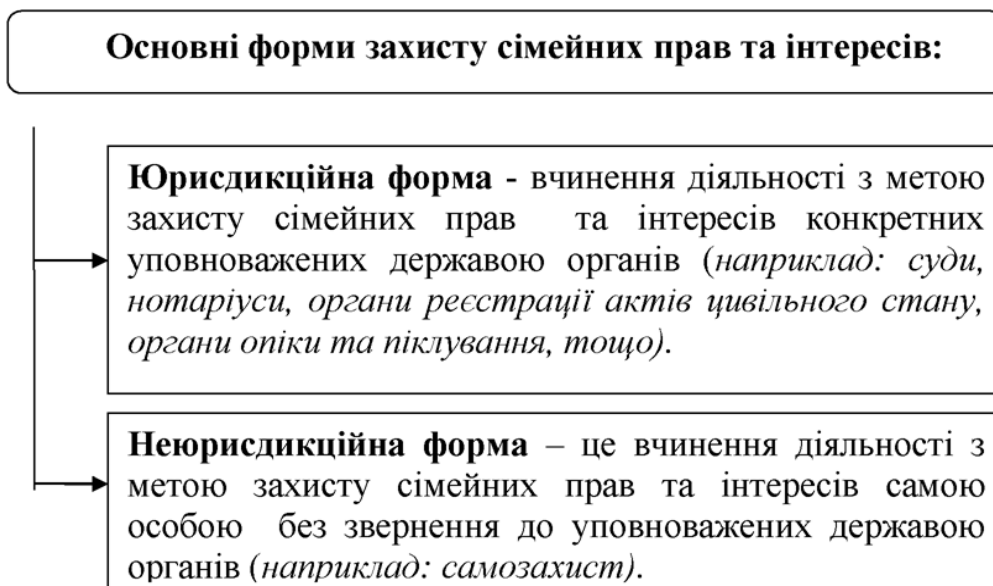

Рис. 2.27. Основні форми захисту сімейних прав та інтересів

Основні повноваження органів опіки та піклування є:

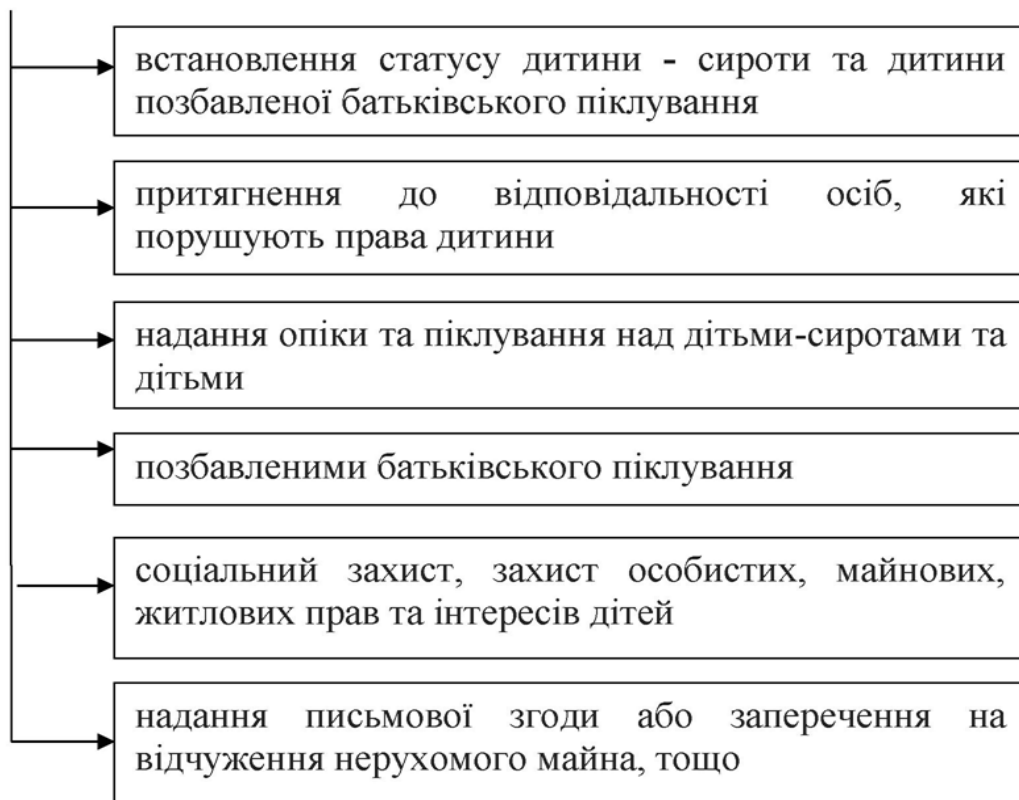

Рис. 2.28. Основні повноваження органів опіки та піклування

Піклування та опіка відіграє важливе значення в охороні та забезпеченні прав і свобод дитини, оскільки піклування або опіка встановлюється з метою щоб забезпечити особисті майнові права, немайнові права та інтереси неповнолітніх осіб, малолітніх або повнолітніх, які у зв'язку зі станом свого здоров'я самостійно не мають змоги виконувати свої обов'язки та реалізовувати права. Також, піклування та опіка може встановлюватися над дітьми, які позбавлені батьківського піклування або це діти-сироти.

Участь органів опіки та піклування в процесі захисту прав та інтересів учасників сімейних відносин відіграє вагомого значення і в судовому процесі при розгляді спірних питань.

Так, на прохання суду, орган опіки та піклування можуть надати письмовий висновок, з відомостями, які стосуються питання (*Наприклад: акт обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб*).

До неюрисдикційної форми захисту сімейних прав та інтересів, як вже вище вказувалося, відноситься самозахист, тобто відповідно до ч. 2 ст. 154 СК України батькам надається право звернення до суду, органу державної влади, органу місцевого самоврядування та громадських організацій з метою захисту прав та інтересів дітей, а також непрацездатного сина чи дочки як їхні законні представники без наявних на те спеціальних повноважень [23].

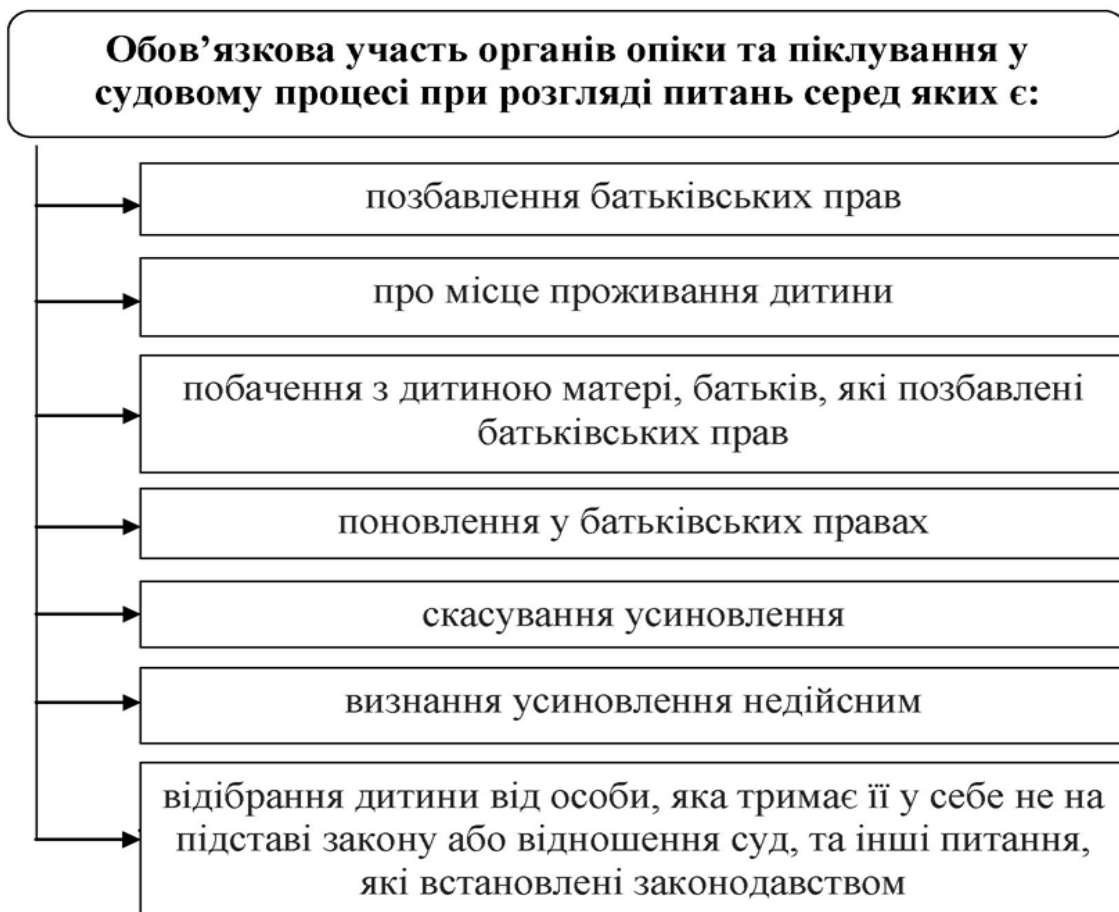

Рис. 2.29. Обов'язкова участь органів опіки та піклування у судовому процесі при розгляді питань

Отже, щоби представляти інтереси дитини в суді батькам не потрібно отримувати рішення органу опіки та піклування, довіреність чи інші документи, якими підтверджуються їхні повноваження. Вони діють лише на підставі того, що вони являються батьками дитини [22].

Також, згідно норм сімейного кодексу України, чітко відображено перелік осіб, які мають право здійснювати захисту сімейних прав та інтересів за неюрисдикційною формою, а для своєчасного звернення учасниками сімейних відносин до судового процесу за захист сімейних прав та інтересів вагомого значення відіграє строк позовної давності.

Таким чином, правова культура особистості займає важливе місце в механізмі правового регулювання, що реалізацію суб'єктивних юридичних прав та юридичних обов'язків, а також поняття суб'єктивного права та об'єктивного юридичного обов'язку. Також важливе місце в механізмі правового регулювання відводиться порядку звернення громадян до органів державної влади і місцевого самоврядування, особливостям застосування правових норм в різних галузях права, захисту порушених суб'єктивних прав, тощо.

Слід зазначити, що важливою складовою у процесі формування правової культури суспільства є самовиховання особи, засвоєння нею закріплених принципів права та норм поведінки, що складає собою основи правомірної

поведінки різних суб'єктів права та суспільного життя, адже самовиховання формує у особистості, повагу до права та правової системи в цілому, спонукає її до дотримання та виконання правових норм в суспільному житті.

Питання для обговорення та самоперевірки

Завдання 1. Продовжити роботу над складанням словника з основних понять та термінів з правової культури особистості. Розтлумачити зміст наступних понять та термінів:

Поняття	Зміст
Право на захист, пеня, моральна шкода, судові рішення, самозахист, скарга, позовна заява, законність, адміністративна форма захисту права.	

Завдання 2. Продовжити думку:

1. Примусове виконання обов'язку особи в натурі це -
2. Визнання права це -
3. Припинення правовідношення це -
4. Цивільне судочинство це -
5. Господарське судочинства це -
6. Адміністративне судочинство це -
7. Юрисдикційна форма захисту сімейних прав та інтересів це -
8. Неюрисдикційна форма захисту сімейних прав та інтересів це -
9. Позовна давність це -
10. Припинення дій, які порушують сімейні права це -

Завдання 3. Висловіть власну думку та позицію з питання:

- На Вашу думку, яку роль та значення відіграє позовна давність в громадянському житті суспільства?
- На Вашу думку, яку роль та значення відіграє використання земельних ділянок за цільовим призначенням?
- На Вашу думку, яку роль та значення відіграє захист прав споживачів в громадянському житті суспільства?

Завдання 4. Дайте розгорнуту відповідь:

- Яка шкода підлягає відшкодуванню?
- Як відшкодовується моральна шкода?
- Як відшкодовується майнова шкода?
- Які суб'єкти права наділені повноваженнями з контролю щодо забезпечення якості та безпеки сільськогосподарської продукції суб'єктами господарювання?

- Які права, обов'язки та відповідальність мають виробники, продавці та постачальники, щодо забезпечення якості та безпеки сільськогосподарської продукції?

Завдання 5. Складіть письмово зразок:

- Позовна заява про розірвання договору купівлі-продажу, стягнення коштів та відшкодування завданих збитків;
- Позовна заяву про поділ спільного майна подружжя;
- Позовна заяву про поновлення на роботу.

Завдання 6. Розв'яжіть ситуаційні задачі.

А). Громадянин К. подав до суду позов з вимогами до фермерського господарства про відшкодування витрат на лікування і компенсацію моральної шкоди. Громадянин К. придбав у фермерського господарства виноград, а після його вживання викликало загострення захворювання у громадянина К., оскільки громадянин К. давно хворіє на алергію. Як з'ясувалось, напередодні, поряд із земельною ділянкою на якій вирощувався виноград, фермерське господарство здійснювало оброблення іншої земельної ділянки із застосуванням необхідних засобів захисту рослин від шкідників саду. *Проаналізуйте ситуацію та дайте обґрунтовану відповідь.*

Б). Громадянка Ю. в 2019 році звернулася до суду з позовом про стягнення аліментів з доньки громадянки В. на своє утримання. В ході судового розгляду виявився факт, що громадянка Ю. була позбавлена батьківських прав на свою доньку у 2010 році. *Проаналізуйте ситуацію та дайте обґрунтовану відповідь.*

В). Громадянин Л., при виконанні трудових обов'язків, вивів новий сорт пшениці. Громадянин Л. звернувся до роботодавця з проханням дати дозвіл на подання заявки охоронного документа на зазначений об'єкт від свого імені. Роботодавець відмовив громадянину Л. у задоволенні його прохання, обґрунтовуючи свою відповідь тим, що у трудовому договорі не передбачені права на подання заявок на винахід, які створені при виконанні трудових обов'язків. Тоді, громадянин Л. прийняв рішення самостійно подати заявку з метою отримання охоронного документа на зазначений об'єкт на своє ім'я. *Проаналізуйте ситуацію та дайте обґрунтовану відповідь.*

Г). Громадянка В. 20.12.2024р. купила в магазині зимові жіночі черевики. Через вісім днів громадянка В. прийшла до магазину з проханням обміняти їх на нові, мотивуючи своє прохання тим, що її чоботи виявилися неякісними (підшва відклеїлася з двох боків і в обох черевиках зіпсовані пряжки-застібки для взуття). Працівників магазину здивував такий вигляд черевиків, адже пройшло лише вісім днів з моменту купівлі тому, було вирішено провести експертизу взуття. В результаті експертизи було виявлено спеціалістами, що дефекти взуття виникли внаслідок порушення правил експлуатації взуття. *Проаналізуйте ситуацію та дайте обґрунтовану відповідь.*

Питання до теми для самоперевірки:

1. Право на захист – це ...?
2. Назвіть основні форми захисту прав.
3. Назвіть способи захисту цивільних прав.
4. Якими органами здійснюється правосуддя в Україні?
5. Що таке «позовна давність»?
6. Як обчислюється позовна давність?
7. Назвіть, обов'язкові складові елементи позовної заяви.
8. Довіреність – це ...?
9. Розкрийте поняття шлюб та його ознаки.
10. Хто не може перебувати у шлюбі?
11. Коли шлюб вважається неукладений?
12. Назвіть способи захисту сімейних прав та інтересів.
13. Якою власністю є майно, яке набуто у шлюбі?
14. Повноваження органів опіки та піклування.
15. Назвіть, який закон захищає права споживачів?
16. Куди звертатися у разі порушення прав споживачів?
17. Розкрийте права та обов'язки споживача.
18. Розкрийте права та обов'язки продавця.
19. Який товар не підлягає поверненню та обміну?
20. Який товар можна повернути протягом чотирнадцяти днів?
21. Відповідальність за порушення законодавства про захист прав споживачів.
22. Яка особа надає правову допомогу?
23. Моральна шкода – це ...?
24. Коли відшкодовується моральна шкода?

РОЗДІЛ 3. АНТИКОРУПЦІЯ І ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Тема 3.1. Правовий механізм запобігання корупційним порушенням

3.1.1. Поняття корупції та правові основи запобігання корупції

Серед актуальних питань сьогодення своєї актуальності та значення не втрачають питання важливих чинників, які сприятимуть у запобіганні корупційних правопорушень.

Серед багатьох важливих факторів та чинників, які сприяють у запобіганню корупції та корупційним правопорушенням є підвищення рівня правової культури особи, правової свідомості, правової обізнаності особи та правової вихованості суспільства в цілому.

Оскільки, людина є носієм не тільки права, але і зобов'язань, тому в ступені володіння цими нормами, важливого значення відіграє рівень правової обізнаності особи, правової вихованості, правової культури особи тощо.

Серед важливих складових правової культури особи є правосвідомість. Саме правосвідомість дозволяє людині вміти оцінити обставини, розуміти те, що відбувається, надає людині змогу зорієнтуватися в світі, який наповнений різними цінностями цивілізаційної системи, а також відображає ставлення різних суб'єктів права до вимог чинних правових норм та до правових явищ.

Отже, перш ніж відбудуться вчинки, у суб'єкта права виникає мотив і це спонукає та призводить до вчинення людиною різних вчинків, як правомірних так і неправомірних. Тому, саме від дій або бездіяльності конкретної особистості буде залежить чи буде вчинене корупційне правопорушення, чи ні?

Корупція – це негативне явище в суспільстві, тому що завдає шкоди державі, суспільству, окремим правовим відносинам.

Вивчення та дослідження поняття «корупція», різним аспектам проблеми корупції, пошуків методів, які сприятимуть запобіганню корупційним правопорушенням, неодноразово вивчали та досліджували багато фахівців та вчених.

Спираючись на юридичну наукову літературу, в якій зазначено визначення поняття «корупція», маємо можливість відмітити, що серед основних ознак, які відносяться до значення поняття «корупція» це:

- суспільна небезпечність;
- вчиняється в межах службового становища, шляхом використання службових повноважень;
- вчиняється посадовою особою, спеціальним суб'єктом права;
- вчиняється з метою збагачення, задоволення особистих потреб.

Необхідно також враховувати, що у корупційних відносинах з однієї сторони виступає особа, яка отримує неправомірну вигоду, а з іншої сторони суб'єкт права, який і надає саме таку неправомірну вигоду.

Згідно закону України «Про запобігання корупції» визначення терміну **корупція** - це використання особою зазначеною у частині 1 ст. 3 цього Закону наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття

обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [18].

Корупція та правопорушення, що пов'язані з корупцією, можуть мати різний свій прояв як:

- потенційний конфлікт інтересів;
- приватний інтерес;
- реальний конфлікт інтересів;
- неправомірна вигода або подарунки;
- розбазарювання;
- вимагання тощо.

Таким чином, корупція та правопорушення, що пов'язані з корупцією, погіршують життя суспільства, оскільки несуть негативні наслідки для суспільства та держави. Тому, правовий механізм запобігання та протидії корупційним правопорушенням можливий на підставі здійснення комплексу різних узгоджених заходів.

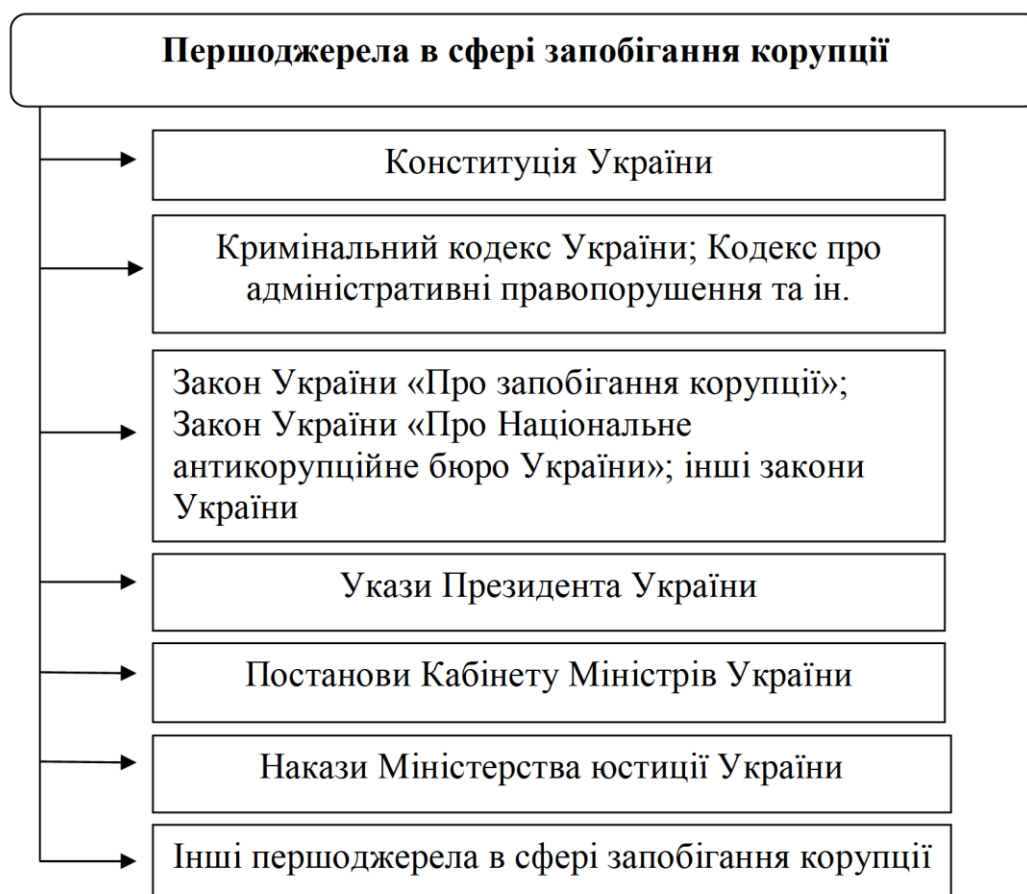

Рис. 3.1. Першоджерела в сфері запобігання корупції

На протидію корупції та корупційним правопорушенням, в країні розроблені та діють різні закони, нормативно-правові акти, вжито цілу низку практичних заходів.

Серед багатьох важливих чинників, які сприятимуть у запобіганню корупційним правопорушенням це:

- дотримуватися норм права та законів всіма суб'єктами права у громадянському житті суспільства;

- суспільне усвідомлення небезпеки корупційних правопорушень та їх наслідків;

- не приймати участі у вчиненні корупційних правопорушеннях, а також не вчиняти такі діяння, що містять ознаки корупції;

- необхідно утриматися від вчинення такої поведінки, яка може бути розцінена як готовність до вчинення корупційного правопорушення;

- інформувати суб'єктів права, які відповідальні за запобігання корупції, про випадки які пов'язані з корупцією, а також про випадки вчинення корупційних правопорушень тощо;

- підвищувати рівень правової культури, правової свідомості та правової обізнаності суспільства, щодо виховання негативного ставлення до будь-яких проявів корупційних правопорушень;

- дотримуватись академічної доброчесності тощо.

Також, у запобіганні корупційним правопорушенням важливу роль відіграє правове виховання особи, оскільки в мету правового виховання покладено сформувати досить високий рівень обізнаності суспільства з питань права, надати людині належні та необхідні знання з права, навчити дотримуватись правових норм тощо. Все це сприятиме зменшенню кількості правопорушень, у тому числі, корупційних.

3.1.2. Суб'єкти права, які здійснюють заходи щодо запобігання корупції

Для ефективності антикорупційної політики держави та виконання головних завдань, важливе значення має встановлення чітких засад її реалізації, а також визначення суб'єктів права.

Таким чином, держава уповноважує різних суб'єктів права компетентними повноваженнями, окреслює напрями щодо здійснення їх дій та повноважень, а також, щодо застосовування заходів, які спрямовані на запобігання корупції.

Отже, саме суб'єкти права, які згідно нормами права наділені різними компетентними повноваженнями, у певних випадках можуть здійснювати:

- заходи щодо запобігання і протидії корупції;

- виявляти, розслідувати або припиняти корупційні правопорушення;

- сприяти відновленню порушених прав та інтересів юридичних осіб, фізичних осіб або держави;

- брати участь як в інформаційному так і в науково-дослідному забезпеченні проведення різноманітних заходів, які спрямовані на запобігання та протидію корупції, а також корупційним правопорушенням.

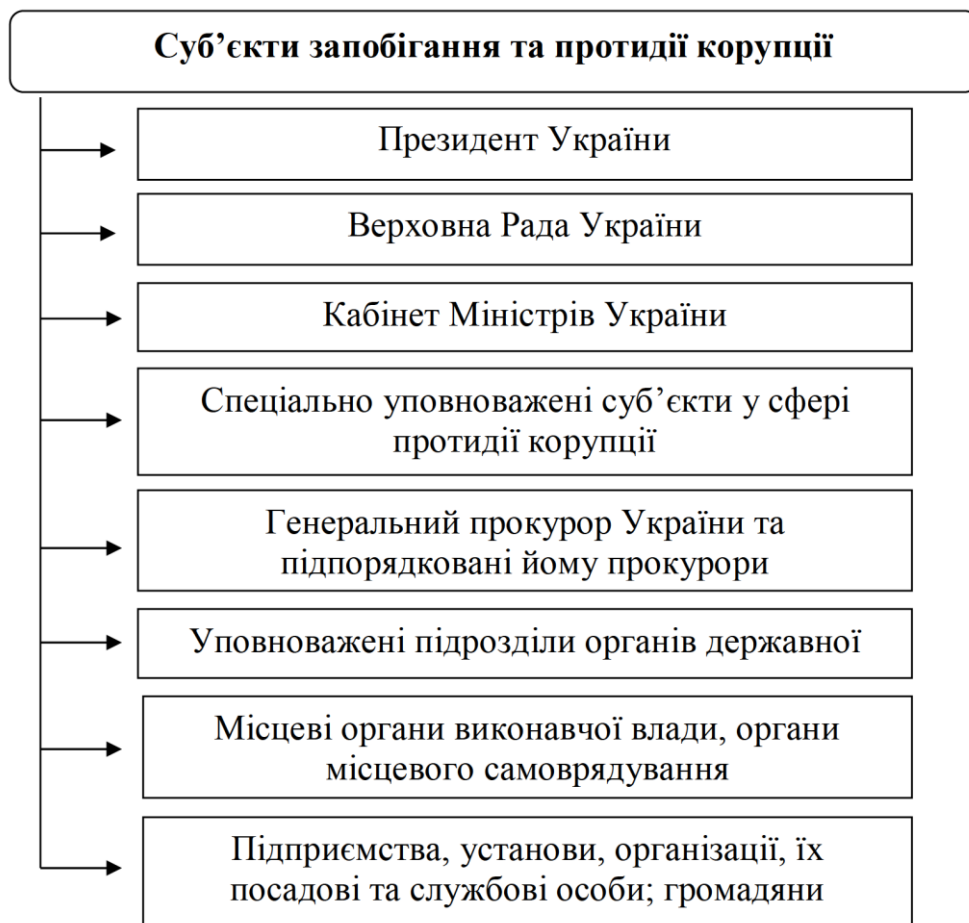

Рис. 3.2. Суб'єкти запобігання та протидії корупції

В правовому механізмі запобігання корупційним порушенням передбачені різні шляхи повідомлення інформації про корупцію. Викривач самостійно обирає, які канали будуть використані для повідомлення інформації.

Отже, у разі порушення норм права особою зазначеною у частині 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», особа, яка повідомляє інформацію про корупцію або про можливі факти корупційних правопорушень, може подати інформацію до **внутрішніх каналів, регулярних каналів або до зовнішніх каналів.**

Розглянемо, більш детально, шляхи подання повідомлення інформації про порушення норм права.

Отже, **внутрішні канали** – це засоби електронного зв'язку, спеціальні телефонні лінії, офіційний вебсайт тощо, які є в організаціях, установах, підприємствах у яких викривач працює, можливо навчається або проходить службу.

Регулярні канали створюють суб'єкти права до повноважень яких належить як розгляд так і ухвалення рішень із протидії корупції. (Наприклад: НАЗК; НАБУ;ДБР; Національна поліція України та інші.)

Зовнішні канали – суб'єкт права, може повідомити інформацію через медіа, громадські об'єднання, професійні спілки тощо.

Варто зазначити, щоб перевірка поданої інформації у повідомленні була ще більш ефективною, важливо вказати інформацію про можливого правопорушника, опис самого правопорушення, докази які можна буде перевірити і т.і.

3.1.3. Юридична відповідальність за порушення антикорупційного законодавства

Юридична відповідальність - є важливим засобом в охоронній функції права, оскільки саме в процесі реалізації юридичної відповідальності здійснюється вплив держави на коло закріплених у правових нормах суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

Юридична відповідальність – передбачає цілий комплекс заходів, що дозволяє притягнути суб'єкта права до юридичної відповідальності за порушення або недотримання норм права та вимог чинного законодавства.

Отже, за недотримання та порушення норм права, особи, які зазначені в Законі України «Про запобігання корупції» притягуються до різних видів відповідальності серед яких є:

- цивільно-правова відповідальність;
- дисциплінарна відповідальність;
- адміністративна відповідальність;
- кримінальна відповідальність.

Отже, юридична підстава **цивільно-правової відповідальності** – Цивільний кодекс України. Такий вид юридичної відповідальності настає як за заподіяння матеріальної шкоди так і моральної.

Розглянемо більш детально юридичну підставу настання вищезазначених видів юридичної відповідальності на прикладах.

Дисциплінарна відповідальність передбачена за вчинення дисциплінарних проступків працівником. *Наприклад: в установі або в організації відсутні умови для повідомлень про порушення Закону іншою особою, через засоби електронного зв'язку або спеціальні телефонні лінії тощо.* Юридична підстава для дисциплінарної відповідальності - це Кодекс законів про працю, дисциплінарні статuti.

Юридична підстава для притягнення до **адміністративної відповідальності** – це Кодекс України про адміністративні правопорушення. Такий вид юридичної відповідальності накладається за адміністративні правопорушення уповноваженими органами публічної влади, або органами адміністративної юрисдикції, до осіб, які не підпорядковані їм по службі. *Наприклад: порушення норм права щодо врегулювання конфліктів інтересів або їх запобігання; порушення обмежень щодо суміщення або сумісництва з іншими видами; невжиття заходів, які спрямовані на протидію корупції тощо.*

Юридична підстава притягнення до **кримінальної відповідальності** – Кримінальний кодекс України. Такий вид юридичної відповідальності настає за вчинення правопорушень перелік яких зазначено в кримінальному кодексі України. *(Наприклад: зловживання службовим становищем або владою; нецільове використання коштів тощо).*

Підсумовуючи все вищевикладене, необхідно зазначити, що виконання норм права, а також їх неухильне дотримання всіма учасниками суспільно-правових відносин, створює надійні умови для правомірного стану суспільних відносин. Приділяючи значну увагу питанню підвищення рівня правової обізнаності особи, правової свідомості та правової культури суспільства, сприятиме успішному функціонуванню правової держави та розвитку культурно-правового суспільства. Тому, слід зазначити, що вивчення такої дисципліни як права культура особистості при підготовці фахівців з різних сфер та галузей знань, сприятиме підвищенню рівня правової обізнаності у слухачів, правової культури, правової вихованості тощо, оскільки маючи належні знання з правових питань, в тому числі, щодо своїх обов'язків, прав, захисту інтересів, юридичної відповідальності, кожен матиме змогу захищати себе грамотно та правомірно у різних життєвих ситуаціях, в тому числі, від різних неправомірних дій зі сторони інших суб'єктів права.

Питання для обговорення та самоперевірки

Завдання 1. Продовжити роботу над складанням словника з основних понять та термінів з правової культури особистості. Розтлумачити зміст наступних понять та термінів:

Поняття	Зміст
Корупція; Викривач; Корупційне правопорушення; Посадова особа; Вимагання; Державний службовець; Неправомірна вигода; Реальний конфлікт інтересів; Приватний інтерес.	

Завдання 1. Висловіть власну думку та позицію з питання:

- На Вашу думку, які фактори, умови або чинники сприятимуть у запобіганні корупційним правопорушенням?

Завдання 2. Дайте розгорнуту відповідь:

1. Що вважається корупцією і як вона проявляється?
2. Правові основи запобігання корупції.
3. Яка особа вважається викривачем корупційних правопорушень?
4. Яка відмінність корупційних правопорушень від інших злочинів?
5. Хто розслідує корупційні правопорушення?
6. Які існують канали подання повідомлення про корупцію?
7. Основні методи та заходи запобігання корупції.

Завдання 3. Вкажіть, яка різниця між неправомірною вигодою та подарунком?

Завдання 4. На основі законів та нормативно-правових актів чинного законодавства визначте:

- Види корупційних правопорушень;
- Юридична відповідальність за вчинення корупційних правопорушень.

Завдання 5. Визначте, в яких випадках має настати юридична відповідальність:

- В організації відсутні умови для повідомлень про порушення антикорупційного законодавства;
- Невжиття заходів щодо протидії корупції;
- Порушення обмежень щодо сумісництва;
- Нецільове використання коштів.

Завдання 6. Назвіть суб'єктів права, які здійснюють заходи щодо запобігання корупції?

Питання до теми для самоперевірки:

1. Що означає термін «корупція» згідно вимог чинного законодавства?
2. Види корупції.
3. Основні засади забезпечення державної антикорупційної політики.
4. Назвіть основні нормативно-правові акти антикорупційного законодавства?
5. Система антикорупційних заходів.
6. Назвіть суб'єктів права на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції».
7. Корупційне правопорушення – це?
8. Хабарництво – це?
9. Неправомірна вигода – це?
10. Що означає термін «приватний інтерес» – це?
11. Суб'єкти права, які здійснюють заходи щодо запобігання корупції.
12. Хто розслідує корупційні правопорушення?
13. Які є канали подання повідомлення про корупцію?
14. Основні методи та заходи запобігання корупційним правопорушенням.
15. Суб'єкти права, які підлягають адміністративній відповідальності за корупційні правопорушення?
16. Яким способом викривач може повідомити про корупційне правопорушення?
17. Розкрийте основні складові корупційних правопорушень.
18. Види юридичної відповідальності за корупційні правопорушення?
19. Види покарань за вчинення корупційних правопорушень?
20. Які є види юридичної відповідальності за пов'язані з корупцією правопорушення.

Тема 3.2. Юридична відповідальність

3.2.1. Правопорушення, його ознаки та види

Протиправна поведінка – є антиподом правомірної поведінки. Основна відмінність полягає в тому, що протиправна поведінка не може бути змістом правових відносинах, тому що, правопорушенням у правових відносинах може бути юридичний факт, тобто, зумовлюються шкідливістю, небезпекою протиправної поведінки, яка несе негативні наслідки для суспільних відносин.

Вивченню питань пошуків розуміння правопорушення, дослідженню їх видів, попередженню їх виникнення, а також, особливостям вчинення заходів, які спрямовані на профілактику виникнення порушення, та інші аспекти з даної проблематики, в своїх працях досліджували і вивчали різні науковці та вчені, але деякі аспекти з приводу розуміння правопорушення залишаються актуальними і в сьогоденні.

Правопорушення – це така поведінка дієздатного індивіда (дія або бездіяльність), що порушує правила поведінки, яка встановлена в нормах права, в законах.

Правопорушення – це такий вид поведінки дієздатного індивіда, що завдає шкоду іншим особам, порушує приписи правових норм, а також, тягне за собою юридичну відповідальність для суб'єкта права, що порушив норми права.

Отже, залежно від настання наслідків, які були завдані в наслідок правопорушення, суспільним відносинам завдаються види шкоди, які зазначені в рис. 3.3.

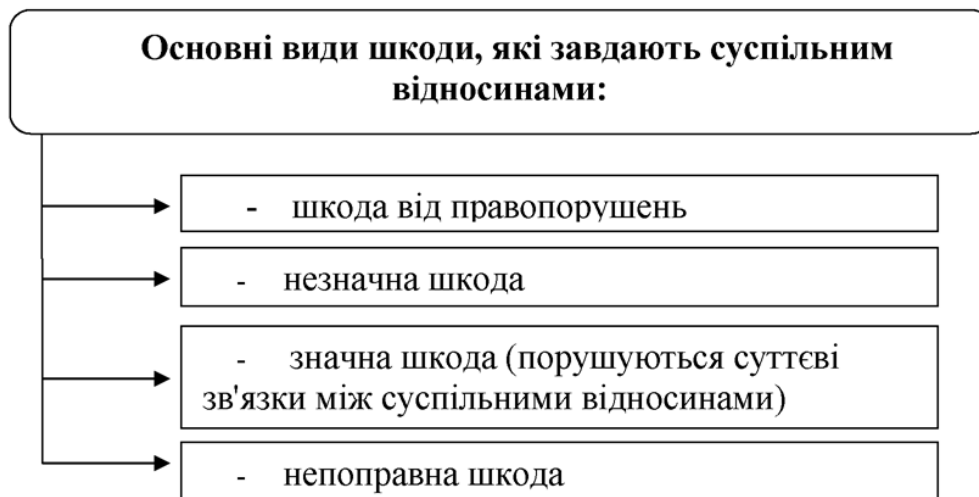

Рис. 3.3. Основні види шкоди, які завдають суспільним відносинами

Правопорушення може бути визнане тільки тоді, коли у відповідному діянні, яке було вчинене суб'єктом права, існують складові елементи, які відносяться до ознак правопорушення, оскільки, будь – яке діяння або правовий вчинок, має обов'язкові складові елементи, а також відображено в нормах права, тому, при вчинення дії суб'єктом права наявності складових

елементів, правопорушення є підставою притягнення її до юридичної відповідальності.

В теорії права, обов'язковими елементами, які входять до складу правопорушення наведені на рис. 3.4.

Рис. 3.4. Склад правопорушення

Розглянемо більш детально кожний з обов'язкових елементів, які входять до складу правопорушення.

Отже, до **суб'єкта правопорушення** відносяться фізичні та юридичні особи, які вчинили правопорушення.

Для фізичної особи, як суб'єкта правопорушення, обов'язковим аспектом є те, що фізична особа, на момент вчинення правопорушення, повинна бути деліктоздатною, а саме: досягнути віку, з якого настає юридична відповідальність, а також, осудність, тобто, юридична характеристика психічного стану суб'єкта.

Наприклад: згідно норм цивільного законодавства, особа, якій завдано збитки (такою особою може бути навіть і юридична), має право звернутись за захистом свої прав та вимагати відшкодувати завдані збитки від тих осіб, через вину яких все це настало (тобто, такою особою може навіть бути і фізична).

Для **суб'єктивної сторони правопорушення** характерними рисами є психічне ставлення самої особи, яка вчинила правопорушення, тому в даному аспекті, вина – виступає головним елементом в складовій суб'єктивної сторони правопорушення.

Саме вина надає можливість говорити про психічне ставлення особи, до вчиненого нею діяння.

Так, вина може відобразитися в деяких формах, а саме: необережність, яка в свою чергу поділяється на протиправну недбалість та протиправну самовпевненість, а також на умисел, який в свою чергу також поділяється на прямий або непрямий умисел.

Наступним обов'язковим елементом, який входить до складу правопорушення є – **об'єкт правопорушення**.

До об'єкта правопорушення відносяться нематеріальні та матеріальні блага, які захищені нормами права, і яким в результаті вчинених протиправних дій було завдано шкоду (*Наприклад: здоров'ю людини, власності, тощо*).

Для об'єктивної сторони правопорушення притаманні зовнішні ознаки, які характеризують вчинене діяння, як правопорушення. Тому, діяння, наслідки та причинно–наслідковий зв'язок є обов'язковими складовими елементами, які відносяться до об'єктивної сторони правопорушення.

В юридичній науці правопорушення класифікуються за різними критеріями, а саме:

- за рівнем ступеня суспільної небезпечності;
- за колом осіб;
- які норми відповідних галузей права порушуються;
- за правовими приписами;
- порушення цивільно – правового характеру.

Відповідальність за вчинення проступків закріплена в різних нормах галузей права:

- **цивільно–правові правопорушення** (порушення стороною вимог укладеного договору або посягання на ділову репутацію тощо);
- **дисциплінарні правопорушення** (запізнення на роботу, прогул, тощо);
- **адміністративні правопорушення** (порушення громадського спокою, порушення правил дорожнього руху тощо).

Але межі, які існують між кримінальним правопорушенням та проступком досить мінливі. З кримінальним правопорушенням пов'язано найбільша небезпека, як завдається особі, суспільству, власності, культурні, економіці, політичним правам та особистим правам людини.

Характерними ознаками, які відрізняють кримінальне правопорушення від інших видів правопорушень є рівень суспільної небезпеки за вчинене діяння суб'єктом права та настання кримінальної відповідальності.

В кримінальному кодексі України чітко зазначений перелік кримінальних правопорушень, передбачена класифікація кримінальних правопорушень за їх рівнем тяжкості (невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі), також, особливою частиною кримінального кодексу України передбачено поділ кримінальних правопорушень на ті види суспільних відносин, на які вони посягають.

3.2.2. Поняття та підстави кримінальної відповідальності

Кримінальна відповідальність посідає особливе місце в загальній системі, що відноситься до заходів кримінально–правового впливу.

До основних завдань кримінальної відповідальності притаманні такі функції як охоронна, регулятивна, каральна, превентивна, відновлювальна, виховна.

Кримінальна відповідальність ґрунтується на загально–правових принципах, до яких відносяться: верховенство права, справедливість, гуманізм, рівність. Вагомого значення при застосуванні законності, як одного з

принципів, на якому ґрунтується реалізація кримінальної відповідальності, відіграє вирішення підстави її виникнення.

Підставами для настання кримінальної відповідальності є: вчинення особою суспільно небезпечного діяння, з обов'язковим складом правопорушення, яке передбачене нормами кримінального кодексу України.

Тільки при наявності встановлених в законодавстві підстав можливо застосовувати засоби державного примусу, що в свою чергу складає зміст кримінальної відповідальності, а також реалізувати інші інститути кримінального права. [16, с. 48].

Але, для притягнення особи до кримінальної відповідальності не достатньо лише одного факту правопорушення, оскільки в Конституції України закріплено норми, які передбачають принцип презумпції невинуватості.

Головін А.С. у своєму науковому дослідженні вказує, що зміст кримінальної відповідальності полягає не лише у тому, що особа, яку визнано судом такою, що вчинила заборонене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, повинна понести відповідальність та до неї будуть застосовані моральні, матеріальні та фізичні заходи, а також за для відновлення справедливості, у тому числі відшкодувавши повний обсяг моральної та матеріальної шкоди, які були завдані фізичній чи юридичній особам його діями або бездіяльністю, що визнані судом як злочин. [5, с. 19]. Отже, вчинення кримінального правопорушення є початком кримінальної відповідальності, а зняття судимості чи її погашення – закінченням.

В нормах правах кримінального права України встановлені критерії, за якими визначаються певні стадії вчинення правопорушення. Кожна стадія вчинення правопорушення відрізняється між собою за певними характерними діями (дія або бездіяльність) так і моментом його закінчення.

Тому, намір можна вважати, як ще однією із стадій вчинення кримінального правопорушення, оскільки, намір – виступає підґрунтям та передумовою, що обумовлює протиправні дії особи, та реалізовується в усіх наступних стадіях вчинення правопорушення, тому, ступінь здійснення особою свого наміру, виступає водночас таким критерієм, котрий розмежує кожний вид стадії вчинення правопорушення, а наявність самого факту наміру вчинити особою правопорушення, слугує спільною рисою для всіх стадій вчинення кримінального правопорушення. Розрізняються різні стадії вчинення кримінального правопорушення (рис. 3.5).

Отже, стадія **готування** передбачає умисне створення особою таких умов, які необхідні для вчинення правопорушення, а саме: підшукування знаряддя, засобів, співучасників або змова осіб на вчинення кримінального правопорушення та інше.

Нормами чинного законодавства передбачено такі види співучасників та форми групової злочинності (рис. 3.6, 3.7).

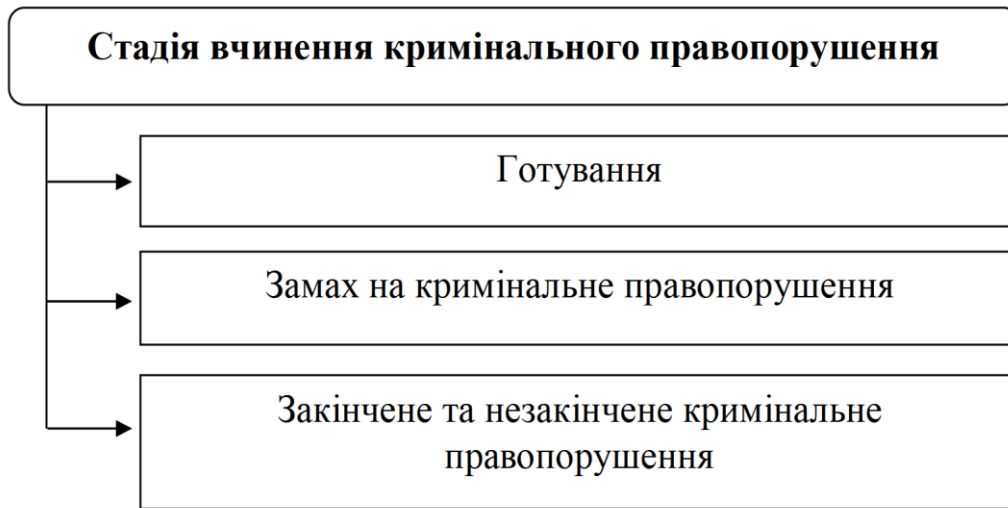

Рис. 3.5. Стадії вчинення кримінального правопорушення

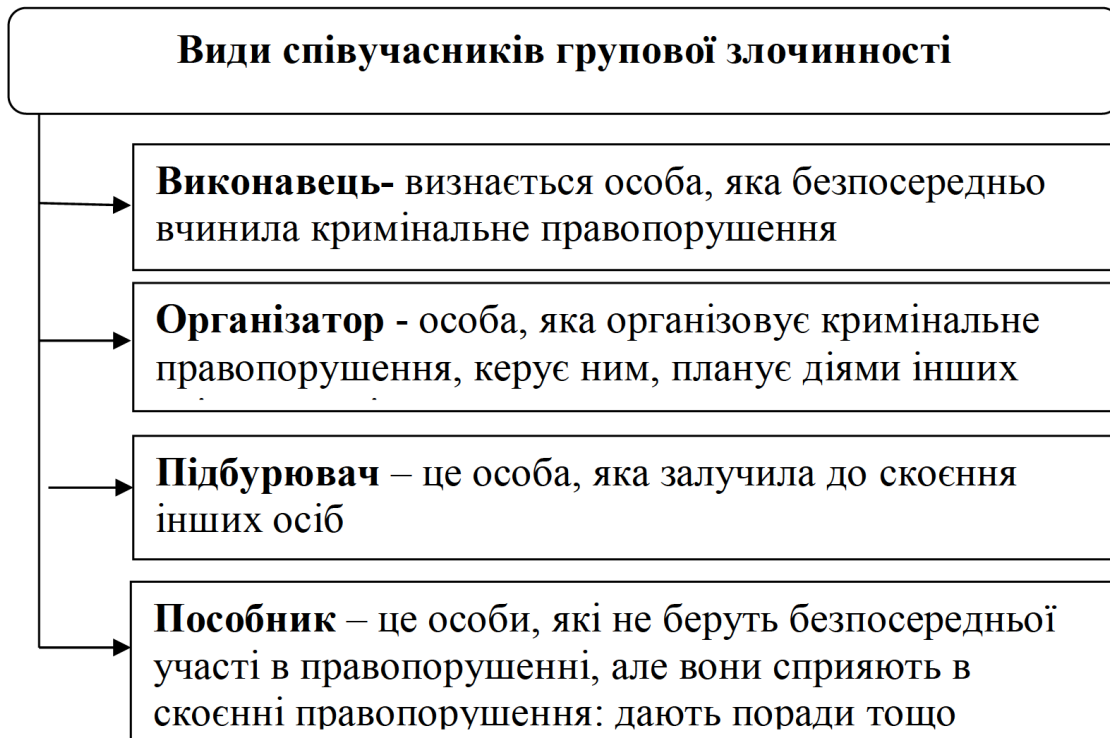

Рис. 3.6. Види співучасників кримінального правопорушення

Замах на кримінальне правопорушення вчиняється особою з характерними рисами, як прямий умисел в дії або бездіяльності, які безпосередньо спрямовані на вчинення даного правопорушення, передбачені статтями Особливої частини кримінального кодексу України, а також, якщо правопорушення не було доведено до кінця з причин, які не залежали від волі даної особи.

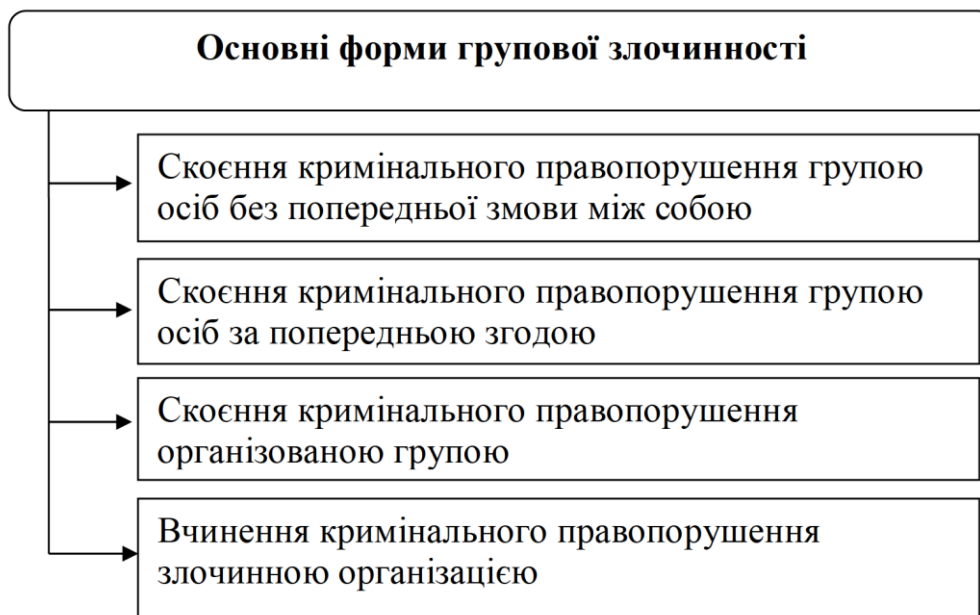

Рис. 3.7. Основні форми групової злочинності

Замахом на кримінальне правопорушення є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії чи бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, якщо при цьому правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі цієї особи.

Але, нормами кримінального кодексу України передбачена і добровільна відмова від кримінального правопорушення, ознаками цього є: остаточне припинення особою на стадії замаху, готування або у випадку, коли особа з власної волі відмовляється від вчинення правопорушення чи його участі.

Важливим аспектом в стадії вчинення правопорушення є визначення моменту закінчення кримінального правопорушення.

Отже, **закінчене кримінальне правопорушення** слід вважати діянням, яке має всі ознаки, які входять до складу правопорушення, передбачені статтями Особливої частини кримінального кодексу України і на здійснення якого було спрямовано умисні діяння винної особи.

Замах на кримінальне правопорушення може бути закінченим, коли особа вчиняючи діяння зробила все, що планувала для досягнення своєї мети, але не досягнула, а також, правопорушення може бути незакінченим, коли особа не зробила всіх дій, що планувала для здійснення правопорушення, оскільки не завершила з причин, які не залежали від волі особи. (*Наприклад: убивця при здійсненні вистрілу в жертву промахнувся*). Тобто, до незакінченого правопорушення відноситься замах та готування.

Отже, до притягнення до кримінальної відповідальності підлягають особи, які здійснювали готування або замах.

Для регулювання відносин, які виникають між суб'єктами права, щодо захисту прав, відновлення порушеного права тощо, призводить до застосування

кримінального покарання до осіб, які порушили норми права та притягнення їх до відповідальності.

По відношенню до інших видів, які передбачені законодавством, як заходи нормативно – правового регулювання, покарання має ряд відмінностей та особливостей серед яких це – суворість впливу до особи, яка вчинила правопорушення, обмеження прав, свобод засудженої особи.

Серед основних завдань, які покладені до кримінального кодексу України є правове забезпечення, яке спрямоване на охорону прав та свобод людини, громадянина, громадського порядку, власності, довкілля, тощо, а також норми, які закріплені в кримінальному кодексі України, спрямовані на запобігання правопорушення.

Тому, в кримінальному кодексі України передбачені підстави та принципи кримінальної відповідальності для осіб, які порушили норми права, закріплені, які види суспільно небезпечних діянь є злочинними, а також, які види покарань передбачені для осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

Кримінальне покарання як поняття в кримінально – правовому розумінні виражає основні положення, якими керується суспільство і держава [30, с. 240].

Таким чином, кримінальне покарання застосовується до суб'єктів права, які визнані винними у вчиненні правопорушення, а обраний та призначений певний захід впливу, визначає мету, зміст, принцип призначення та його виконання.

Але, перелік ознак покарання не є вичерпним, тому їх кількість може бути ще більшою.

Під покаранням розуміють негативну оцінку злочинця і його діяння з боку держави і суспільства, захід державного примусу, що призначається від імені держави до особи, визнаної у встановленому законом порядку винною у вчиненні злочину, полягає в передбачених кримінальним законом позбавленні і обмеженні прав і свобод засудженого [30, с. 241]. Основні ознаки покарання наведено на рис. 3.8.

В кримінальному кодексі України закріплені норми, в яких відображені цілі та мета покарання (рис. 3.9).

На думку А.А. Арямова, покарання як соціально–правовий феномен можна визначити таким чином – це формально визначений, процедурно обумовлений захід державного примусу, детермінований в процесі своєї реалізації змін свідомості суб'єкта, до якого він застосовується, його поведінка в суспільстві і структурно–функціональний розвиток самого суспільства [30, с. 241].

Таким чином, покарання, з одного боку, є мірою державного примусу, що застосовується судом до особи, яка винна у вчиненні злочину, а також у спричиненні засудженому певних позбавлень або обмежень його прав і свобод (кара), а з іншого боку – встановлюються державою в інтересах суспільства для досягнення корисного результату [30, с. 241-242].

Покарання має застосуватися державою лише тоді, коли не вдалося запобігти вчиненню злочинам, тобто, має бути останнім засобом в системі засобів протидії злочинності [13].

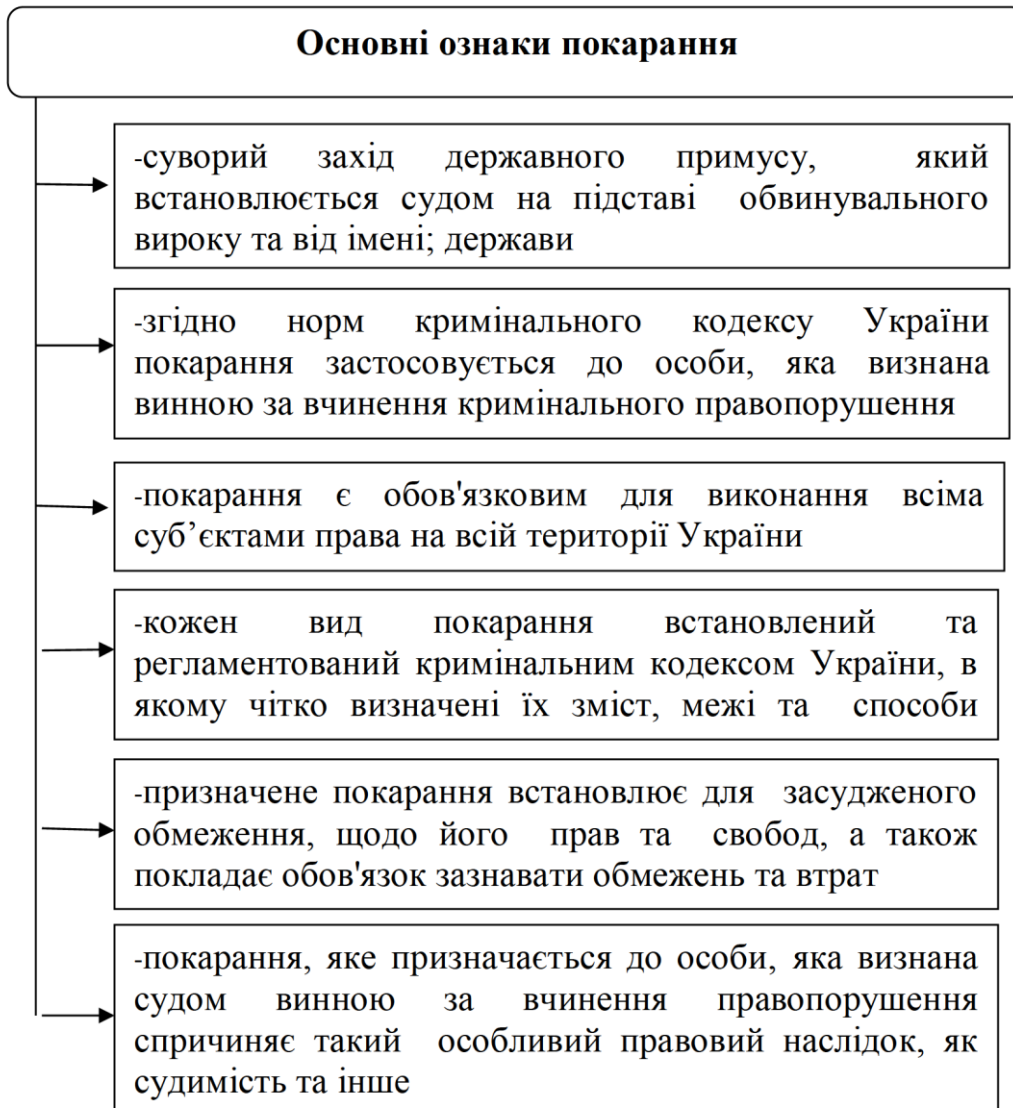

Рис. 3.8. Основні ознаки покарання

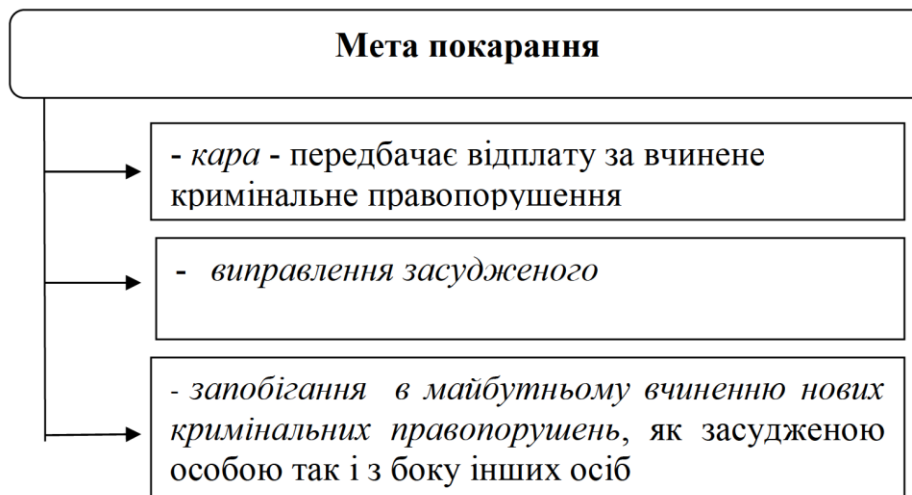

Рис. 3.9. Мета покарання, згідно кримінального кодексу України

Система покарань передбачає для суду обов'язковий перелік покарань, які закріплені в кримінальному кодексі України. Даний перелік покарань розташований в особливому порядку, оскільки в основу кожного виду покарання урахований рівень його суворості.

Серед основних ознак системи покарання є: (рис. 3.10).

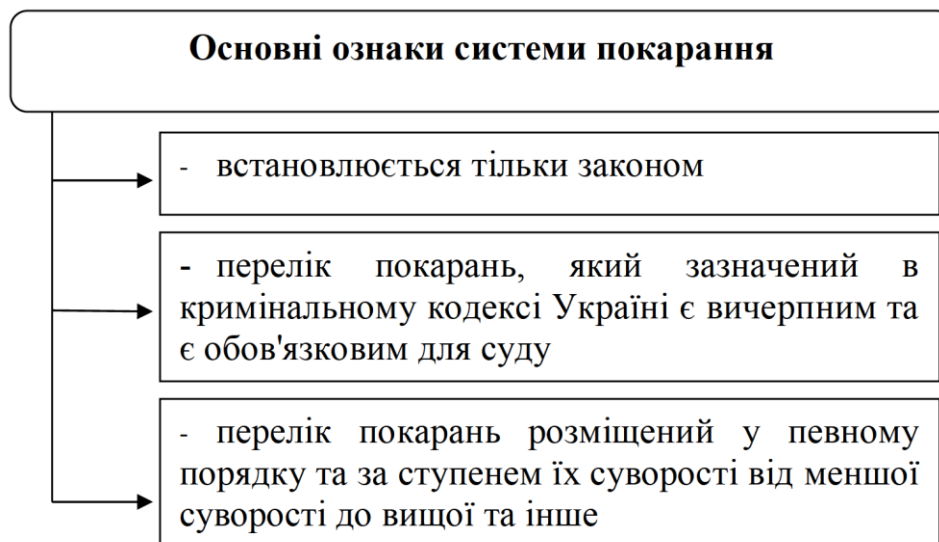

Рис. 3.10. Основні ознаки системи покарання

Також, види покарань, які закріплені в чинному законодавстві і відносяться до системи покарання, класифікуються за ознаками, за суб'єктами права до яких вони призначаються, за способом їх призначення, за строком дії покарання, тощо.

Згідно норм кримінального закону, види покарань поділяються на групи: основні види покарань, додаткові, а також покарання, які можуть призначатися, як додаткові так і основні.

Основні види покарання застосовуються до суб'єкта права, на підставі вироку суду і як самостійний вид покарання. *Наприклад: позбавлення волі на певний час, арешт, обмеження волі, тощо.*

Додаткові види покарання призначаються суб'єкту права, на підставі вироку суду, як додаток до основного виду покарання. *Наприклад: конфіскація майна, штраф, позбавлення спеціального звання, тощо.*

Наприклад: покарання, які можуть призначатися до суб'єкта права, як основний так і додатковий вид покарання, це – займатися певною діяльністю, штраф або позбавлення права обіймати особою певної посади.

Покарання, яке накладається на суб'єкта права може класифікуватись на спеціальні види покарань та на загальні.

Загальні види покарань можуть призначатися до будь-якої особи, а спеціальні види покарання застосовуються лише до певного кола засуджених осіб.

Також, **всі покарання діляться на строкові і безстрокові.** *Наприклад: до строкових видів покарань відносяться: виправні роботи, громадські роботи,*

арешт, тощо. До безстрокових видів покарань відносяться: позбавлення спеціального рангу, кваліфікації, звання тощо.

Покарання разом із судимістю наповнює «живим» змістом основну форму реалізації кримінальної відповідальності (з призначенням покарання і судимістю) [12].

Починаючи говорити про загальні засади призначення покарання, необхідно розуміти, що виступає цьому, а передумовою для призначення покарання є скоєний особою кримінального правопорушення за що встановлена норма права кримінальна відповідальність. Але, вид призначеного покарання, яке покладається на особу, за скоєння кримінального правопорушення, набуде юридичної сили в тому випадку, коли вина підозрюваної особи буде доведена в процесі досудового розслідування та на підставі вироку суду надана правильна кваліфікація.

Отже, призначення покарання є одним із вагомих аспектів у реалізації покарання, оскільки в його сутність покладено індивідуалізація певного виду покарання, що покладається на особу, яка порушила норми права, а також, вина порушника встановлена в законному порядку.

Серед ознак, які притаманні саме для призначення покарання, можна виокремити те, що їхньою передумовою для призначення, завжди виступають:

- скоєння особою кримінального правопорушення, яке згідно норм права передбачає притягнення порушника до кримінальної відповідальності;
- вина порушника, встановлена в судовому провадженні;
- а, також, на підставі вироку суду, судом було здійснено правильне кваліфікування кримінального правопорушення та вірно обраний розмір і вид покарання для особи, яка визнана винною.

В кримінальному кодексі України встановлені норми, на підставі яких суд призначає покарання винній особі.

При призначенні виду та розміру покарання для особи, яка вчинила кримінальне порушення, суд, обов'язково, при винесенні вироку, враховує обставини, які обтяжують або пом'якшують покарання засудженого, (*Наприклад:* якщо при розгляді справи, буде встановлено наявність декількох обставин, які підпадають до ознак, що пом'якшують покарання, то суд може призначити більш м'який вид покарання ніж передбачений санкцією статті за якою кваліфікується призначення виду покарання).

Статтею 66 та статтею 67 кримінального кодексу України передбачені перелік обставин, які обтяжують покарання та обставини, які пом'якшують покарання для особи, яка порушила норми права і підлягає до кримінальної відповідальності.

Так, серед чітко встановленого в статтях КК України переліку обставин, які пом'якшують покарання відносяться і щире каяття, з'явлення особи із зізнанням, добровільне відшкодування збитку, яке було завдане потерпілому, якщо кримінальне правопорушення здійснювалось під впливом примусу, погрози та інше, до обставин, які будуть обтяжувати покарання для винної особи, відносяться, якщо правопорушення вчинялось групою осіб, якщо

кримінальне правопорушення завдало тяжких наслідків потерпілому, якщо особа вчинила кримінальне правопорушення повторно та інше.

Отже, принципи, які існують для призначення покарання знаходяться між собою у тісному взаємозв'язку і таким чином, встановлюють цілу систему, яка в свою чергу реалізовується в статтях кримінального кодексу України. Співвідношення принципів і загальних засад призначення покарання полягає в тому, що принципи є первинними, а загальні засади, що безпосередньо сформульовані у кримінальному законі, - вторинними. Саме на основі принципів призначення покарання формуються та закріплюються у кримінальному законі його загальні засади, які надалі застосовуються судами кожен раз під час призначення покарання [15, с. 190].

Нормами кримінального кодексу України передбачено перелік обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння наведені на рис. 3.11.

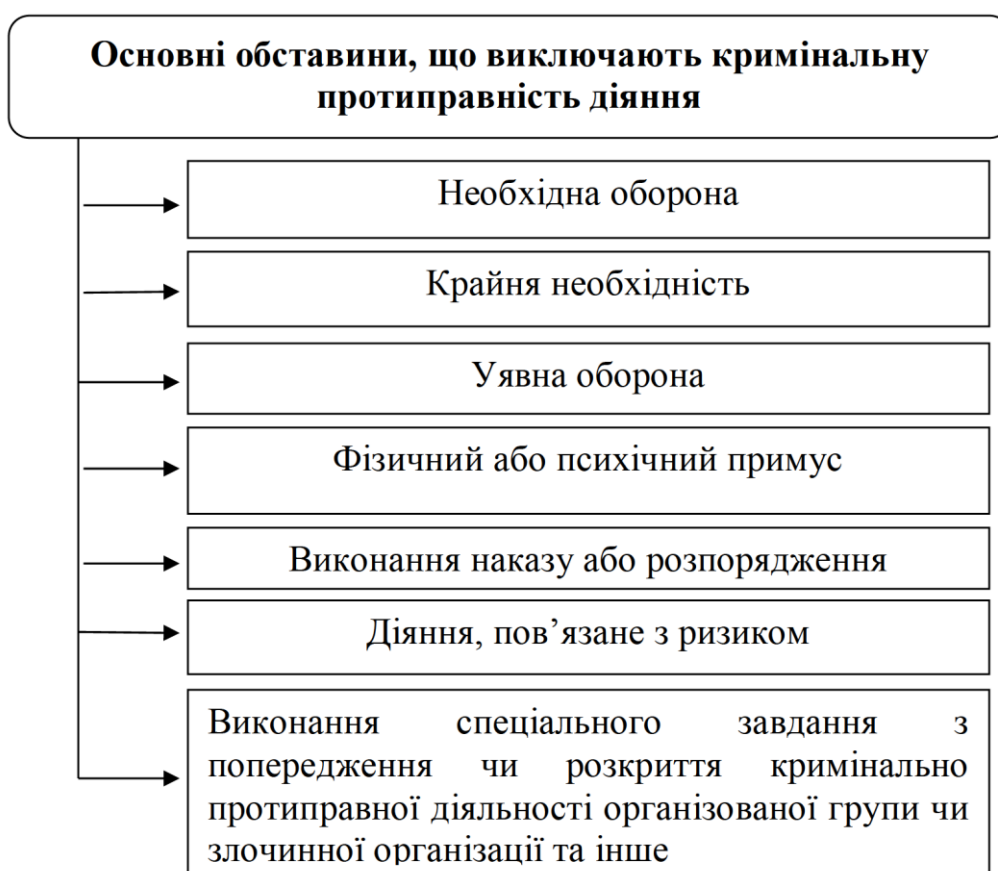

Рис. 3.11. Серед основних обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння

Нормами кримінального кодексу України передбачено перелік обставин, які слугують підставами для звільнення кримінальної відповідальності (рис. 3.12).

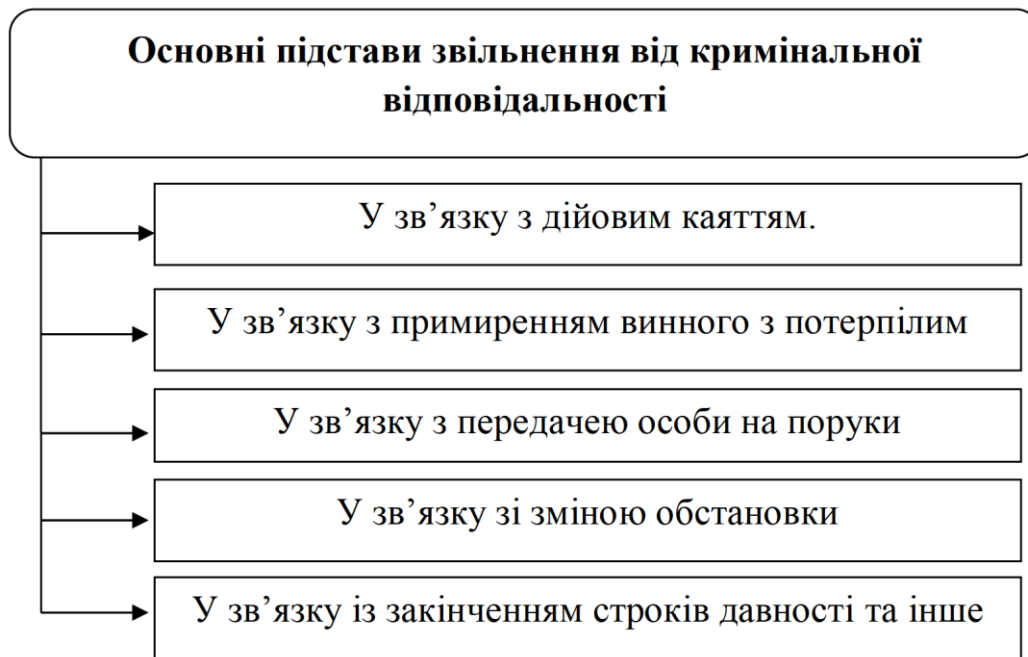

Рис. 3.12. Основні підстави звільнення від кримінальної відповідальності

Підстави, які передбачені нормами права, як звільнення від кримінальної відповідальності, допомагають врахувати обставини скоєння правопорушення, особливості особи, яка вчинювала правопорушення, надають можливість виявити та проявити гуманізм.

3.2.3. Поняття та підстави адміністративної відповідальності

Будь-які протиправні, винні діяння, за здійснення яких діючим законодавством України передбачається адміністративна відповідальність, можуть бути визнані правопорушеннями лише у тому випадку, якщо наявні у відповідних діяннях певні ознаки (елементи) складу адміністративного правопорушення [3, с. 22]. Основними завданнями, які відносяться до адміністративної відповідальності є: притягнення суб'єктів права, як юридичних, фізичних або посадових осіб до стягнень за вчинення ними адміністративного правопорушення. Притягнення особи до адміністративної відповідальності не тягне за собою стану судимості.

Таким чином, адміністративна відповідальність може бути призначена судом, державною комісією, органом державного управління, тощо.

Адміністративна відповідальність – це особливий вид юридичної відповідальності, що є специфічною формою реагування уповноважених державою органами чи їх посадових осіб на суб'єктів, що вчинили адміністративні правопорушення, шляхом застосування в адміністративному порядку заходів матеріального чи морального впливу – адміністративних стягнень, а у випадках прямо передбачених законом – заходів впливу [14, с. 227].

В теорії адміністративного права передбачаються декілька видів підстав для настання адміністративної відповідальності це: фактичні, юридичні та процесуальні.(рис. 3.13).

Адміністративна відповідальність ґрунтується на правових принципах до яких відносяться: верховенство права, справедливість, законність, обґрунтованість, гуманізм, рівність, доцільність, своєчасність, індивідуалізація стягнення, невідворотність, відповідності провини та стягнення, тощо.

Мірою відповідальності в адміністративному праві виступають адміністративні стягнення, які покладаються на осіб, які вчинили адміністративне правопорушення.

В мету адміністративних стягнень покладений виховний характер, додержання норм права, які закріплені в чинному законодавстві України, поваги до права, відшкодування збитків, виправлення та покарання особи – правопорушника, запобігання в майбутньому вчинення нових правопорушень, особою, яка вже вчинила правопорушення, так і іншими особами.

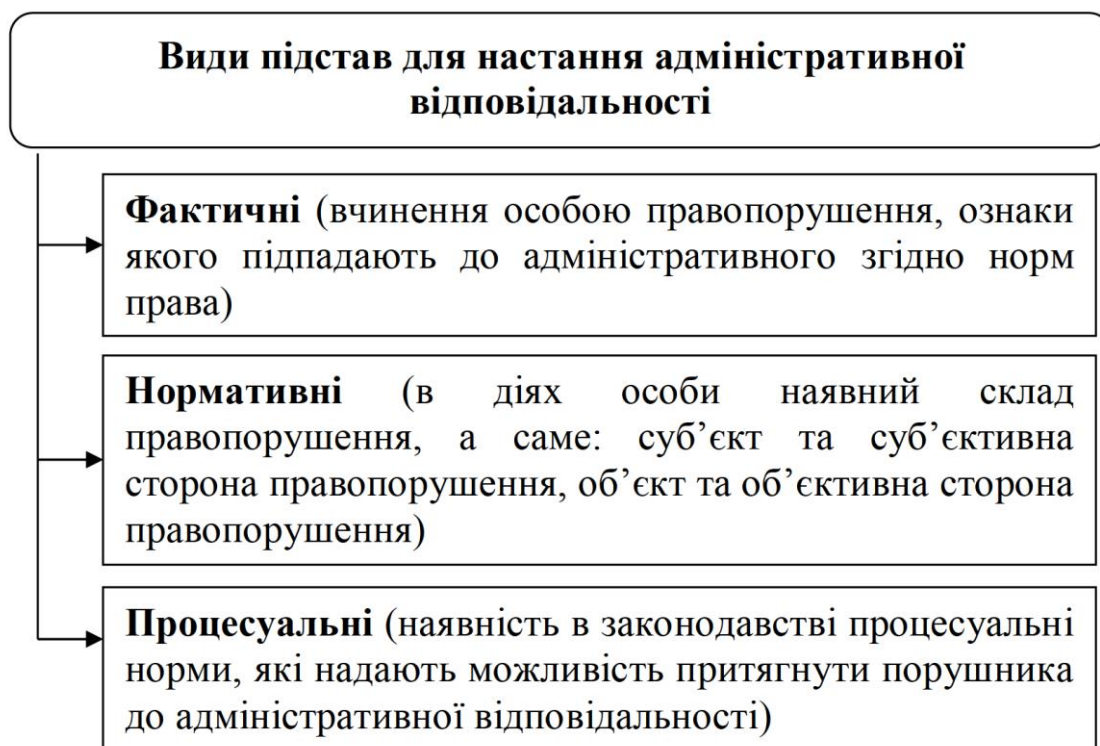

Рис. 3.13. Види підстав для настання адміністративної відповідальності

Кодексом України про адміністративні правопорушення до осіб, які порушили норми права та вчинили адміністративне правопорушення, передбачено різні види адміністративних стягнень, серед яких є: штрафи, попередження, громадські роботи, тощо.

Будучи особливим видом юридичної відповідальності, адміністративна відповідальність характеризується специфічними ознаками: порядком накладання заходів примусу, виключним переліком уповноважених суб'єктів застосувати такі заходи за спрощеним режимом, підставами застосування –

вчиненням адміністративного правопорушення, застосовується за дії, які характеризуються відносно невисоким ступенем суспільної небезпечності та рядом інших ознак, які суттєво відрізняють її від іншого виду юридичної відповідальності, зокрема кримінальної [14, с. 227].

Метод примусу є невід'ємним складовим у системі державного-управлінських методів суспільстві і відноситься до найжорсткішого засобу впливу. Саме тому посадовими особами органів управління застосовується примус, за звичай, поєднуючи його із іншими управлінськими прийомами [7, с. 136]. Вивченню питань адміністративного примусу та їх кваліфікації в своїх працях досліджували різні науковці та вчені але, данні питання залишаються актуальними і в сьогоденні.

Державний примус може застосовуватися від імені всього суспільства і до всіх суб'єктів права, які перебувають на території держави, але державний примус включає заходи, які інші соціальні суб'єкти не можуть використовувати.

Забарний Г. визначає адміністративний примус, як засіб забезпечення й охорони правопорядку у сфері державного управління, який виконує каральну роль і полягає у психічному, матеріальному або фізичному впливі на свідомість і поведінку людей [8, с. 90].

Для адміністративного примусу притаманні ознаки серед які характерні такі риси, як:

- адміністративний примус застосовується представниками публічної адміністрації;

- правозастосовча діяльність, забезпечує захист правопорядку і реалізується в рамках правоохоронних відносин;

- адміністративний примус застосовується: на підставі норм адміністративного права, на підставі норм процесуального та матеріального права, які закріплені в законах та в різних підзаконних актах, застосовується в сфері публічного управління, в адміністративному судочинстві, за порушення суб'єктами права нормативно-правових актів, які притягуються до відповідальності, та інше;

- адміністративний примус має свою процесуальну форму та здійснюється на підставі правозастосовчих актів;

- в адміністративний примус покладені цілі серед яких це: припинення вже вчиненого адміністративного правопорушення або попередження щодо вчинення правопорушення, особа, яка визнана винною притягується до відповідальності і на неї покладається санкція, яка передбачена за порушення норми права та інше.

Заходи примусу, які застосовуються щодо громадськості і виконують функції з охорони правопорядку, різноманітні і передбачають заходи як психічного, так і фізичного впливу [26, с. 213].

Адміністративний примус — це особливий вид державно-правового примусу, який регламентує за допомогою адміністративно-правових норм способи офіційних фізичних або психологічних впливів уповноважених державних органів, а, в окремих випадках, також громадських організацій, на

фізичних та юридичних осіб у вигляді особистих, майнових, організаційних обмежень їх прав, свобод та інтересів у випадках вчинення цими особами протиправних діянь (у сфері відносин публічного характеру) або в умовах надзвичайних обставин в межах окремого адміністративного провадження задля превенції та припинення протиправних діянь, забезпечення провадження в справах про правопорушення, притягнення винних осіб до відповідальності, попередження та локалізації наслідків надзвичайних ситуацій.

Серед характерних рис, які притаманні ознакам адміністративного примусу є:

- адміністративно примусові заходи можуть застосовуватись як до юридичних так і до фізичних осіб;
- мають розмаїття та множинність суб'єктів застосування;
- між суб'єктами застосування адміністративно примусових заходів відсутнє службове підпорядкування;
- мають офіційно, державно – владний характер;
- адміністративний примус мають багатоаспектну цільову спрямованість та багатоваріантність в зовнішніх форм їх прояву;
- мають примусовий характер;
- правовий характер та ін.

Заходи адміністративного примусу можуть поділятися залежно і від мети застосування:

- адміністративні стягнення;
- забезпечують можливість встановлення особи правопорушника, визначення факту правопорушення, тощо;
- застосування заходів з метою припинення правопорушення, поновлення правопорядку та ін.

Отже, адміністративний примус вважають одним із видів державного примусу. Він наділений особливими ознаками, що полягають у використанні державними органами, а в деяких випадках і громадськими об'єднаннями засобу примусового характеру за для метою забезпечення належної поведінки людей [7, с. 138].

Адміністративне стягнення виступає як міра відповідальності та застосовується з метою запобігання вчинення нових правопорушень суб'єктами права, виховання осіб, які вчинили адміністративне правопорушення, тощо. Під час призначення виду адміністративного стягнення до особи – правопорушника враховуються:

- ступінь вини порушника;
- обставини, що обтяжують і пом'якшують відповідальність;
- характер вчиненого правопорушення та ін.

Отже, **адміністративні стягнення** виступають заходом примусу, які застосовуються від імені держави, уповноваженими державними органами (виконавчої влади) до осіб, які вчинили адміністративне правопорушення.

В кодексі України про адміністративні правопорушення закріплено систему адміністративних стягнень з врахуванням зростання їх суворості.

Серед видів адміністративних стягнень є:

- штраф;
- попередження;
- громадські роботи та ін.

Найбільш поширеним видом адміністративного стягнення майнового характеру є **штраф**. Накладання штрафу на правопорушників здійснюється в адміністративному або судовому порядку у випадках та межах, які передбачені актами вищих органів державної влади і управління.

Штрафи, як адміністративні стягнення, відрізняються від аналогічної кримінально – правової санкції не тільки своїми розмірами, і порядком встановлення та своїм призначенням. А саме, адміністративний штраф є основним видом стягнення, а штраф, як кримінальна санкція, може мати застосування як і основне, так і додаткове покарання. Адміністративні штрафи не можуть застосовуватись як замітники інших стягнень, також їх можна накладати разом з додатковими стягненнями.

Адміністративний арешт є найбільш суворим заходом адміністративного стягнення, який застосовується у виключних випадках. Призначають за постановою суду тоді, коли за обставинами справи та з урахуванням особи порушника, суддя прийде до такого висновку, що застосування інших стягнень буде недостатньо. Треба зазначити, що винятковість адміністративного арешту проявляється в тому що, його встановлюють за вчинення адміністративних проступків, які мають особливу антигромадську спрямованість та більше наближені до кримінально – караних.

Кодекс України про адміністративні правопорушення чітко визначає за які види скоєння правопорушень призначається адміністративний арешт.

Розглядаючи поняття адміністративно–запобіжних заходів, треба зазначити, що конкретних фактичних підстав застосування вони не мають, а використовуються вони тільки для попередження, або профілактики правопорушень, також їх можна застосовувати для підтримання правопорядку при надзвичайних обставинах, адже загроза суспільним та особистим інтересам, нанесення їм фактичної шкоди може виникати не тільки в зв'язку із вчиненням правопорушення, а також під час стихійного лиха, або дій душевно хворих чи малолітніх та інше. В зв'язку з цим держава змушена тоді вдаватися до певного обмеження прав, та свобод громадян, застосовувати інші примусові заходи до осіб, які невинні у порушенні норм права. *Наприклад*: такими є дії органів охорони здоров'я, що примусово проводять лікування інфекційно–хворих людей, а також дії ветеринарних медиків, які виконують карантинні заходи, тощо. Правопорушення відсутні в більшості таких випадків, але обмежуються свободу дій осіб, так як заходи адміністративного впливу мають застосування незалежно від згоди чи бажання осіб, та мають примусовий характер.

Адміністративно–запобіжні заходи характеризуються особливими правоохоронними функціями, за допомогою яких їх можна відрізнити від інших заходів адміністративного примусу, що в свою чергу визначає їх відокремлене місце у системі. Проте, на відміну від заходів адміністративного припинення

адміністративно–запобіжними заходами не можливо припинити правопорушення або протиправні діяння, а лише попередити та відвернути їхнє вчинення.

Таким чином, адміністративно–запобіжними заходами не можливо виконати карну функцію особи, до котрої їх застосовують, що є притаманно адміністративних стягненням, тому ними вимагається встановлення вини порушника як обов’язкової умови застосування.

Основна мета застосування адміністративно-запобіжних заходів це їх спрямованість на:

- недопущення та відвернення правопорушень;
- попередження настання можливих шкідливих наслідків у зазначених ситуаціях;
- забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у випадку різних надзвичайних ситуаціях.

Адміністративно–запобіжні заходи – це комплекс заходів впливу фізичного, морального, організаційного та іншого характеру, що дають можливість виявляти та не допускати вчинення правопорушення, а також забезпечувати громадський порядок і громадську безпеку за можливих надзвичайних ситуацій.

Застосовуються ці заходи багатьма органами та їх посадовими особами, а порядок застосування окремих адміністративно–запобіжних заходів регулюється певною кількістю законів та інших нормативних актів:

- Митний кодекс України;
- «Про ветеринарну медицину»;
- Положення про різні державні інспекції, тощо.

Вагоме місце в системі адміністративно–запобіжних заходів посідають наступні заходи:

- ретельна перевірка документів;
- внесення подання про усунення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень, передбачається в ряді законодавчих актів;
- огляд з обов’язковим урахуванням цільового призначення та способів правоохоронного впливу на суспільні відносини найбільше застосовується як захід адміністративного запобігання. *Наприклад:* митними органами проводиться митний огляд та переогляд та інше.

В результаті цього слід зазначити, що розглянутий перелік адміністративно-запобіжних заходів не можна назвати вичерпним, але це найпоширеніші заходи, запобіжний характер яких не можна взяти під сумнів. Законодавством передбачена можливість застосування і багатьох інших заходів, що також відіграють роль адміністративно–запобіжних.

Необхідно зазначити, що правова культура особи займає чільне місце в механізмі правового примусу, де відповідна роль відводиться юридичній відповідальності особи, видам правопорушень та стадіям вчинення правопорушення, кримінальній та адміністративній відповідальності та порядку, відшкодування моральної шкоди.

Також приділяється велике значення поняттям та видам покарань в загальній системі покарань та адміністративним стягненням, їх поняттям та правилам накладання.

Отже, треба приділяти велику увагу підвищенню рівня правової культури як особи, так і населення в цілому, що слугуватиме розвитку гармонійного культурно–правового суспільства та сприятиме успішній діяльності правової держави.

Слід підкреслити, що дуже важливим є вивчення правової культури, як учбової дисципліни, при підготовці молодих спеціалістів для різних галузей економіки, а особливо, для спеціалістів в галузі юриспруденції, що сприятиме подальшому підвищенню рівня правової культури всього суспільства та зміцненню правових засад державного будівництва.

3.2.4. Моральна шкода та порядок її відшкодування

Вивчення питання щодо прав людини на компенсацію моральної шкоди в своїх працях досліджували науковці та вчені з різних галузевих юридичних наук, але деякі питання та аспекти залишаються актуальними в сьогоденні і потребують подальшого їх вивчення.

Інститут відшкодування моральної шкоди характеризується цивільно-правовою природою, але відшкодування моральної шкоди притаманно не лише цивільно-правовим відносинам, адже норми, якими регулюється відшкодування моральної шкоди, також регламентуються іншими нормативно-правовими актами, тобто він носить міжгалузевий характер [17, с. 60].

На підставі положень Конституції України, цивільного кодексу України та інших чинних джерел права, в яких закріплено відповідальність та встановлено відшкодування завданої моральної шкоди, мають право звернутися за захистом своїх прав та на відшкодування моральної шкоди, як фізичні так і юридичні особи.

Стаття 23 ЦК України регламентує, що моральна шкода відшкодовується в тому випадку, коли особі вже було її заподіяно, а не передбачається відшкодування за збитки, які можуть тільки настати [17, с. 62]. Види моральної шкоди зазначені на рис. 3.14.

В цивільному кодексі України, статтею 23, даний аспект, відображається, як «упущена вигода», тому в більшості випадків, відноситься до відшкодування завданих збитків, які відображені в статті 22 цивільного кодексу України, тобто, до випадків про відшкодування майнової шкоди.

Визначення розміру для відшкодування моральної шкоди досить різноманітні, може відшкодовуватися грішми, майном або іншим способом.

Підставою для отримання моральної шкоди суб'єктом права є рішення суду, а для обчислення розміру завданої моральної шкоди враховуються вимоги справедливості та розумності, також беруться до уваги аспекти, як: характер правопорушення, душевні страждання суб'єкта права, тобто особисте сприймання суб'єктом права наслідків, від глибини фізичних страждань, від ступеня вини суб'єкта права, яка завдала моральної шкоди та інших обставин, які мають вагомий значення для даного питання.

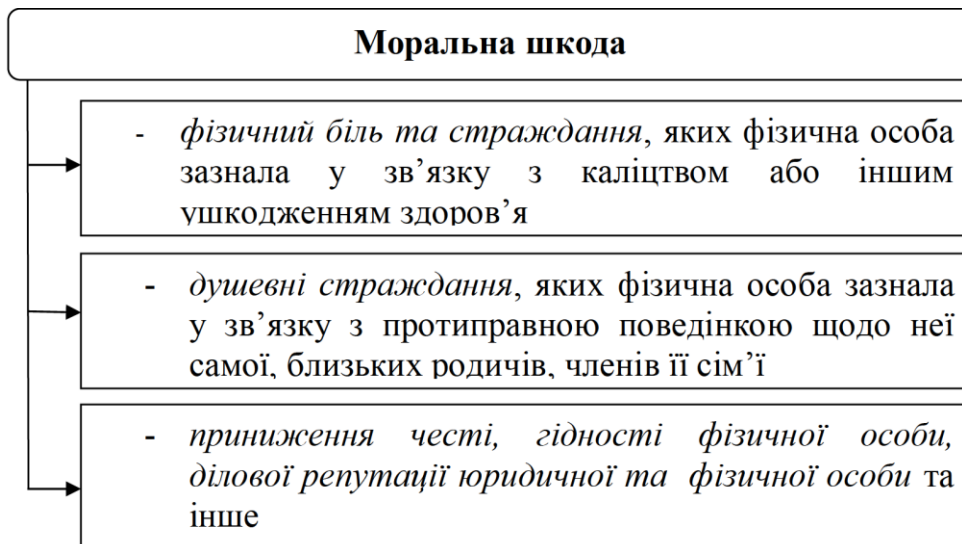

Рис. 3.14. Види моральної шкоди

В кримінально-процесуальних нормах права моральна шкода визначається як: фізичне та моральне страждання, яке було заподіяне потерпілій особі, в результаті вчинення кримінального правопорушення правопорушником, і що зумовило втрату немайнового характеру.

Визначальним показником для настання моральної шкоди є пережиті страждання суб'єктом права, які мають відображення у свідомості потерпілої особи, а також викликають негативні та психічні наслідки.

Зазвичай, моральна шкода відшкодовується одноразово, але існують випадки коли здійснення виплат платежів, які мають періодичний характер, оскільки встановлені умовами договору або законом. *Наприклад: у випадках, коли моральна шкода завдана особі шляхом завдання каліцтва чи іншим ушкодженням для здоров'я, тому, відшкодування моральної шкоди може здійснюватися одноразово або щомісячними платежами.*

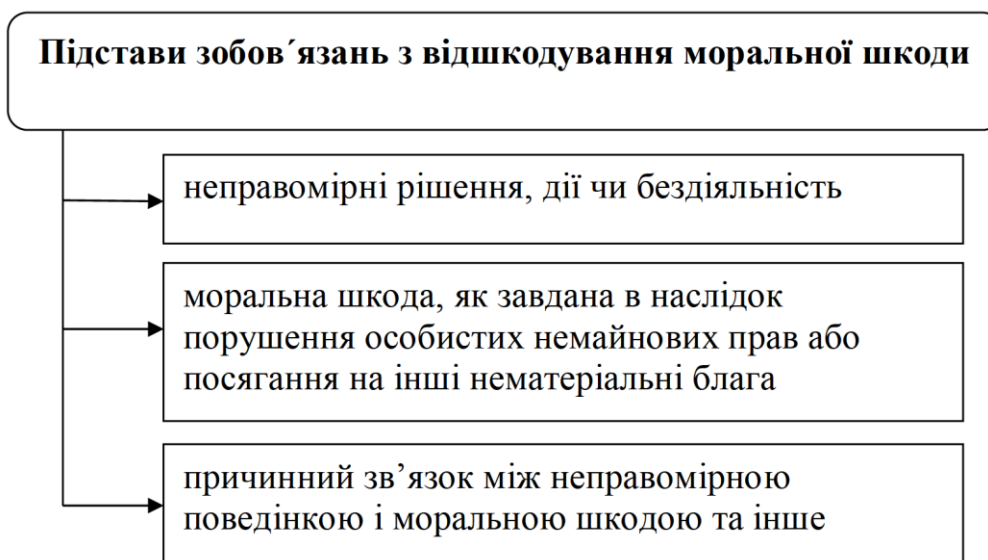

Рис. 3.15. Підстави зобов'язань з відшкодування моральної шкоди

Моральною шкодою є протиправні приниження або замах принизити гідність людини, що викликатиме в її психіці негативний процес чи стан [17, с. 63]. В наслідок цього, особа втратить змогу приймати правильні рішення, продовжувати узвичаєний для неї спосіб та режим існування. Такі завдані зміни, змушують суб'єкта права прикладати додатково зусилля, щоб організувати свої життя.

Важливо зазначити, що правове виховання, правова обізнаність особи, правова культура має вагомий значення у громадянському житті суспільства, оскільки завдяки отриманим знанням з права та їх розумінню особою, суб'єкт права має змогу вірно користуватися нормами права в різних життєвих ситуаціях, вчиняти правомірні вчинки, захищати себе від неправомірних дій інших учасників права тощо, а розуміння значення соціальних цінностей, верховенство закону, повага до права позитивно впливають на створення належних умов для нормальної існування суспільних відносин між учасниками права.

Питання для обговорення та самоперевірки

Завдання 1. Продовжити роботу над складанням словника з основних понять та термінів з правової культури особистості. Розтлумачити зміст наступних понять та термінів:

Поняття	Зміст
Протиправна поведінка, кримінальна відповідальність, дисциплінарне правопорушення, адміністративна відповідальність, суб'єктивна сторона правопорушення, склад правопорушення, добровільна відмова від вчинення правопорушення.	

Завдання 2. Продовжити думку:

1. Правопорушення - це
2. Протиправна недбалість - це
3. Шахрайство - це
4. Браконьєрство - це
5. Підбурювач - це
6. Пособник - це
7. Крайня необхідність - це
8. Необхідна оборона - це
9. Громадські роботи – це.....
10. Хуліганство – це.....
11. Конфіскація майна – це.....
12. Адміністративний арешт – це.....

Завдання 3. Проаналізуйте ситуації та визначте, в яких випадках має настати юридична відповідальність, а також, визначте її вид.

- Орендар не своєчасно сплатив орендодавцю орендну плату згідно умов укладеного договору;
- Товариство з обмеженою відповідальністю своєчасно виконало умови договору поставки продукції;
- Громадянин І. уклав договір дарування;
- Громадянка А. звернулася до нотаріальної контори, щоб відкликати довіреність на право керування автомобілем громадянином І.;
- Громадянин Д. спізнився на роботу, на одну годину кожного дня, протягом тижня;
- Приватне підприємство своєчасно не виконало умови договору поставки продукції;
- Громадянин К. уклав кредитний договір з банком;
- Громадянка А. не з'явилася на день народження подруги;
- Громадянин І. своєчасно виконав зазначену в контракті роботу;
- Водій, під час керування транспортним засобом був в нетверезому стані;
- Громадянин Л. позичив у громадянина К. ноутбук;
- Громадянин О. не сплатив за проїзд в тролейбусі.

Завдання 4. Розв'яжіть ситуаційні задачі.

А). Громадянин А. у громадянина Б. позичив мобільний телефон, який згодом продав. Сплачувати вартість взятої речі або повертати громадянин Б. відмовився. *Проаналізуйте ситуацію та дайте обґрунтовану відповідь.*

Б). Громадянин З. працював в господарстві завідувачем складу товарно-матеріальних цінностей. Громадянин З. нерідко не контролював роботу з охорони праці, в наслідок таких дії, в цеху створювалась така обстановка, що кожен робітник мав доступ до будь-якого приміщення складу та товарно-матеріальних цінностей. В результаті таких дії, громадянин Р., який був прийнятий на роботу в господарство з випробувальним терміном стром на один місяць, зайшов до складу та взяв собі додому, без дозволу та сплати за річ, яка знаходилась та зберігалась в складі. *Проаналізуйте ситуацію та дайте обґрунтовану відповідь.*

В). Громадянин В., який йшов на роботу, зайшов на подвір'я до громадянки З. і таємно викотив чужий велосипед на якому поїхав на роботу. *Проаналізуйте ситуацію та дайте обґрунтовану відповідь.*

Г). Громадянин А. працював в ТОВ начальником цеху з переробки продукції. Громадянин А. нерідко не контролював роботу з охорони праці, в наслідок таких дії, в цеху створювалась така обстановка, що кожен робітник мав доступ до будь-якого приміщення цеху. В результаті таких дії, громадянин Б., який був прийнятий на роботу до цеху з переробки продукції з випробувальним терміном стром на два тижня, зайшов до складу зберігання готової продукції та взяв собі додому, без дозволу та сплати за продукцію, 2 кг. ковбаси сиров'яленої. *Проаналізуйте ситуацію та дайте обґрунтовану відповідь.*

Д). Громадянин Д. у громадянина П. позичив ноутбук, який згодом продав. Сплачувати вартість взятої речі або повертати громадянин Д. відмовився. **Проаналізуйте ситуацію та дайте обґрунтовану відповідь.**

Є). Громадянин Б. в пункті прокату взяв туристичне спорядження, яке згодом продав. Повертати або сплачувати вартість взятої речі на прокат громадянин Б. відмовився. **Проаналізуйте ситуацію та дайте правову оцінку діям водія.**

Ж). Громадянин Г. працював у господарстві на посаді завідувач зернового току. Маючи вільний доступ на територію зернового току громадянин Г. взяв без дозволу та сплати за продукцію 60 кг. зерна озимої пшениці. **Проаналізуйте ситуацію та дайте обґрунтовану відповідь.**

Питання до теми для самоперевірки.

1. Юридична відповідальність. Поняття та її види.
2. Поняття, ознаки, та види правопорушення.
3. Підстави адміністративної відповідальності.
4. Підстави кримінальної відповідальності.
5. Поняття та види дисциплінарної відповідальності.
6. Підстави та умови цивільної відповідальності.
7. Поняття та види матеріальної відповідальності.
8. З якого віку настає кримінальна відповідальність?
9. З якого віку настає адміністративна відповідальність?
10. Який вид юридичної відповідальності настає за порушення трудової дисципліни?
11. Який вид юридичної відповідальності настає за порушення правил дорожнього руху?
12. Яка юридична відповідальність настає за порушення у сфері підприємницької діяльності?
13. Яка юридична відповідальність настає за порушення земельного законодавства?
14. Кримінальне правопорушення. Поняття, ознаки та склад правопорушення.
15. Види кримінальних правопорушень.
16. Яка мета кримінального покарання?
17. Хто такий співучасник кримінального правопорушення?
18. Види кримінальних правопорушень.
21. Поняття та мета покарання.
22. Основні ознаки системи покарання.
23. Загальні засади призначення покарання.
24. Мінімальний вік з якого настає кримінальна відповідальність?
25. Обставини, які обтяжують покарання за вчинення кримінального правопорушення.
26. Обставини, які пом'якшують покарання за вчинення кримінального правопорушення.

27. Обставини, які виключають кримінальну відповідальність.
28. Призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, за повторність та рецидив.
29. Яка різниця між позбавленням волі та арештом?
30. Штраф – це
31. Судимість – це
32. Примусові заходи виховного характеру та підстави їх застосування.
33. Адміністративні стягнення, загальні правила їх накладання.
34. Адміністративно - запобіжні заходи.
35. Назвіть, яким державним владним органом може бути призначений адміністративний арешт?

Список використаної літератури

1. Загальна теорія держави і права / за ред. акад. АПрН України, докт. юрид. наук, проф. В. В. Копейчикова. К.: Юрінком, 1997. 140 с.
2. Бахновський І.П. Поняття та цінність правової культури суспільства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014 С. 7-10.
3. Белікова О. В. Юридичний склад адміністративного правопорушення. Держава та регіони. Серія: право, 2013. №3(41). С. 22-28
4. Венедіктова І. В. Методологічні засади охоронюваних законом інтересів у приватному праві : монографія. Х.: Нове Слово, 2011. 260 с.
5. Головін А.С. Кримінальна відповідальність в контексті сучасних тенденцій відправлення правосуддя. Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнародної наук. – практ. конф. (м. Харків, 11-12 жовтня 2012р.) / ред. кол: В.Я. Тацій (гол. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред) та ін. Х. Право, 2012. С. 14-25.
6. Гринюк. Р.Ф. Ідея правової держави: теоретико-правова модель і практична реалізація. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 388 с.
7. Дембіцька С. Л. Адміністративний примус як вид державного примусу. Право і суспільство. 2016. №1. С. 136-141.
8. Забарний Г. Г. Адміністративне право України: посіб. для підготовки до іспитів. К.: Вид. Паливода А.В. 2001. 194 с.
9. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 209 с.
10. Конституція України /Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254 к/96-вр#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%2F96-vr#Text)
11. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
12. Митрофанов І. І. Система покарань у механізмі реалізації кримінальної відповідальності. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2013 №5. С. 194 -198
13. Музика А. А., Горох О. П. Покарання та його застосування за злочин проти здоров'я населення : монографія. К.: Паливода А.В., 2012. 404 с.
14. Надобко С. В. Поняття та ознаки адміністративної відповідальності: сучасні концепції та підходи. Право і суспільство. 2014. №5-2. С. 223-228.
15. Нікітін А. О. Принципи та загальні засади призначення покарання. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014. №7. С. 187–190.
16. Панов М. Кримінальна відповідальність та її підстави. Вісник національної академії прокуратури України. 2010. №4. С. 45- 54.
17. Петренко В. Поняття та зміст моральної шкоди за чинним законодавством. Підприємство, господарство і право. 2019.№ 4. С. 60-64.
18. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 24.01.2022).

19. Про звернення громадян : Закон України. // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>
20. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник. Львів, Край, 2007. 192 с.
21. Романовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина: Академічний курс: підручник. 2-ге вид., доп. К.:Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 594 с.
22. Сімейне право України : підручник / Л.М. Баранова, В.І. Борисова, І.В. Жилінкова [та ін.] ; за заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Жилінкової. 4-е вид., перероб. і доп. Х. : Право, 2012. 320 с.
23. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
24. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. К.:Алерта; ЦУЛ, 2011. 524 с.
25. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія : підручник. Вид. 3-тє, випр. та доп. / В.П. Андрущенко, Л.В. Губерський, М. І. Михальченко. К.: Генеза, 2006. 656 с.
26. Старуха І. Б. Застосування громадськими формуваннями з охорони громадського порядку заходів адміністративного примусу у сфері профілактики правопорушень. Вісник ЛьвДУВС. 2012. №1. С. 210-223.
27. Теорія держави і права : підручник. / С.Л. Лисенков, А.М. Колодій, О.Д. Тихомиров, В.С. Ковальський; за ред. С.Л. Лисенкова. К.: Юрінком Інтер, 2005. 448 с.
28. Центральне Міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Київ). URL: https://kyivobljust.gov.ua/skargy_zayavu.
29. Штанько А. Підходи до визначення поняття захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016 С. 142-159
30. Ющик О. І. Зміст покарання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. С. 238-242

Список – перелік рекомендованої літератури

Спеціальна література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.
2. Кодекс законів про працю України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
3. Господарський кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
4. Цивільний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
5. Кодекс України Про адміністративні правопорушення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
7. Закон України «Про запобігання корупції» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, №49, ст.2056) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
8. Адміністративне право України. Повний курс : підручник В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін. ; за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. – Видання четверте. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с
9. Баїк О. І., Бобко У. П. та ін. Земельне право навч. посіб., Львів, 2020, 320 с.
10. Земельне право України. Курс лекцій. А.М. Мірошніченко. Видавництво «Юрінком Інтер», 2020, 544 с.
11. Загальна теорія права: підручник. колектив авторів: О.В. Петришин, Д.В. Лук'янов, С.І. Максимов, В.С. Смородинський - 2020. Видавництво «Право». С. 568.
12. Конституційне право: підручник (за загальною редакцією М.І. Козюбри) Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. К.: Ваїте, 2021. 528 с.
13. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник В.В. Сухонос, Р.М. Білоконь, В.В. Сухонос (мол.) (за заг. ред. доктора юрид. наук, проф. В.В. Сухоноса). Суми : ПФ "Видавництво "Університетська книга", 2020. 672 с.
14. Кіріяк О.В., Пацурківський Ю.П., Гудима-Підвербецька М.М. Цивільне право (загальна частина) : навч. посібник Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 304 с.
15. Крестовська Н.М., Матвєєва Л.Г. Теорія держави і прав: підручник. Практикум. Тести. Видавництво Юрінком Інтер 2022.
16. Парасюк М.В., Парасюк В.М., Грабар Н.М. Цивільне право України (загальна частина) (у схемах та таблицях): навч. посіб. Львів : Растр-7, 2020. 364 с.

17. Петков С.В. Правознавство: навч. посіб. 2-е видання. Видавництво КНТ, 2022. 328 с.
18. Тацій В.Я., Тютюгін В.І., Борисов В.І. Кримінальне право України загальна частина підручник. Видавництво Право, 2020. 584 с.
19. Трудове право та право соціального забезпечення : навч. посібн. для підгот. до іспиту. Харків : Право, 2021, 258 с.
20. Трудове право України: підручник (за ред. проф. О. М. Ярошенко). Харків: Вид-во Юрайт, 2022. 376 с.
21. Тетарчук І., Дяків Т. Конституційне право України: навч. посіб. для підготовки до іспитів. Видавництво Центр навчальної літератури, 2020. 218 с.
22. Тетарчук І. Теорія держави і права: практичний посібник. Видавництво ЦУЛ, 2020, 184 с.
23. Тетарчук І.В. Екологічне право: навч. посіб для підготовки до іспиту. Видавництво ЦУЛ. 2020.2 30 с.
24. Цивільне право України : Навч. посіб. у 2 т. Ю.Ф. Іванов, О.В. Куриліна, М.В. Іванова 2-ге вид. доповн. і переробл. Т. 1. К.: Алерта, 2019. С. 342.

Допоміжна

1. Актуальні теоретичні та практичні проблеми відшкодування моральної шкоди потерпілим працівникам від нещасних випадків на виробництві або професійних захворювань: монографія / за наук. ред. О.М. Ярошенка. Харків : Юрайт, 2022. 272 с.
2. Бабенко Е. В. Захист трудових прав працівників при припиненні трудових правовідносин (у тому числі при банкрутстві): монографія. Харків : Панов. 2019. 400 с.
3. Білоус О.В. Поняття і категорії адміністративного судочинства: сутність та призначення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 6. Том 1, 2018, С. 201-207.
4. Бабаджанян Г. Договір купівлі–продажу товарів: загальні обмеження саморегулювання. *Цивільне право №1*, 2021. С. 54-62.
5. Бліхар М. Сутність юридичної відповідальності в правовій доктрині України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» №4 (28)*, 2020. С. 161-168.
6. Боровик А.В., Парамонов Д.Ю. Альтернативний захист прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 1, 2022. С. 60-67.
7. Боднар Т.В. Сімейне право. Практикум: навч. посіб. Видавництво «Алерта», 2019.
8. Бутинська Р.Я. Правовий статус учасників колективно – трудових правовідносин: монографія. Львів : Растр-7, 2020. 235 с.
9. Вакулович Е.В. Класифікація публічних договорів. *Проблеми цивільного права та процесу*. Харків, 2019. С. 232-235.
10. Гайдай С.В. Основи раціонального рекреаційного природокористування: навч. посіб. К, 2020. 128 с.

11. Головка О.М., Друзь В.Д. Право на правосуддя та право на доступ до інформації: кореляція та взаємозалежність. *Інформація і право* №2 (33), 2020, С. 144-151.
12. Головка О.М. Цифрова культура та інформаційна культура: права людини в епоху цифрових трансформацій. *Інформація і право* №4 (31), 2019. С. 37-44.
13. Дзьобань О.П., Жданенко С.Б. Право людини і національна безпека: філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. *Інформація і право* №2(33), 2020. С. 9-23.
14. Дякович М.М. Сімейне право: навч. посіб. Видавництво ЕКУС, 2022. 416 с.
15. Єрмоєнко В.В., Гоцкалюк І.П. Форми реалізації права на працю у трудовому у праві. *Право та інновації* №3, 2019. С. 35-46.
16. Єфімов О.М. Subjects of statute of limitations. (Суб'єкти позовної давності) Ж-л "VISEGRAD JOURNAL on human rights", №5, 2020. С. 122-128.
17. Загальна теорія права : підручник. Петришин О.В., Лук'янов Д.В., Максимов С.І., Смородинський В.С. Видавництво «Право», 2020. С. 568.
18. Запара С.І., Кравченко І.О. Межі адміністративної та кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері прав інтелектуальної власності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право* № 71 (2022) DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.42>
19. Зеленський В.М. Припинення трудових відносин за угодою сторін: доцільність письмового оформлення згоди. *Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 1*, 2020. С. 96-100.
20. Зелена І. Поняття інституту юридичної відповідальності у приватному праві. *Підприємство, господарство і право* №1, 2021. С. 176-181.
21. Зразки процесуальних документів у цивільному судочинстві: заяви, скарги, клопотання, відзиви Петков С.В., Журавльов Д.В., Дрозд О.Ю., Дрозд В.Г. Видавництво ЦУЛ, 2020. 264 с.
22. Інтелектуальна власність та патентознавство : підручник / Н.О. Білоусова, Н.В. Гаврушкевич, М.А. Данильченко та ін.: за ред. проф. П.М. Цибульова та доц. А.С. Ромашко. Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2021. 374 с. 5,67 Мб.
23. Козуб І.Г., Боднарук М.І. Щодо трудової правосуб'єктності роботодавця. *Право і суспільство* №2, 2021. С. 73-78.
24. Косович Б. Екологічне підприємництво як важлива складова сучасної економіки України. *Економічний аналіз*. № 3, Том 30. 2020. С. 108 -118.
25. Кравчук М., Петровська І. Основні напрямки антикорупційної діяльності в Україні та їх правове регулювання. *Актуальні проблеми правознавства*. 2 (26). 2021. С. 49-56. DOI:10.35774/app2021.02.049
26. Мороз О.В. Зміст цивільно–правового договору. *Право і суспільство* №2, 2020, С. 69-74.
27. Москаленко Є.В. Культура як визначник ефективного ведення міжнародного бізнесу Сучасні перетворення міжнародного бізнесу: IV Всеукраїнська науково–практична конференція (31 березня 2021 р.,

м. Харків) за заг. ред. С.І. Архієреєва, І.О. Дерід. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2021. С. 146-149.

28. Олексин І.І., Кисіль Т.В. Окремі аспекти укладання договорів міжнародної купівлі–продажу. *Підприємство і торгівля* №25, 2019. С. 70-76.

29. Основи кваліфікації злочинів: навч. посіб. М.І. Панов, І.О. Зінченко, О.О. Володіна та ін. за заг. ред. д.ю.н., професора, академіка НАПрН України М.І. Панова. Вид. Право, 2019. С. 378.

30. Парасюк М.В. Сутність і правова природа юридичної особи. *Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 3*. 2020. С. 76–81.

31. Пархоменко М.М. Правове визначення якості, як засіб забезпечення безпеки харчової продукції. URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/legal-and-political-science-411/commercial-labor-land-law-civil-and-administrative-law-411/10997-411-0245.10>.

32. Петренко В. Поняття та зміст моральної шкоди за чинним законодавством. *Підприємство, господарство і право*. №4, 2019, С. 60-64

33. Попова О.В. Правова культура як невід'ємна складова у підготовці спеціалістів у галузі юриспруденції Cuiavian University in Wloclawek Scientific and pedagogical internship Modern european methods of organizing the educational process for law students., 2021, С. 44-48.

34. Попова О.В. Правова культура як важлива складова частина у формуванні засад суспільного життя, правові аспекти та її значення. *Науковий вісник Публічного та приватного права*. №3. Т.1. 2020. С. 28-32.

35. Попова О.В. Правове виховання як важливий елемент у формуванні засад суспільного життя, значення та правові аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №8. С. 37-39.

36. Процесуальні документи у сфері цивільно–правових відносин. Зразки документів, коментарі, роз'яснення Петков С.В., Журавльов Д.В., Чижмарь К.І. Видавництво ЦУЛ, 2020. 184 с.

37. Рябов Д.С. Щодо конкретизації основних засобів правового характеру, які використовуються при здійсненні юридичного обслуговування договірної роботи суб'єктів господарювання. *Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 1*, 2022. С. 67- 74.

38. Сіроха Д.І. Нормотворчість суб'єктів трудового права: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : ПВГОІ «Видавництво Людмила», 2020. 394 с.

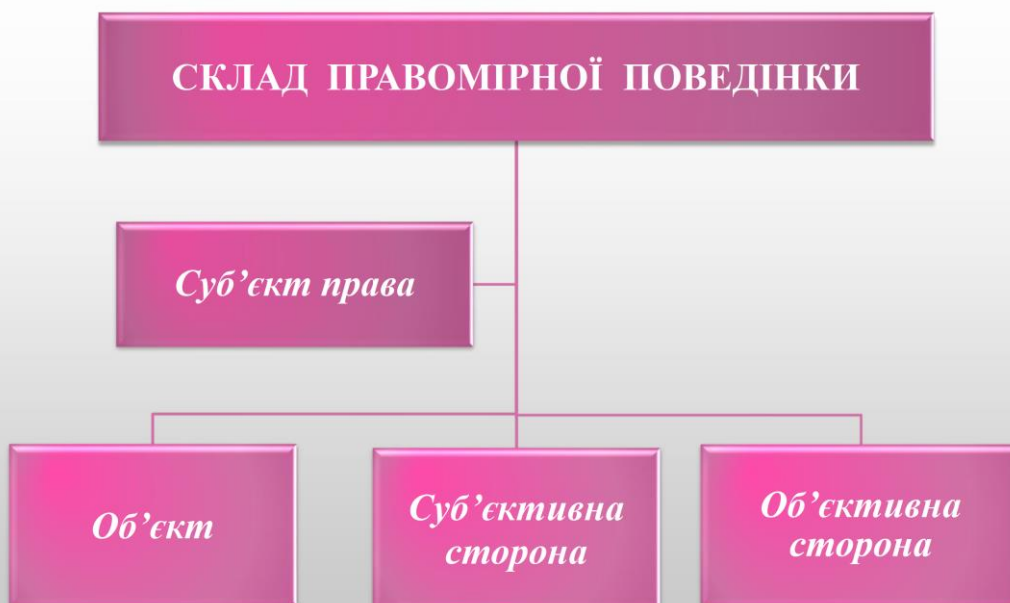
39. Сирота Д., Локтіонова В., Уманська А. Правова характеристика можливості спадкування криптовалюти. *Публічне право* №1,(41) 2021. С. 110-116.

40. Соцький А. Загальна характеристика суб'єктів індивідуальних трудових правовідносин. *Юридичний вісник* №1. 2020. С. 109-116.

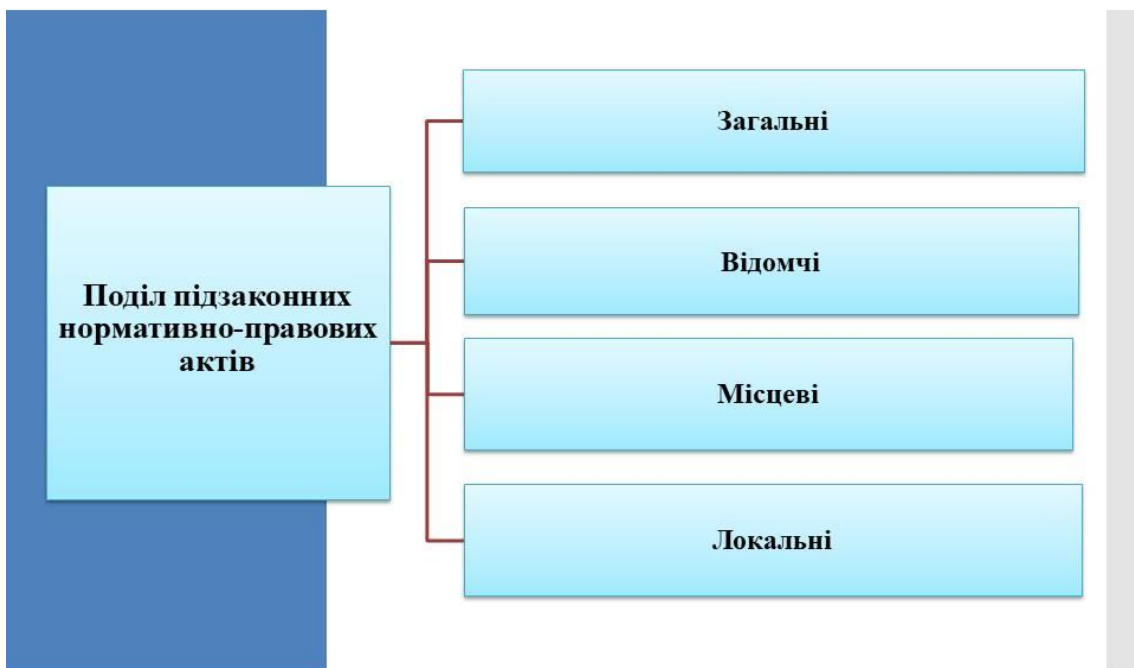
41. Товкун І., Зал Д. Укладання договору поставки у спрощеній формі: на матеріалах судової практики. *Підприємство, господарство і право* №5. 2021. С. 40-44.

42. Уханов Н.С. Інформаційна культура особистості: сутність і зміст. *Інформація і право* №1(36), 2021. С. 159-167.

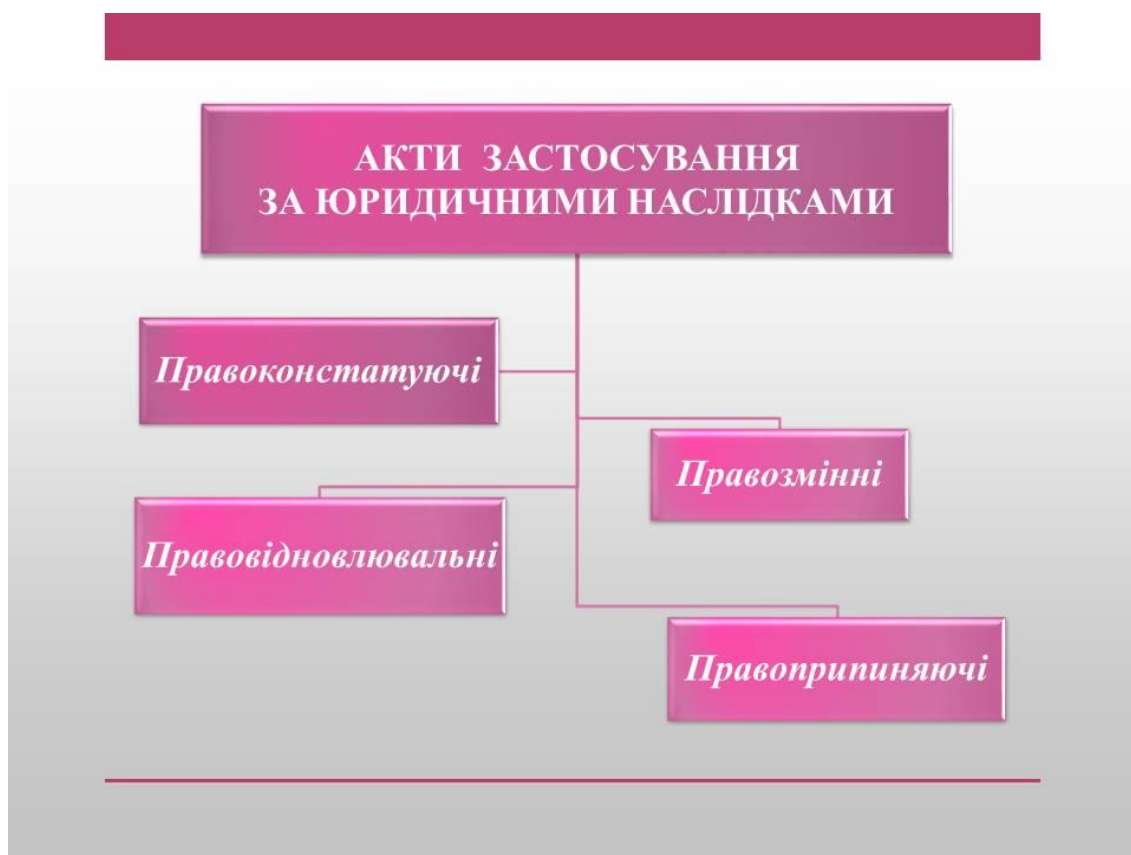
ДОДАТКИ

КЛАСИФІКАЦІЯ ДОГОВОРІВ ЗА СФЕРАМИ ДІЯЛЬНОСТІ		
1. Купівля-продаж, оренда і лізинг	4. Розрахунки і кредитування (наприклад: кредитний договір)	6. Зовнішньоекономічна діяльність (наприклад: договір поставки товарів по експорту)
2. Підрядні послуги (наприклад: договір на виконання науково-дослідних робіт)	5. Страхування (наприклад: договір страхування транспортних засобів)	7. Інші договори (договір про спільну діяльність та ін.)
3. Трудові відносини (наприклад: договір про наймання працівника, колективний договір)		

